

2610

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ-FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

MİMARLIK PROGRAMI

DOĞU KARADENİZ KONUT MİMARISİNDE
SÜSLEME ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mimar Suat İSKENDER

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
"Yüksek Mimar"
Ünvanının Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

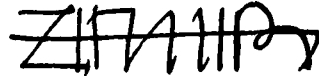
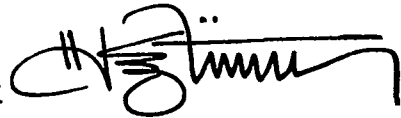
Tezin Enstitüye verilmiş tarihi:3/12/1987
Tezin Sözlü savunma tarihi:28/12/1987

Tez danışmanı: Doç. Dr. Kutsal ÖZTÜRK

Jüri üyesi: Prof.Dr.Zafer ERTÜRK

Jüri Üyesi: Y.Doç.Dr.Nural GÜNDÜZALP

Enstitü müdürü: Prof. Dr. Doğan Turhan

Aralık 1987

TRABZON

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ÖNSÖZ

Çalışma boyunca bazı ilkeler sözkonusu oldu. Burada belirtilmeleri yararlı olabilir. Anlatımlar çoğunluk görsel örneklerle desteklenmeye çalışıldı. Ancak, tezi çoğaltma işlemleri ve verilen şekilde, gösterilmek istenen ayrıntıyı daha iyi vurgulama olanağı veren çizimsel örnekler kullanılmaya özenildi. Görsel örneklerde, örneğin alındığı konutun sahibi, özellikle yöresi gibi bilgiler verilmesine karşın, anlatımın genelleme boyutunda kalması eğilimiyle yetinildi. Bazı görsel örnekler fotoğraf şeklinde verilirken, bazıları da konut dışı örneklerden seçildi. Başka bina türlerinden seçilen örneklerin, konutlarınkilerle benzerlik içinde oldukları söylenebilir.

Ekte, bazı ana sözcük ya da terimleri kapsayan bir sözlükçe, belirgin düzeyde süsleme içeren konut ve yerleşme birimlerinin adresleri verilmeye çalışıldı. Bunların, çalışma boyunca elde edilen saptamalar olmanın yanında, bölgenin geleneksel konutu ile ilgili benzer çalışmalarda yararlı olacağı inancındayız.

Bir değer ortaya koymak birey olarak mümkün olmuyor. Bu çalışma boyunca, pek çok kişinin çeşitli düzeylerde yardımlarını gördüm; teşekkürlerimi sunuyorum. Ama yine de, daha yoğun katkıları olanlar için bir ayrım yapabilmek istiyorum: Tezin oluşumunda her düzeydeki katkıları için Doç. Dr. Kutsal ÖZTÜRK'e; her andaki ilgisi için Mim. M.Reşat SÜMERKAN'a; motif adları konusundaki mektupları için Öğretmen Nuran POLAT'a; Çeşitli aralıklarla görüşlerinden yararlanma fırsatı bulduğum Mim. Tümerkan İBİŞ'e; görüşme dileğime zaman ayırma zahmetleri nedeniyle Arg. Ayşe SEVİM'e, Fotoğraf Sanatçısı Coşkun KULAKSIZOĞLU'na ve Zir. Müh. Mustafa DAĞ'a; konu hakkında düşüncelerini yazılı olarak ileten değerli Araştırmacı-Yazar İ.Zeki EYÜBOĞLU'na; kentsel alan çalışmalarımda zamanlarını ayıran Ömer YILDIRIM ve Hasan KURT'a, mimarlık öğrencisi Hüseyin KÜRKCÜ ile Uğur TARAKÇIOĞLU'na, Fotoğraf Sanatçısı A.Can PEPE'ye, Mim. Ahmet YUSUFAĞAOĞLU'na teşekkürlerimi kabul edilmesi dileğiyle tekrarlamak istiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
SUMMARY	VII
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2. KONUNUN AÇILIMI.....	4
2.1. BÖLGE ÜZERİNE.....	4
2.1.1. Bölgenin Toplumsal Tarihi.....	4
2.1.2. Bölgenin İnsan yapısı, Yaşam ve Gelenekler.....	5
2.1.3. Bölgenin Fiziksel Yapısı.....	8
2.1.4. Bölgede Geleneksel Konut Mimarisi.....	9
2.1.4.1. Geleneksel Kır Konutu.....	11
2.1.4.2. Geleneksel Kent Konutu.....	17
2.2. MİMARİ SÜSLEME ÜZERİNE.....	23
2.2.1. Genel Olarak Mimarlık Tarihi Boyunca Süsleme...	27
2.2.2. Türk Mimari Süslemesi.....	39
2.2.3. Anadolu Konutunda Mimari Süsleme.....	49
2.2.4. Doğu Karadeniz Konut Mimarisinde Süsleme.....	64
BÖLÜM 3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAVRAMLAR.....	67
3.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	67
3.2. KAVRAMLAR.....	68
BÖLÜM 4. BÖLGEDE KONUT MİMARİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE.....	71
4.1. SÜSLEMELERDE MALZEME VE TEKNİK.....	71
4.1.1. Ahşap Malzeme İle İlgili Teknikler.....	72
4.1.2. Taş Malzeme İle İlgili Teknikler.....	76
4.1.3. Metal Malzeme İle İlgili Teknikler.....	76
4.1.4. Boya Malzeme Kullanımı.....	81
4.2. SANATSAL NİTELİKLERİ AÇISINDAN SÜSLEMELER.....	82
4.3. KONULARINA GÖRE SÜSLEMELER.....	85
4.4. KONUT BİLEŞEN VE ÖGELERİNE GÖRE SÜSLEMELER.....	89

BÖLÜM 5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	125
KAYNAKLAR	156
EKLER.....	162
ÖZGEÇMİŞ.....	169

ÖZET

Çalışma başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Bunlardan sonra bulguların değerlendirildiği "sonuç" bölümü yer almaktadır. Burada ayrıca bazı motif örnekleri de verilmiştir. Son olarak, konu açısından önemli konut/yerleşme birimi adresleri ve bir sözlük "ek" bölümü oluşturulmuştur.

Giriş bölümünde, konunun tarihsel çerçevesi, günümüzdeki görünümü, çalışmanın amacı tanıtılmaktadır. Süslemenin ortaya çıkışı, onu etkileyen dışsal etmenler, mimari süslemenin tarihsel olarak iki çizgi içermesi eğilimi, 20. yy.'la birlikte uygulamaların oldukça zayıfladıklarına ve bunun nedenlerine işaret edilmektedir. Bu konuda, çalışmanın konumu saptanmaya bir ölçüde amacı, izlenen araştırma yollarından hareketle bir tanıtımının yapılmasıyla bölüm sonuçlanmaktadır.

İkinci bölüm, konunun açılımını içermektedir. Burada, önce bölgenin konut süslemesinin ön etmenleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Bunlar bölgenin toplumsal tarihi; insan yapısı, yaşam ve gelenekler; bölgenin fiziksel yapısı; bölgede geleneksel konut mimarisi başlıkları altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirmeye göre, farklı dinsel/kültürel yaşam sürdüren topluluk gruplarının konutlarında süsleme öğeleri de farklılaşmakta, ayrıca konutların mimari gelişmişlikleriyle süslemelerinin doğru orantılı olarak zenginleştiğine, bir saptama olarak işaret edilmektedir. Bu bölümün diğer kısmını, genelden ayrıntıya olmak üzere, kısa bir mimari süsleme derlemesi oluşturmaktadır. Buna göre eski toplumlardan günümüze kadar, çeşitli uygarlıklarda mimari süslemeler görsel örneklerle, ana çizgileri içinde aktarılmıştır. Bu aktarımı, Anadolu geleneksel konutundaki süsleme olgusunun yine ana çizgileri içinde tanıtılması izlemektedir. Bölüm, ele alınan bölgede, süsleme olgusunun konut düzeyindeki konumunun dışsal görünümünün resmedilmesiyle tamamlanmaktadır. Bunun sonucuna göre, süslemesi daha belirgin konutların, bölgenin batısından çok doğusunda yoğunluk kazandığı söylenebilir.

Üçüncü bölümü, çalışmanın yöntemi ve çalışma eksenini oluşturan kavramların tanımlanması oluşturmaktadır. Yöntem olarak, sanat tarihi, özelde mimarlık tarihi yöntemlerinin sözkonusu olabileceği ve izlenen yollar tanıtılmaktadır. Çalışmada izlenen yollar ise, yukarıda açıklandığı gibi, kırsal ve kentsel kesimlerde farklılık içerecek biçimde iki türlü olmuştur. Önemli olan kavramlardan ilki 'mimari süsleme' olarak belirlenmiştir. Verilen tanımlar ise, çalışmanın ilk aşamasında çeşitli kaynaklardan oluşturulan teorik bir tanımla, pratik çalışmalardan sonra oluşturulan tanımın bütünlüğü oluşturmaktadır. Bu tanıma göre, ana çizgileriyle mimari süsleme, bina bileşen ve öğelerinde, bunların yüzey, kenar ve arakesitlerinde, çeşitli tekniklerle yapılan, kullanılan malzemenin özellikleriyle önemli ölçüde belirlenen, olduğu toplumsal koşulların etkisini içeren, tarihsel sürekliliğe sahip, mimariye ek bir katkı görünümü içeren, önemli ölçüde el sanatı üretimi içeren, belli coğrafya/toplum/tarihsel dönem özellikleri gösteren, binada daha çok yapısal bir zorunluluk olmadan girilen biçim yaratma uğraşısı olarak ortaya çıkan biçim ya da biçimler topluluğudur. Mimari

süsleme, motiflere dayalı ya da motifsiz olmasıyla ikiye, bezemeli ve dekoratif süsleme, ayrılmış ve bir küme şemasında birbirleriyle ilişkileri belirtilmeye çalışılmıştır. Diğer iki kavram, bina "bileşen"i ve "öge"si olmaktadır. Kısaca, bileşen, boşlukta mekan oluşturmaya yarayan bina parçası; öge ise, bu oluşuma katkıda bulunan, mimari açıdan ikinci derecede sayılabilecek bina parçaları olmaktadır. Bunlardan başka, "motif", "kompozisyon" gibi daha alt kavramlar da tanımlanmaktadır. Konunun boyutunun bir yanını oluşturan önemli bir kavram konut olmaktadır. İkinci bölümde, özellikle bölge konutu geniş biçimde irdelendiği için, tekrardan, küçük üretim içinde, bir ailenin arazisi üzerinde barınma/yaşama gereksinmesini giderdiği, tekil olarak yapılan, bazen yanında bağımsız olarak, serander gibi özel depo binaları bulunabilen ayırdetici özelliklerine değinildi. Burada belirtilmesi gereken diğer bir özellik de, bölgenin kırsal kesim konutlarının, Türkiye'nin ahşap konut örneklerini önemli ölçüde içerdiğidir.

Dördüncü bölüm, doğrudan konunun incelendiği bölüm olmaktadır. Önce, bölgenin konut süslemelerindeki örneklerden de yararlanarak süslemelerin malzeme ve teknik, sanatsal nitelikleri, konuları tanıtılmaktadır. İkinci kısımda, konutların bileşen ve öğeleri bağlamında, yine görsel örneklerle, süslemeler malzeme ve teknik, konu ve düzenlenişleri açısından incelenmekte, tanıtılmaktadır. Bunlara göre ahşap başta olmak üzere, taş, metal ve az olarak boya ve alçı ile yapılan süslemeler bulunmaktadır. Konu olarak inancaşsal, bitkisel, geometrik, soyut süslemeler görülmektedir. Kullanılan teknikler ise, tarih boyunca görülen genel tekniklerle uyum içindedir. Ahşap için kesme/takma, oyma; taş için yine oyma; metal için sıcak biçimlendirme teknikleri kullanılmaktadır.

Sonuç olarak; bölgede konut süsleme olgusunun dağılımı, Anadolu konut süslemesiyle bileşen ve öğeler açısından ilişkiler, bölge içinde kent/kır konutların süsleme açısından karşılıklı değerlendirilmesi, ahşap konut süsleme motiflerinden derlenen bir seçki sunulmuştur. En yaygın bezeme türü süsleme, ahşap malzeme ve oyma tekniğinde, Rize dolaylarında ve kırsal kesimde görülmektedir. Dekoratif süsleme, konutların cephelerinde, hristiyan kültürüne ait, Trabzon ve Giresun kentsel konutlarında en yaygın olarak görülmektedir. Diğer Anadolu konutları kadar, her zaman aynı zenginliği göstermemekle birlikte, örneğin Safranbolu konutları, süslemeler konut bileşen ve öğeleri üzerinde uygulanma özelliği, konular ve teknikler açısından uyum içindedir. Böylece daha çok dışsal denilebilecek özellikleri içinde, bölgenin geleneksel konutu üzerinde mimari süsleme olgusu incelenmeye çalışılmıştır. Ardışık çalışmanın, denilebilirse "içsel" bir değerlendirmeye yönelerek yürütülebileceği ve hatta bu yollarla, bölge bölge Türkiye konutunu kapsayacak çalışmalar toplamı, Türkiye'nin geleneksel konut süsleme olgusunun panoramasını sergileyebilir.

Eklerde, bölge geleneksel konutuna ilişkin mimari araştırmalarda da yardımcı olacağına inanılan konut ve yerleşmelere ilişkin belirlenebilen adresler sunulmuştur. Diğer bir ek de çalışmayla ilgili kısa bir sözlük denemesidir.

Böylece, 20. yy'daki hızlı değişimle birlikte, geleneksel konutların da hızla azalması olgusu karşısında, Doğu Karadeniz konutlarına ait belli bir yön belgelenmiş olmaktadır. Diğer bir özellik de, benzer çalışmalar için bir yöntem ve yol denemesinin sergilenmiş olmasıdır. Çalışmanın bu iki yönden de önem taşıdığı söylenebilir.

SUMMARY

Work is mainly 4 parts. After these, the end part takes up position in which the findings are appraised. As a result, the addresses of location units which are important from point view of the subject and a dictionary from the extra part.

In the introduction part, the historical-border of the subject, the present situation and the aim of the work are being described. The appearance of ornament and the outside factors which affect it, the architectural-ornament's inclination of two lines, point to the emaciation of the works in the 20th century, and the reasons of this. In this situation, on the other hand, the aim to confirm the situation of the work with the researching-ways, to end the part with a dercription, also.

The second part includes the opening of the subject. Here, it has been tried to describe the first factors of house ornament. These have been tried to be appraised under the title of the societal-history of the area, the human character, the traditional home-architecture in the area. To this appraise, the ornamental-elements in the human of the society-group who leads a different life from point view of different religions and cultures have been differing. And also, it is pointed that the architectural-mature of the houses and ornaments are getting richer as direct-proportional as a confirm. A short architectural-ornament of gathering together forms the other part of the unit as from the generalization to singular. To this, the architectural-ornament in different civilizations have been transhipped in its main-lines with noticable examples, from the old societies to the present time. The introduction of main lines of the ornament-facts in the traditional Anatolia-houses, follows this transshipment. This part is ended with the description of out-aspect of the ornament-fact at the level of home, in the area which is talked about.

To the result of this, it is seen that the houses of which ornaments are more noticable having more density in the east of the area rather than in the west.

The method of work and the introduction of the ideas which form the work-axis form the third part. As a method, the history of art and that historical-architecture-method may be referred to and the ways followed are introduced. But the ways followed at work, as explained above have forms in two different situations in the countryside part and in the cities. The first of the important ideas is determined as architectural-Ornament. But the mentioned description forms the complement of the formed-description with a theoretical-description which is formed from different resources at the first step of work after the practical works. To this description, the architectural-ornament is a forming-group or a formings-group with the main lines, in the units of a house, and in the intersection of its sides and and surfaces which are determined with the material-spesification which are

used and made with the different techniques and which includes the affects of the sociatical-situation and which has a historical-continuing and which includes an adding-aspect to the architecture, and which includes hand-art in an important level and which shows spesific-geographical, sociatical and historical age-spesifications, and as a business of creating-shape which is attempted without any other out-affect.

In short, if the component is a factor of a building-part which helps to form a house in the space; the parts of the building are those which give an addition to this forming, in the second degree from point view of architecture. Besides these, the less important parts like motif and composition are described. One of the important ideas which form the other side of the subject in the house. In the second part, especially, since the area-houses were examined thoroughly, the spesifications were referred that a family led their life-need on their small-field, and their home had special store-building near them like SERANDER which is itself. And the other spesification which has to be mentioned is that the countryside part houses of the region contains the wooden-house examples of Turkey.

The fourth is the part which is examined directly. First, the materials, technique and the artic-modifications of the ornaments are introduced making use of the spesifications in the house-ornaments of the region. In the second content, the materials, technique and ornaments are examined and introduced with noticable examples, in the connections of factors. To these, there are ornaments which can be made with stone, metal, a little paint and plaster but accepting the wooden house as the first. As a subject, convictional, vegetal, geometric, abstract ornaments are seen. The techniques, cutting, prefabricated and sculpture are used for wooden-housse; and sculpture forstone houses, and the technique of hot-forming is used for the metal.

As results, an example group which was gathered together from both distribution of house-ornament-fact in the region and the connections from point view of elements on house-ornament in Anatolia and from the wooden-house-ornament motifs and appraise of the houses in the cities and countryside from point view of ornament.

The most common kind of ornament are seen in the techniques of wooden materials and in the techniques of sculpture around Rize and in the countryside. The decoratif-ornament which belongs to Christian-Culture is seen in the front parts of the houses in Anatolia, for example, the houses in Safranbolu, and application-spesification on the elements of the houses go well with each other, although they don't show the same richness. And so, the architectural-ornament-fact, on the traditional-houses of the region has been tried to be examined with the spesification which can be referred as outside spesifications. It can be said that the works following each other being appraised from point view of inside-appraise and, even, in these ways, the total-works which will include the houses in Turkey from region to region can exhibite the panorama of the traditional-house-ornament-fact of Turkey.

In the additions, the addresses which are believed that it can help architectural-researches about the traditional-houses in the region and also, the addresses which can be determined on the houses and ornament, have been presented. And also, in the other addition, it is a short-dictionary experiment on the work.

So, a certain direction has been documented on the Black-Sea houses in opposition to rapid decrease of the traditional-houses with the rapid changing which is in the 20th century. The other spesification is that a method experiment has been exhibited for the same works. It can be said that this work has importance from point view of these two ways.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Mimari süsleme olgusu, insanın ilk mekanına, mağara duvarlarına yaptığı resimlerle başlar, Gerçekte bu, görsel sanatların başlangıcı olarak da değerlendirilmektedir. Ama ilk insan, "... mağara duvarlarına yaptığı resimlerde etkin bir gücün toplandığına, bunların bir tür büyü olduğuna inanıyor..." (İpşiroğlu, 1977, s.12). Giderek diğer sanat dalları ortaya çıkmış, birbirinden ayrılmışlardır. Buna karşılık, insanın mekan olarak yarattığı hacimlerin yüzeylerini süsleme eğilimleri süregelmiştir.

Tarih boyunca kültür türlerine, çeşitli dönemlere, ortaya çıkan yapı tekniklerine göre mimari süsleme ürünleri de değişiklikler gösterir. Süsleme, var olduğu toplumsal ortamın koşulları, inançları, dünya görüşü, yaşayış özellikleri, yapı malzeme ve teknikleri etkisi altında oluşur. Kuşaklar boyunca sürer, olgunlaşır. Başlıca iki oluşum çizgisinden sözedilebilir. Bunlardan birinde, mimari süsleme, binanın daha zarif, daha göze çarpıcı, daha etkin algılanması, mimari değer yanında süsle birlikte yeni bir ek değer içermesi özelliğiyle belirir. Genellikle Ön Asya ve Batı uygarlıklarında daha yaygın bir uygulama alanı olmuştur. Diğer tür mimari süsleme ise, daha çok, inançların, dünya görüşünün biçimsel ifadeleri biçiminde ortaya çıkar. Uygulama alanı, daha çok Uzak Doğu uygarlıklarında olmuştur.

Öte yandan, günümüzde, çağdaş mimari ile birlikte, tarih boyunca bilinen mimari süsleme anlayışı oldukça azalmıştır. Bunun için tekniğin, yaşam koşullarının değişmesi gibi nedenler belirtilebilir. Önemli etkenlerden biri de mimari yaratma süreci açısından olmuştur. Geleneksel yaratma süreci oldukça zayıflamıştır. Bu, anıtsal olmayan mimari açısından, dolayısıyla konut mimarisi açısından da önemlidir. Walter Gropius bu durumu değerlendirerek, çağdaş mimari öncesinde "... insan muhitiyle oynamak ve onu tezyin etmek duygularına uyarak, şahsi hislerden ziyade kökleşmiş bir cemiyetin arzularına bir şekil vermeğe çalışır..." (Gropius, 1938, s. 173) saptamasına ulaşıyor. Gerçekten de, çağdaş toplumun insanı "özel birey"dir (Naci, 1981, s. 8). Sanatsal yaratma da, buna uygun olarak bireysel duygulara hitap etmek durumunda kalmıştır.

Bir tanımlamaya göre, "... tarih koşullarından doğan maddi kültür eşyasını inceleyen... bilim ..." (Mülayim, 1983, s. 43) sanat tarihi olarak nitelendiriliyor. Bu inceleme sürecinde, tarihsel boyut içinde sanatlar arası ilişkiler, toplumların çağlar boyunca katettikleri sanat gelişmeleri saptanmaya, incelenmeye çalışılır.

Mimarlıkta süsleme olgusu incelenmek istenince, izlenecek yöntem ve veriler açısından, tarihsel boyut sözkonusu olur. Çünkü, nesnel etkilerin önemli bir sonucu olarak mimari ürünlerin üzerinde süs çalışması yapma eğilimi 20. yy'ın başlarından bu yana hemen hemen ortadan kalkmıştır denilebilir. Mimari öğeler yalın biçimler halinde yorumlanırlar. Eğer mimari öğeler üzerinde bulunabilen süslemelerin belli etkilerinden sözedilebilirse; günümüz koşullarında, mimari öğelerin düzenlenmesinde de benzer etkilerden sözedilebilir. Günümüz mimarlarından Luis Barragan, yalın biçimler, sıcak renkli düz yüzeylerle; "... şiir dolu, mistik bir hava, adetâ de Chirico ve Magritte karışımı gerçeküstü bir büyü, sahne dekorunu andıran dramatik bir sonuç elde eder..." (Özdoğru, 1981, s. 33). Sonuçta elde edilen, önceki süsleme anlayışının ifadesiyle önemli ölçüde özdeşleşir.

Mimari süsleme kendi başına bir biçim içerdiğinden, bulunduğu mimari yapıdan bağımsız bir değer içermektedir. Öte yandan yapının belli öğeleri üzerinde bulunması yönünden, öncekinden farklı olarak ek bir değer daha içermektedir. Mimari yapı ile mimari süslemenin karşılıklı olarak birbirlerini bütünleştirdiklerinden sözedilebilir.

Günümüz geleneksel konutu açısından mimari süsleme, diğer geleneksel/anıtsal yapıların bir kısmında olduğundan farklı olarak, varlığını sürdürmektedir. Ne var ki şimdiki kullanıcılar tarafından bir değer içermemektedir. Ancak, şimdiki kullanıcıların ataları tarafından yapılan yapı, işlevsel olarak kullanılırken, süslemeleri açısından da dolaylı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde her yeni konut yapıldığında, geleneksel konuttan soyutlanmış değerler içermekte, böylece geleneksel konut, kullanım değerini yitirmesine koşut olarak ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle şimdiden, varolan örnekler üzerinde saptama çalışmaları yapmak önem kazanmaktadır. Böylece sanat ve mimarlık tarihi açısından, bu konuda, bilimsel gerekliliğin başlangıcını oluşturan, bilimsel "eşya"nın tanımlanmasına yönelinmiş olunmaktadır.

Çalışma için öncelikle, somut veriler elde etme ilk amacı oluşturmuştur. Bunun için Doğu Karadeniz bölgesi kıyı şeridini kapsayan bir tarama çalışması yürütülmüştür. Kırsal kesim belli uzaklıklar boyutu içinde rastlantı-

sal olarak taranmıştır. Buna karşılık, kentsel kesimlerde belli bir seçme-
ci tutum benimsenmiştir. Bunun için konut süslemesi barındıran kentsel yer-
leşmeler saptanmış, sonra bu yerleşmelerin konutları içinde süslemeleri en
yoğun olabileceklerden gözlem ve saptama çalışmaları yapılmıştır. İzlenen
yol nedeniyle kentsel ve kırsal yerleşmelerdeki konut mimarisi süsleme ürün-
leri birbirleri ile karşılaştırılabilir. Öte yandan, bölgedeki diğer ge-
leneksel yapıların süs ögesi taşıyanları ile karşılaştırma olanakları kısıt-
lı olmakta, ayrıca çalışma dışında da kalmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, Doğu Karadeniz bölgesinde konut mimarisindeki
süslemeleri incelemek amacıyla, öncelikle olgunun tanımını oluşturmaya
yönelmiştir. Bunun için, bölgenin mimari süsleme açısından ön etkenleri ta-
nıtılmaya; sonra süsleme, konut mimarisi üzerinde örneklenmeye ve incelen-
meye çalışılmıştır. Mimari süsleme ve yapılan diğer geleneksel Anadolu ko-
nutu ile ilgili çalışmalardan yararlanarak, bölge konutunun Anadolu konutu
ile mimari süsleme açısından ilişkileri de ortaya koymaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 2. KONUNUN AÇILIMI

2.1. BÖLGE ÜZERİNE

Uygarlık ürünlerinin yalnız buldukları çağın görünümünü değil, geçmişle gelecek arasındaki bağlantıyı yansıttıkları bilinir. Öte yandan, tarihin önemli olayları sonucu, insan topluluklarının yer değiştirmeleri de, kendi ürettikleri uygarlık ürünlerinin, her zaman nesnesini değil ama, öznel yaratıcı yanını birlikte taşımalarına yol açar. Yerleşik topluluklarda bu iletişimin öznel yanı, ardışık kuşaklarca kurulur.

Uygarlık ürünleri, rastlantı olarak değil, belli koşullar altında ortaya çıkarlar. Bu koşullar onları ya birbirinden ayırır ya da benzer kılar. Bu anlamda; "... Bir Anadolu insanına özelliğini kazandıran, Anadolu toprağının doğal yapısı, olanaklar düzenidir. Bir Mısırlıyı, bir Romalıyı, bir Azteki birbirinden ayıran önce üzerinde yaşadıkları topraktır. Uygarlık ürününün gelişmesini olgunlaşmasını, başarılı bir biçim almasını sağlayan da emektir, ..." (Eyüboğlu, 1981, s. 24) denilebilir. Mimari süsleme olgusu da bu etkiler altında biçimlenir.

İlk sanat ürünleri arasında yer alan süsleme ürünlerinin, ele alınan bölge konutlarındaki durumunu irdelerken, bölgenin insan kaynağını ve fiziksel özelliklerini de etken öğeler olarak dikkate almak gerekli görünüyor.

2.1.1. Bölgenin Toplumsal Tarihi

Bölgede ilk insan varlığı M.Ö. 10-7 bir yıllarına kadar uzanmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973, s.2). Dönemine göre, daha yüksek bir uygarlığa ulaşmış insan toplulukları ise, bölgeye Doğu'dan M.Ö. 5 bin yıllarında gelirler ve "... sonraları bunlara Kurri/Khurri ve en çok Hurri denildiğini görüyoruz" (Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 2). Bir üst uygarlık olarak bunlar madencilik aşamasına ulaşmışlardı. Doğu'dan olan göçler sonradan da çeşitli aralıklarla sürmüş, Asya kökenli İskit (Saka) toplulukları bölgede önemli bir etkinliğe sahip olmuşlardır (Goloğlu, 1973, s. 22). Göçlerle oluşan

bu etkinin yanında, M.Ö. 2000 yılından itibaren Hititler aracılığı ile Anadolu'nun etkisi sözkonusu olur. Ardından gelen Asur egemenliği nedeniyle, bölgede bir ölçüde Doğu etkisi görülebilir.

Yöre için önemli tarihsel oluşumlardan biri, bölgenin M.Ö. 8. yy içinde Greklerce sömürgecilik girişimine uğraması olur. Ne var ki Doğu'dan İskitler'in baskısıyla harekete geçen Kimmerler sömürge merkezlerini ve bağlantılarını ortadan kaldırırlar (Erzen, 1984, s. 63). Ancak, Grekli Miletoslular bir süre sonra sağlam sömürge bağlantıları ve merkezleri kurmayı başarırlar. M.Ö. 6. yy'da bu girişim tamamen gerçekleştirilir (Enön vd., ..., s. 28). Böylece yerli halka göre bir üst uygarlığı temsil eden Grekler bölgenin manevi egemen gücü olurlar.

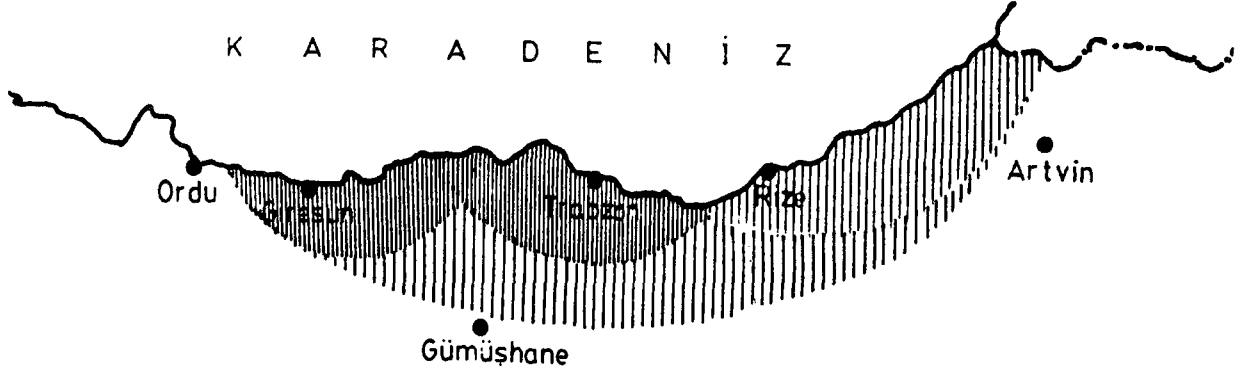
İsa'dan önceki birkaç yüzyılda bölgede Grekler'den başka, yerli topluluklar olarak Makronlar, Mosinekler, Tibarenler, İskitler (Sakalar), Driller, Kolhlar, Halibler, Skitenler, Çanlar gibi toplumsal gruplar vardır. Günümüzde de varlıklarını sürdüren Lazlar'ın, Kafkasya'dan İsa'dan hemen sonraki yüzyıl içinde göçettikleri sanılmaktadır (Goloğlu, 1973, s. 101).

Miletoslular'ın bölgedeki egemenliğinden ayrı olarak, yörenin ilk merkezi devleti, Pontos Devleti, bölgenin çevresini de kapsayacak şekilde 3. yy başlarında ortaya çıkar. M.Ö. 63 yılından itibaren bir süre bağımlı olarak varlığını sürdüren Pontos devleti, İsa'dan önceki birkaç on yıl içinde tamamen Roma egemenliğine girer. Doğu Karadeniz'deki Roma egemenliği Bizans egemenliği şeklinde varlığını 1204 tarihine kadar sürdürür. Bundan sonra, merkezi Trabzon'da olmak üzere kurulan Komnenler devletinin (Rum-Pontus İmparatorluğu) varlığı 15. yy ortalarına kadar devam eder. Komnenler'den sonra bölge Osmanlılar'ın eline geçer. Komnenler devletinin varlığına Osmanlılar son verirler. Ancak, bölgeye Türkmen akınları ve göçleri 13. yy'dan itibaren etkili bir biçimde başlamıştı. Bu hareket Doğu Karadeniz için batıdan doğuya doğru geliyordu (Giresun İl Yıllığı, 1973, s.3). Osmanlılarla birlikte Türk/İslam kültürü ve varlığı cumhuriyet dönemine kadar sürer.

Toplumsal tarihin bu seyrinin, kültürel yansıması ve konut mimarisine etkisi açısından görünümü aşağıdaki haritada olduğu gibi toparlanabilir.

2.1.2. Bölgenin İnsan Yapısı, Yaşam ve Gelenekler

Tarihçi Sina Akşin'in şu şekilde bir değinişi var; "...: Bizde toplum tarihi üzerine pek çalışılmışor, iyi bilinen bir konu sayılamaz. Mevlânâ, Kanunî, Lâle Devri'ni iyi-kötü biliyoruz da, bu kişi veya dönemlerin kent

- Yarı kentleşmiş hristiyan topluluklarının ve kültürlerinin yaygın olduğu yerleşme kesimleri. (M.Ö. 6.yy'dan itibaren).
- Yerleşik durumda, hristiyan ve diğer kültürlerden Türk ve İslam kültürüne geçilen yerleşme kesimleri.
- Özellikle 13.yy'dan itibaren göçebe Türkmenlerce yerleşik yaşama geçilen yerleşme kesimleri.

Şekil 2.1. Toplumsal tarihin bir etken olarak, günümüz geleneksel Doğu Karadeniz konut mimari ve süslemesine etkiyen dağılımı.

ve özellikle köydeki gündelik hayatlarını o kadar iyi bildiğimizi sanmıyorum..." (Hassan vd., 1987, s. 12). Gerçekten de, çalışmanın konusu olan örnek konutların çoğu 19. yy ile 20. yy'nın başlarından kalmasına karşın, o zamanın kültürünü, insan yapısını, yaşama tarzını, gelenekleri, onları hazırlayan nedenleri irdeleyen çalışmalar pek azdır. Yine de, bu çalışma için yapılan gezi, gözlem ve soruşturmalardan, ilgili çalışmalardan da yararlanarak bazı ana çizgiler belirtilebilir.

Önder Küçükerman, "Türk evi"ni niteleyen koşullar arasında, "... Anadolu'nun doğal verileri, yapının biçimi, uygulamalarını doğruca ve kuvvetle etkilemiştir..." (Küçükerman, 1985, s. 32) diyerek geleneksel mimaride 'doğal veriler'in önemine işaret etmektedir. Bunların yanında, "... yaşam biçimi de Türk evine ilginç boyutlar kazandırmıştır..." (Küçükerman, 1985, s. 33) saptamasında bulunuyor. Ayrıca inanç ve dinsel etkiler de bu saptamaya eklenebilir.

Doğu Karadeniz'de inançsal ve dinsel ilk oluşumlar çoktanrııcı niteliktedir. İsa'dan sonraki yüzyıllar içinde hristiyanlık tektanrııcılığın yerini alır. Daha sonra, 13. yy'dan itibaren bölgede türklerle İslamiyet,

hıristiyanlığın yanında yayılmaya başlar. Böylece, çoktanrıçktan çoktanrıçılığa doğru gelişen bir dinsel şema ortaya çıkmış olur.

Ticaret kentsel yerleşmelerde yoğunlaşırken, tarım ve buna bağlı el dokumacılığı kırsal kesimde yer alıyordu. Her iki kesimde de, belli ailelerin zenginliğinin artması, yaşadıkları konutların mimarilerinin zenginleşmesine yansiyordu. Aynı şekilde konutların mimari süslemeleri de, mimari tip farkının belirgin olmamasına karşın, diğer sıradan konutlardan ayrılmaktaydı.

Gelenekler ve görenekler, yöresel yemek türleri, inançlar, eğlenceler, giysiler, düğünler vb. etkinliklerde toparlanabilir. Tüm bu folklorik ürünler, illerin çeşitli kesimlerinde olmak üzere, bölge içinde değişirler. Özgün yemekler daha çok yerel yiyeceklere dayalıdır (hamsi adlı balıktan yapılan yemek türleri gibi). İnançlar önemli ölçüde eski çağ inançlarından süzülüp gelirler. Genellikle iyilik ve kötülük durumlarının nitelenmesinde ortaya çıkarlar. Gerçekte bilimsel olarak, ilgisiz olaylar arasında bağlantı kurulur. Bu bağlantı, ya iyiye ya da kötülüğe işaret olarak yorumlanır. Giderek, belli olumsuzlukların aşılması, ya da tersine, beklenen kötülüklerin yerine gelmesi için, bu inançlardan yararlanmaya çalışılır. Eğlenceler; imeceler, düğünler, yaylaya çıkış/dönüş, gece sohbetleri, bayramlar, çeşitli dönemsel şenlik ve panayır gibi çeşitli etkinliklerde gerçekleştirilir. Türkü geleneği oldukça yaygındır. Artvin'de halk ozanlığı geleneği daha yaygındır. Diğer illerde de yerli ozanlar vardır. Gerek 'aşık'lar, gerek halktan kişiler arasında "atma türkü" geleneği yaygındır. Düğünler, "kız isteme", "söz kesme-nişan" ve düğün olmak üzere aşama aşama gelişen bir oluşumun sonucudur. Kız isteme, nişan ve düğünde, gelenekselleşmiş, yöreden yöreye değişen farklı uygulamalar geçerlidir. Çocukların yirmi yaşına yaklaşmasıyla, evlenme çağının geldiğine karar verilir. Tüm evlenme işlerini aileler yürütür. Göreli olarak çocukların istem ve kararları geçerli olabilir. Giysilerde yöreden yöreye değişiklikler vardır. Başlık, alt ve üst giysisi ve ayaklara giyilen özgün giyecekleri, kadınlarda çeşitli takılar, erkeklerde tabaka, bıçaklık, silah gibi ek eşyalar tamamlar. Günümüzde, Hemşin/Çamlıhemşin ve Şalpazarı dolaylarında günlük yaşamda kadınların yerel giysilerini giydüklerine tanık olunmaktadır. Tüm bu geleneksel ürünlerden, inançsal/düşünsel olanların ağır değişimine karşın, görsel nitelikte olanların (giysiler, geleneksel konut cepheleri gibi) önemli ölçüde ortadan kalktıkları söylenebilir. Belirtilmesi gereken diğer bir özellik de, eğlence, sohbet, düğün gibi pek çok geleneksel eylemin konut içinde, ya da çevresinde gerçekleştirildiğidir.

Bölgede kırsal yerleşim sarp araziler üzerinde ve dağınıktır. Buna ko-şut olarak yaşam koşulları zordur. Ekonomik gelişme topoğrafya koşulları ile önemli ölçüde zorlaşmaktadır. 1920'lerin başlarında Ebubekir Hazım Tepeyran, Trabzon'un doğu tarafına ait gezi notlarında şunları anlatıyor:

"Bu evleri, zümrüt gibi dağların sırtlarında, yamaçlarında birer iki-şer metre ["birer ikişer yüz metre" olsa gerek] aralıkla yapılmış olan köy-lerin, yüz evden oluşanları da vardır. Bunlar bir uçtan bir uça uç saat uza-maktadır. Bu köylere yol ve okul yapmak imkansız olduğu gibi ailelerin dağ-larda münferit yaşamak mecburiyeti oralarda kan gütmek âdetini de devam ettirmektedir.

Buralarda iyi kötü umumi birer yol da yoktur. Yol denilen şeyler çoğun-lukla dik bayırlardan akan suların açtıkları mecralardır. Bu yolların zah-metini çekenler, köylerinin mahsullerini dipleri dar, ağızları geniş sepet ve küfelerle pazar yerlerine getiren ve oradan alınan şeyleri köylere götü-ren çıplak ayaklı talihsiz kadınlardır" (Tepeyran, 1982, s. 117).

Bölgenin dağ kesimlerinde, ahşap konutları yapan nitelikli ustaların yetiştiği söylenmektedir. Daha göze çarpıcı ahşap konutların ustaları, ya-pım sırasında bu kesimlerden getirttiriliyordu. Bu da bölgenin belli bir kesimi için, konut tiplerinde, ayrıntı çözüm ve uygulamalarında ve ahşap işçiliklerinde benzerlikler olmasının etkenlerinden biri sayılabilir. Taş işçiliği ise daha çok müslüman olmayanların konutlarında uygulanmıştır. Bunların ustalarının da daha çok kendi toplulukları içinden yetiştikleri söylenebilir.

Geleneksel olarak, insan ve hayvan yiyecekleri ayrı ayrı binalarda top-lanmaktadır. Tüm bunlar için yalnız konutlar da kullanılmaktadır. Kışa yi-yecek hazırlığı önemli bir uğraş olmakta, binalarda bunların depolanması için uygun çözümler üretilmektedir.

2.1.3. Bölgenin Fiziksel Yapısı.

"Karadeniz, beş jeolojik safhada meydana gelmiştir. Üçüncü safha çok uzun sürmüştür. Karadeniz havzasının son safhası, bu havzanın okyanus ile bağlantısının meydana gelmesidir..." (Erzen, 1984, s. 53). Artvin'in, "... 2. zamanın Tebeşir devriyle, 3. zamanın Eosen ve Pliosen devirlerinde..." (Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 45) jeolojik yapısının önemli bir bölümü oluş-muştur. Rize 3. zamanda (Rize İl Yıllığı, 1973, s. 7); Trabzon 3. ve 4. za-manlarda (Trabzon İl Yıllığı, 1973, s.22); Giresun'un jeolojik yapısı ise yine 3. zamanda (Giresun İl Yıllığı, 1973, s. 30) önemli ölçüde oluşur.

Jeolojik oluşumların sonucu olarak bölgede çeşitli külte ve kaynaçlar bulunur. Püskürük külte olarak grandiosit, diosit bazik, tüfler, bazaltlar, andesit, darit, granit, mikrogranit, aglomeralı tüfler, aglomeralar bulunur (Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 45; Trabzon İl Yıllığı, 1973, s. 22). Tortul külteler olarak kireçtaşı, kumtaşı, kiltası, kalker, konglomera, kum, kil ve grader (Trabzon İl Yıllığı, 1973, s. 22; Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 45); başkalaşım külteleri olarak kristalin, ve şist görülür (Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 45).

Eğim kıyıdan içe doğru artmakta ve güneydeki Doğu Karadeniz dağlarının üzerinde bulunan yaylalarla bitmektedir. Kırsal yerleşmeler, bu dağlara doğru güney-kuzey doğrultusunda uzanan vadilerin yamaçları boyunca olmaktadır. Ayrıca, sahil boyunca kuzeye yönelik yerleşmeler de vardır. Kentler sahil şeritindedir. Yine kasabaların pek çoğunun sahil şeritinde bulunmasına karşılık, iç kesimde belli düğüm noktalarında kasabalar şeklinde kentleşme eğiliminde yerleşmeler yer alır. Nüfusun yoğunluğu da eğimin tersine, kıyıdan içe doğru azalır.

Kıyı kesimlerde gökyüzü genellikle kapalı ve nem miktarı yüksektir. Her mevsim yağışlı olan bölgeye yağmur, sonbaharda en çok düşer. Kafkas dağlarının, kuzeyden gelebilecek soğukları önemli ölçüde engellemesi sonucu, özellikle Artvin ve Rize'de bir tür Akdeniz iklimi özelliği ortaya çıkar; bu nedenle, buralarda turuncgiller de yetişebilmektedir. Rize, Türkiye genelinde en çok yağış alan bir yerleşim alanı olmaktadır.

Akarsuların denize döküldüğü vadi ağızları, yer yer dar ve az da olsa alüvyonlu arazileri oluşturur. Bunun dışında çok değerli verime sahip alanlar pek yoktur. Kırmızı ve kahverengi orman toprağı yaygındır. Yükseklerde, daha çok kumlu-killi topraklar yoğunluktadır. Trabzon çevresinde, sahilden 50 m kadar içerde killi bir toprak şeriti uzanır (Trabzon İl Yıllığı, 1973, s. 25).

Kıyıdan itibaren arazinin yükselmesi başlar. Rize'de 1500 m yükseklikte yaylalar bulunur (Rize İl Yıllığı, 1973, s. 7-8). Bu yaylaların bulunduğu sıradağlar, Doğu Karadeniz dağları (Pontoslar), bölgenin güneyini kuşatır. Rize'de olduğu gibi, sıradağların yükseklerinde, köy yerleşmeleri, yerlerini, yazlık yayla yerleşmelerine bırakır. Böylece asıl yerleşmeler, kıyıdan kuş uçuşu 40-50 km'lik bir alan boyunca batı-doğu doğrultusunda uzanır.

Bölge genelinde sıcaklıklar, yaz/kış ve gece/gündüz boyunca büyük ölçüde

değişmez; belli bir dengelilikten sözedilebilir. En sıcak aylar temmuz, ağustos ayları; en soğuk ay şubattır. Nem nedeniyle, yaz aylarının pek yüksek olmayan sıcaklıkları bunaltıcıdır. Kuzey-batı rüzgarı bölgede mimari açıdan 'hakim' rüzgardır. Ayrıca dağ ve vadi meltemleri de vardır (Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 53).

Bugünkü durumyla ağaçlık alanın en yoğun olduğu kesim, Trabzon-Rize dolaylarındadır. Giresun dolaylarında daha çok küçük ağaççıklar bulunur. Çevre yükseklerde kır arazisi görünümündedir.

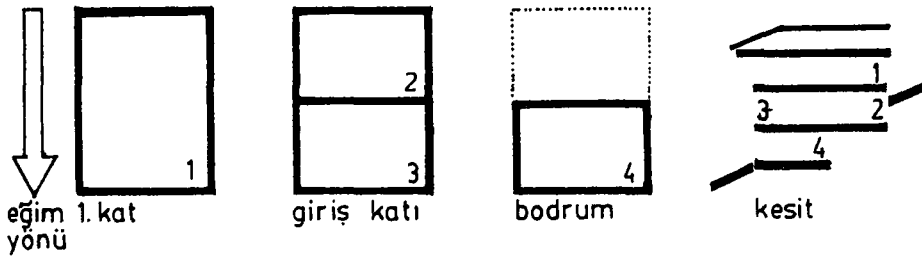
2.1.4. Bölgede Geleneksel Konut Mimarisi

Bölgede geleneksel, diğer deyişle süsleme taşıyacak mimari ürünleri dinsel binalar, işyerleri ve konutlar olarak üç grupta toplanabilir. Dinsel yapılar ve konutlarda, Doğu Karadeniz'de, Türkiye geneline oranla özgün ahşap işçilikler bulunur. İşyeri yapıları doğal olarak kentşelleşmiş alanlardadır. Günümüzdeki örnekleri taş malzemelidir.

Süsleme motifleri açısından her tür geleneksel binada geçerli olan öğelerden sözedilebilir. Burada, çalışma kapsamında, bu üç tür binadan biri, konutlar genel çizgileri içinde tanıtılmaya çalışılacak.

Bölgeye özgü depo binaları, yani seranderler, konut bağlamı içinde değerlendirilebilir. Çünkü konutun depo işlevi azaldığında seranderler ortaya çıkmaktadır. Konutla yan yana bir kullanımları ve ortak görünümleri söz konusudur.

Ancak, daha ayrıntılı tanıtıma geçmeden, genel olarak Doğu Karadeniz kır konutunda mimari nitelik aşağıdaki gibi şemalaştırılabilir.

- 1.depo+gece yaşam. 2.günlük yaşam. 3.gece yaşam.
4.depo/ahır.

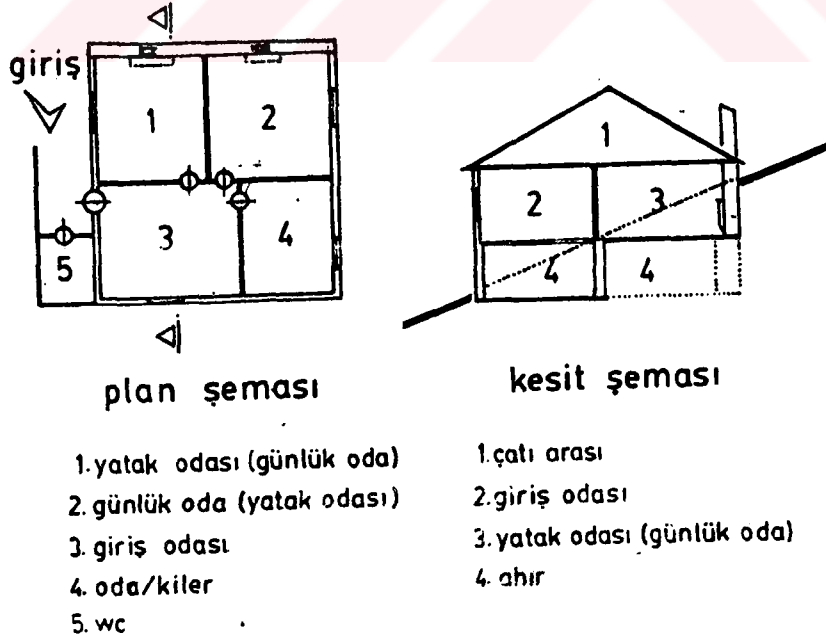
Şekil 2.2. Geleneksel kır konutunun işlevsel ve yerleşme açısından mimari düzeni.

2.1.4.1. Geleneksel Kır Konutu

Bölgenin kırsal kesiminde, batıdan doğuya doğru ilerlendikçe mimari zenginlik artar. Malzeme kullanımı daha özgünleşir. Ahşap işçiliği artar. Yatayda ve düşeyde binanın boyutları büyür. İç mekanların zenginliği, nicelik ve boyut olarak artar. Ayrıntı çözümlerinde daha titizlik, diğer deyişle "ustalık" görülürken, yer yer az da olsa yoğun nitelikte ahşap süslemeler görülür.

• Giresun çevresi kır konutu:

Giresun çevresindeki kır konutlarında yaşama alanları yaklaşık 40-60 m² arasında değişir. Bu alan, çoğunlukla dörde bölünerek kullanılır. Böylece giriş katında, başka deyişle yaşama katında dört odacık elde edilir. Bu odalardan eğim yönünün aşağısında kalan ikisinden biri giriş holü, diğeri oda/kiler niteliğinde kullanılır. Eğim yönünde yukarı kısımda bulunan diğer iki oda birbirinin işlevlerini üstlenebilir. Herbirinde birer ocak, ıslak birer köşe bulunur. Ancak pratikte, biri günlük yaşamamekanı, diğeri yatak odası olarak kullanılır. İki küçük aile (yeni evli çocuk olduğunda) iki ayrı odada barınabilir, (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Giresun yakın çevresi yaygın kırsal konut tipi.

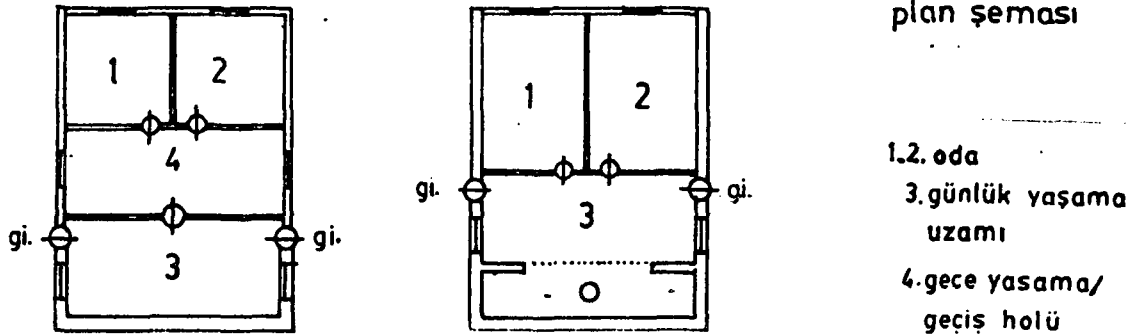
Kesit düzeyinde irdelendiğinde, giriş katının 3/4'ü kadar alana sahip bir ahır bodrum katta bulunur. Konutun arkasında 50 cm. kadar kalınlıkta bir taş duvar vardır. Belli bir ölçüde toprağa gömülü olan bu duvar, üstte çatı altına kadar uzanır. İç uzamlar genellikle tavanlıdırlar. Çatı, günümüzde, 'çinko' kaplıdır. Belirtildiğine göre, önceden ahşap levhacıklar ('hartama') ile örtülüyorlardı, (Şekil 2.3).

Yaklaşık 1/2 oranında düşey pencereler iç hacimlerin aydınlanmasını sağlar. Arka duvardan başka bodrum duvarları da genellikle moloz taşlarla örtülüdür. Üst kat duvarları gelişmemiş göz dolma tekniğindedir. Dolma, çamur ve küçük taş parçacıkları ile gerçekleştirilir. Toprak ve taş nedeniyle, cephe gri-kahverengi bir görünüm kazanır.

Tavanlarda, çatı makasında ve döşemelerde kullanılan ahşap işçiliği gelişmemiştir. Ayrıntı çözümleri kabacadır.

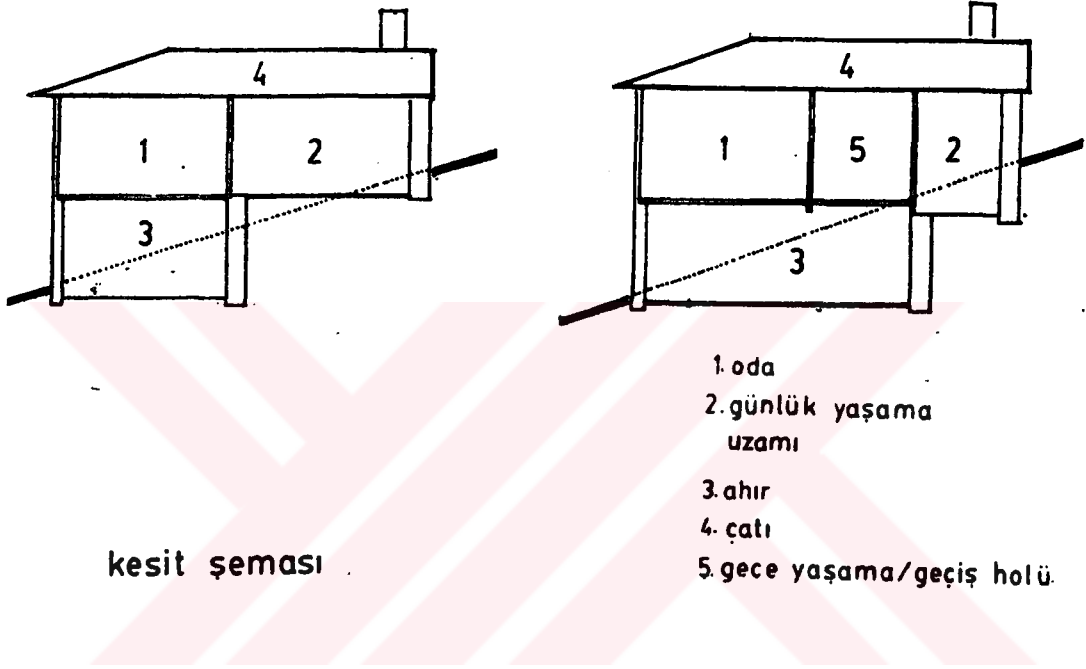
• Trabzon yakın çevresi, Trabzon/Giresun arası yaygın kır konut tipi:

Bu çevrede yaygın konut tipi "aşana"lı (bu mekan "eviçi", "yerevi" vb. diye de adlandırılır) konut tipidir. İki yan girişle günlük yaşama -"aşana"-mekanına girilir. Buradan da, eğim yönünde, aşağıda kalan iki odaya geçilir. Odaların altında, bodrum katta, ahır ya da depolar bulunur. Değişik tiplerinde, odaların önünde bina enince bir geçiş holü bulunabilir. Bazı çözümlerde, günlük yaşama mekanına bir giriş kapısı tarafından fırın, bazen de su sarnıcı eklenmiş olabilir. Diğer bir gelişme şekli de, her iki giriş kapısı yönlerine tek ya da iki katlı odaların eklenmesi şeklinde olur. Bazı çözümlerde "aşana"ya bir taraftan eklenen karşılıklı iki oda arasından -bazı yörelerde buraya "hayat" deniliyor- dolaylı olarak girilir, (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Trabzon yakın çevresi, Trabzon/Giresun arası yaygın konut tipi plan şeması.

Kesitte araziye eğim yönünden yerleşilir. Bodrumun arka duvarı genellikle "aşana"nın alt bitimine gelir ve taştır. Giriş katında, "aşana"nın arka duvarı çatı altına kadar uzanır. Çatı üç omuzludur; arkaya pek kırılmaz (Şekil 2.5). Odalar tarafında duvarlar genellikle dolma olurlar. Dışta sıva kullanımı yaygındır (önceleri kireç sıva kullanılıyordu). Bodrumun üzerinde bulunan odaların döşemeleri ahşaptır. Odalar genellikle tavanlıdır. "Aşana"lar yaygın olarak, tavansız olabilir. Pek çok çözümde, "aşana" da bulunan ocak çevresi, önde yer alan geniş bir kemerle, mekan içinde özelleşir.

Şekil 2.5. Trabzon yakın çevresi, Trabzon/Giresun arası yaygın konut tipi kesit şeması.

Dıştan bakıldığında iç mekanlar, yaklaşık 1/2 oranına sahip düşey pencerelerle günışığı alır. Mekan başına genellikle iki pencere düşer. Sıva üzerinde beyaz badana kullanılır. Çatılar kiremitle örtülür. Oda cepheleeri en hareketli cephelerdir. Çıplak dolma olanlar, gri-kahverengi görünümde dirler.

Ocak kemerlerinde, pencere ve kapı yuvalarında taş işçiliği görece olarak daha iyidir. Yer yer yalın ve düzgün ahşap işçiliğine rastlanır. Süsleme eğilimi çok zayıftır.

Giresun konutlarına göre alan büyüktür. En yalın tiplerde giriş katı alanı 70-90 m²'ye kadar ulaşır.

• Trabzon/Rize arası geleneksel kır konutu:

Bu kesim için tipleştirme yapmak oldukça zorlaşmakta, ancak Araklı'dan doğuya doğru planlarda farklılaşma belirginleşmeye başlamaktadır. Bu farklılaşma açısından yaklaşınca bazı çizgiler saptanabilir.

Konutlara yine eğim yönünde üst taraftan/yandan girilir. Ancak günlük yaşama mekanına genellikle dolaylı girilmektedir. Bunun için ya bir çatı altı sundurması, ya da dar bir geçiş mekanı yapılmaktadır. Odaların arasında bir sofa -"hayat"- bulunmakta, buraya günlük yaşama mekanından geçilmektedir. Odalar bu sofaya; "hayat"a açılmaktadır (Bkz. Şekil 2.6).

Kesitte bakıldığında, bodrum katta bölgenin genel özelliği olarak ahır bulunur. Yine bu kesim için, konutlar bodrumdan başka, yaygın olarak yalnız bir kata; giriş katına sahiptirler. Bodrum ve konutun arka duvarı taştır, (Bkz. Şekil 2.7). Bunun yanında, yüksek kesimlerde tamamen ahşap çözümler de bulunur. Oda duvarları, ahşap ya da dolma teknikleri ile yapılmış olabilir. Dolma, muskalı ya da göz olabilir. Sıva pek kullanılmaz. Ancak dolma, çamurla küçük taşların karışımı ile yapılmış olabileceği gibi, blok taşlarla da yapılmış olabilir. Oda döşemesi ve tavan ahşaptır. Çatılar kiremitle kaplıdır. "ceden "hartama" ile kaplanmış olabilir. Çatı konstrüksiyonu ahşaptır; beşik ve üç omuzludan, dört omuzluya kadar çatı çözümleri olabilir.

Ahşap konut cepheleri siyah görünümündedir. Saçakların "saraybağı" kirişlerle yükseltilmesi nedeniyle, çatı ve duvar arasını saçak bir kuşak gibi geçer. Yetkin dolma tekniği, cepheye modüler bir görünüm kazandırır. Yer yer sıva yalnızca gözlere yapılır, bu teknikte görünüm görelî olarak bir beyazlık kazanır. Pencereler düşeyde, 1/2 oranına sahiptir; her uzama bir ya da iki tane düşer. Saçaklar, balkonumsu çıkmalar cepheye kütleli bir hareketlilik sağlar. Cumba şeklinde çıkma yapma eğilimi hemen hemen yok gibidir.

İşçilik, daha batıya oranla özgünleşmeye başlar. Dolma tekniği yer yer oldukça düzgündür. Ahşap kullanımı da oldukça yetkin düzeye ulaşır. Ayrıntı çözümleri teknik ve görünüm açısından üst düzeydedir.

• Rize/Artvin geleneksel kır konutu:

Oldukça zengin ve çeşitte geleneksel ahşap konut mimarisi nedeniyle tipleştirme yapmak oldukça zorlaşıyor. Dolma tekniğinin çeşitli uygulamaları da buna eklenince, yapım teknikleri, tasarım kuralları vb. nedenler açısından tipleştirme yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Ama yine de, bölgenin, diğer geleneksel konutlarıyla farklılaşma temelinde bazı genel geçer saptamalar yapılabilir.

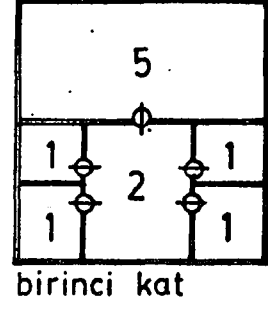
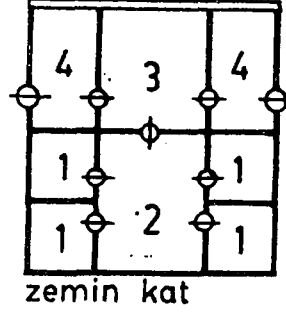
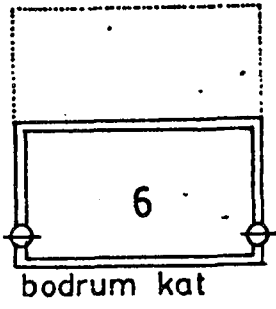
En temel özelliklerden biri, giriş katlarında görülür. Günlük yaşam alanı ikiye ayrılır. Biri hemen girişte yer alır. Tüm bölgenin girişte yer alan mekanlarıyla özdeş niteliklere sahiptir. Ev işleri burada yürütülür. Diğer odaların arasında bulunan sofa -"hayat"- niteliğindeki hacimdir. Burası günlük ev işlerinden soyutlanmış, yaşama mekanıdır, Gece ve gündüz kullanılabilir; konuk ağırlama işlemi de burada gerçekleştirilir. Görsel olarak, vadiye yönelik olduğundan, yaşamsal zenginliği olan bir mekandır. Pencere önünde boylu boyunca uzanan sabit oturma sekisi bulunur. Konut planında boyutlar, bölgenin batısına oranla artar. Konut inşaat alanı 100 m² dolaylarına kadar yükselir; hatta bazı binalarda bu rakam aşılır. En altta yine bodrum bulunur. Burası genellikle, hayvan ahır olarak kullanılır. Üstte, yani giriş katının üzerinde bir kat daha bulunabilir. Buraya, "hayat"tan ya da "hayat"/"aşana" duvarı ile birlikte çözülen bir iç merdivenle çıkılır. Diğer gece odaları bu katta bulunur. Yine bu kata eğimden yararlanarak, konutun arkasından da girilebilir. Odalardan başka, odun deposu gibi işlevler için de bölümler bu katta bulunabilir. Çatı saçaklarının yükselmesi ve plandaki genişleme sonucu çatı yüksekliği artar. Burası özellikle hayvan yiyecekleri için depo görevi görür, (Şekil 2.6).

Düşeyde bakıldığında boyutsal zenginliğin arttığı görülür. Bina alt yarısında, yükseklik üç kattan oluşur (Şekil 2.7). Bodrum duvarları taş, diğer üst duvarlar genellikle ahşap ya da dolma tekniğindedir. Artvin dolaylarında blok taşla yapılmış göz dolma tekniği daha yaygındır. Kat araları ahşap malzeme ile çözülmüştür. Çatı konstrüksiyonu da ahşaptır. Çatı örtüsü kiremittir. Önceleri "hartama" kullanıldığı söylenmektedir.

Ahşap duvarlı konutlar, dıştan siyaha yakın görünürler. Dolma tekniği daha zengin bir görünüm sunar. Geniş saçaklar dışında, kütsel çıkıntılar azdır. Pencereler yine düşey ve 1/2 oranına yakın düzeyde düzenlenmiştir.

Son olarak, bu çevrede, bazı konut çözümlerinde, konuk hayata, dışardan doğruca alınabilmektedir. Bazı konutlarda ise, bodrum katları oldukça

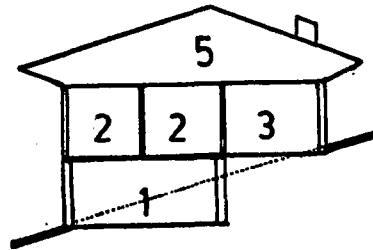
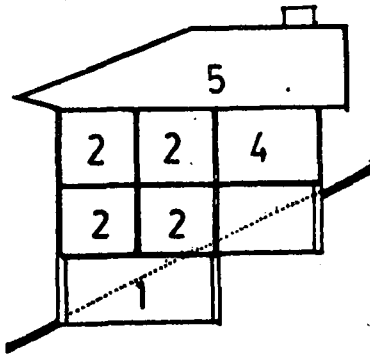

plan şeması

- 1 oda 2sofa ("hayat")
- 3 "aşana"; "eviçi"
- 4 giriş
- 5 depo
- 6 ahır

Şekil 2.6. Rize/Artvin arası geleneksel kır konutu plan şeması.

kesitte

- 1 ahır
- 2 oda
- 3 "aşana"; "eviçi"
- 4 depo
- 5 çatı arası

Şekil 2.7. Rize/Artvin geleneksel kır konutu kesit şeması.

yüksektir; giriş katı ile bodrum katı arasında, daha çok bodrum katı niteliğinde bir ara kat bulunur. Burası hayvan yiyecekleri için depo olarak kullanılır. Öte yandan, hayvan ve insanlar arasındaki barınma mümkün olduğu kadar soyutlanmış olur.

2.1.4.2. Geleneksel Kent Konutları

Yapılan gözlem ve soruşturmalardan, günümüzde, tüm Doğu Karadeniz'in kentleşmiş yerleşimleri içinde Trabzon, Giresun ve çok az Rize il merkezleri ile; Sürmene, Akçaabat ve Tirebolu ilçe merkezlerinde geleneksel konutların varlığı belirlendi. Bunlardan Trabzon kent merkezi oldukça değişik örneklerle sahiptir. Rize'de ise geleneksel konut örneği oldukça kısıtlı, ancak birkaç tanedir. Giresun'da ise geleneksel konut nicelik olarak oldukça zengin, buna karşın çeşitlilik azdır. Sürmene'de hem nicelik olarak, hem de nitelik olarak değişik örnekler bulunmaktadır. Akçaabat/Ortamahalle'de yeter sayıda geleneksel konut bulunmakta; süsleme olgusu pek gözlenmemekte, buna karşın yerleşim düzeni daha dikkati çeker görünmektedir. Tirebolu'nun konutları ise Giresun'ununkilerle benzerlik içindedir.

Yine edinilen sonuca göre, bezeme süslemesine sahip geleneksel konut, Trabzon kent merkezi dışındaki kentsel yerleşmelerde pek yoktur. Daha çok, öteki kentsel yerleşmelerde, dekoratif süslemeler ağırlıklıdır.

Hemen, günümüzdeki tüm geleneksel kent konutları önemli ölçüde taş işçiliğine sahiptirler. Kapılar ve yatay bölmeler ahşap malzemedir. Bütün konutlar bodrum dışında, çoğunlukla, iki kattan oluşurlar. Düşey bağlantı yaygın olarak, dönen bir iç merdivenle sağlanır. Alt katta günlük, üst katta gece yaşama mekanları bulunur.

● Giresun geleneksel kent konutları:

Genellikle bodrum ile birlikte üç kattan oluşurlar. Zemin kat bir su basmanı yüksekliğinden başlar. Var olan örneklerin hemen hemen tümü müslüman olmayan topluluklardan kalmıştır. Ancak zamanımızda türkler tarafından kullanılmaktadırlar.

Giriş katında ıslak hacimler, ocaklı bir yaşama mekanı ve bir de oda bulunur. Üst kata bir iç merdivenle çıkılır. Burada bir merdiven holü, sofa ve odalar bulunur. Bu odaların birinde ocak vardır.

En alt katta bodrum yer alır. Buraya, su basmanı yüksekliğini çıkan giriş merdiveninin ya altından ya da yan tarafından girilir. Yine bu merdive-

nin alt kısmında yaygın olarak bir su sarnıcı bulunur.

Çatı örtüsü kiremittir. Dört omuzlu çatılar en yaygın olan şekildir.

Dış duvarlar taş, iç bölmeler ve çatı konstrüksiyonu ahşaptır. İç bölmelerde sıvalı dolma duvar tekniği de kullanılır.

Pencere pervazları, kornişler, plastrlar, pencere parmaklıkları cepheye hareketlilik verir. Ayrıca giriş üzerinde cumba ya da balkon şeklinde bir çıkma bulunabilir. Ön cephe için, cumba kütleli bir hareketlilik sağlar.

Taş ve ahşap işçiliği düzgündür. Ahşap tavanlar yalın, bazı tavanlar çökertme olarak yalın süs öğeleri ile desteklenmiş şekilde uygulanmış olabilir. Kapılar aynalı, düşey yivli ve blok oymalı yapılmıştır.

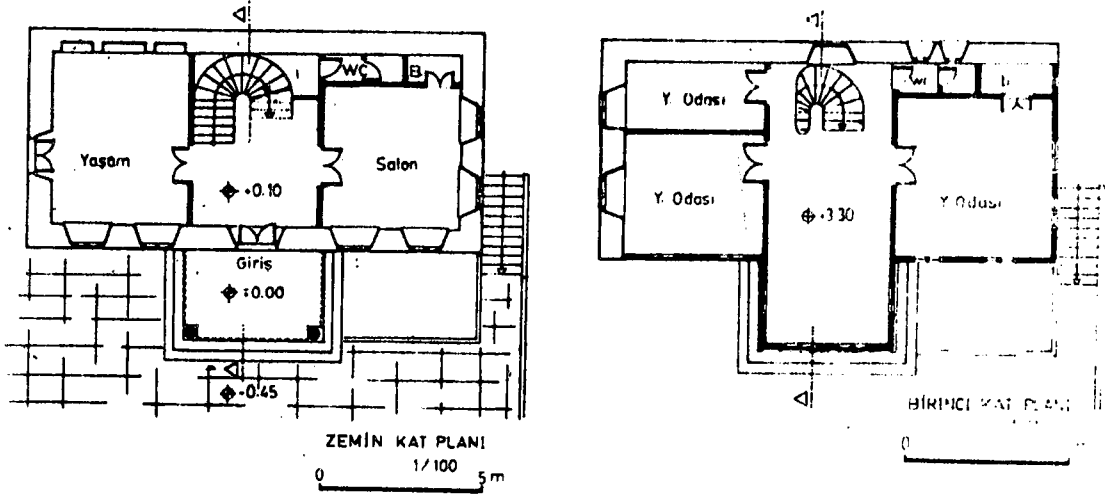
Cepheler genellikle beyaz badana ile boyanmıştır. Pencere yuvası ve dış silmelerde farklı renkler kullanılmış olabilir.

Bina bileşenlerinin, uzamların düzenlenmesinin ve diğer genel özellikleri açısından Akçaabat/Ortamahalle konutlarına benzerler, (Bkz. Şekil 8, 9, 10).

• Akçaabat geleneksel kent konutları:

Bir su basmanı yüksekliğinden zemin kata girilir. Önde/yanda yaşam uzamı, diğer tarafta/önde oda ve arkada mutfak gibi ıslak hacimler bulunur. Bunlar, yapının cephesi ortasına karşı gelen orta kesim boyunca uzanan giriş holünün iki yanı ve arkasında yerleştirilmişlerdir. Giriş holünün arkasına rastlayan bir döner ahşap iç merdivenle birinci kata çıkılır. Merdivenin çıktığı yerde ya bir merdiven holü bulunur ya da üst kattaki sofaya açılmış olabilir. Buradan üst katın ıslak hacimlerine, yan iki odaya, giriş kapısı üzerinde cumba niteliğinde çıkma yapan sofaya ve arka odalara geçilir. Sofadan sadece odalara geçilir. Ayrıca sofa, günlük ve gece yaşama mekanı olarak kullanılır, (Şekil 2.8). Yine buradan iki yandaki odalara geçilir. Yan odaların arka duvarlarında birer yüklük bulunabilir. Giriş katının altında bodrum yer alır, (Şekil 2.9). Buraya su basmanını çıkaran dış merdivenin ya altından; eğer alçaksa, yan tarafından girilir. Bu dış merdivenin altında bazan su sarnıcı bulunabilir.

Dış duvarlarda taş, iç duvarlarda dolma tekniği daha çok kullanılmıştır.

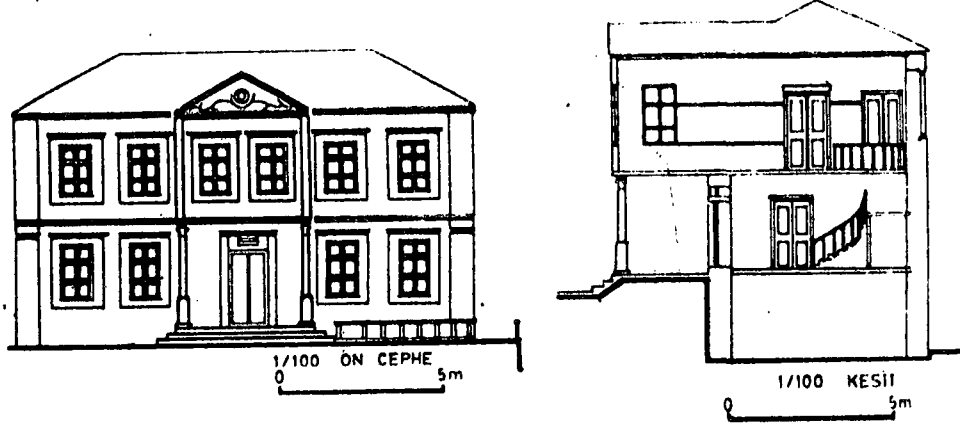
Şekil 2.8. Akçaabat/Ortamahalle konutlarından bir örnek, (Salih Timurci konutu), (İdris, 1978).

Çatı ahşap çatkılı olup, kiremitle örtülüdür. Dört omuz kullanımı yaygındır.

Pencere pervazları, saçak profilleri, kat silmeleri, plastrlar cepheye düzlemsel durumda hareketlilik verir. Ön cephede, girişin üzerine çıkan üst sofa, ise cepheye kütleli hareketlilik kazandırır. Giriş cephesi, ön cephe, en zengin cephedir, (Şekil 2.9). Dış duvarlar genellikle beyaz badanalıdır.

Taş ve tavan işçiliği yalın ve temizdir. Aynalı kapı uygulaması yayındır. Ahşap merdiven korkuluklarında, çekme tekniğinde yapılan ahşap süs izleri görülür. Tavanlarda derz ve bu derzleri kapatan profillerin kompozisyonu dışında süsnel nitelik pek görülmez. Metal işçiliği; cumba payandası, menteşe, kapı tokmakları, kapı menteşelerinde bulunur.

Giresun ve Akçaabat konutlarının genel nitelikleri açısından birbirine oldukça benzer çizgiler taşıdıkları söylenebilir. Aynı benzerlik ilişkisi, Trabzon'un müslüman olmayan toplumsal gruplarına ait konutlar için de söylenebilir.

Şekil 2.9. Akçaabat/Ortamahalle konutlarından bir örnek,
(Salih Timurci konutu-kesit ve önden görünüş),
(İdris, 1987).

● Trabzon geleneksel kent konutu :

Trabzon geleneksel kent konutunu iki ayrı kültür etkisi altında ele almak mümkün olabilir. Birincisi islam kültürü etkisindeki gruplara ait:, ikincisi islam kültürü etkisi altında olmayan gruplara ait konut türleri. Müslüman olmayan toplumsal gruplara ait konutlar Giresun ve Akçaabat/Ortamahalle konutlarıyla benzerlikler gösterirler. Trabzon'da da değişik örnekleri içinde bulunurlar. Taş malzeme yoğun olarak kullanıldığı için, önemli ölçüde örnekleri günümüzde de vardır. Müslüman toplum gruplarına ait konutlarda ahşap kullanımının yaygınlığı sonucu, özgün örnekler günümüze pek kalmamıştır. Ancak 1950'li yıllarda Trabzon konutları ile ilgili çalışmalarından yararlanabileceğimiz Mahmut Akok, hiç değilse bu çalışmanın kapsamı için, yeterli bilgi vermektedir.

Mahmut Akok'a göre geleneksel Trabzon evinin ana nitelikleri şunlar olmaktadır:

"Eski evlerde kuzeye bakan cihetleri genel olarak kapalıdır. Geniş sofalar doğu tarafa kurulmuştur. Binalarda geniş dış manzaradan da faydalanmak şarttır. Geniş sofalar iyi tanzim edilmiş avlulara bakmakta ve buralarda günlük hayat cereyan etmektedir.

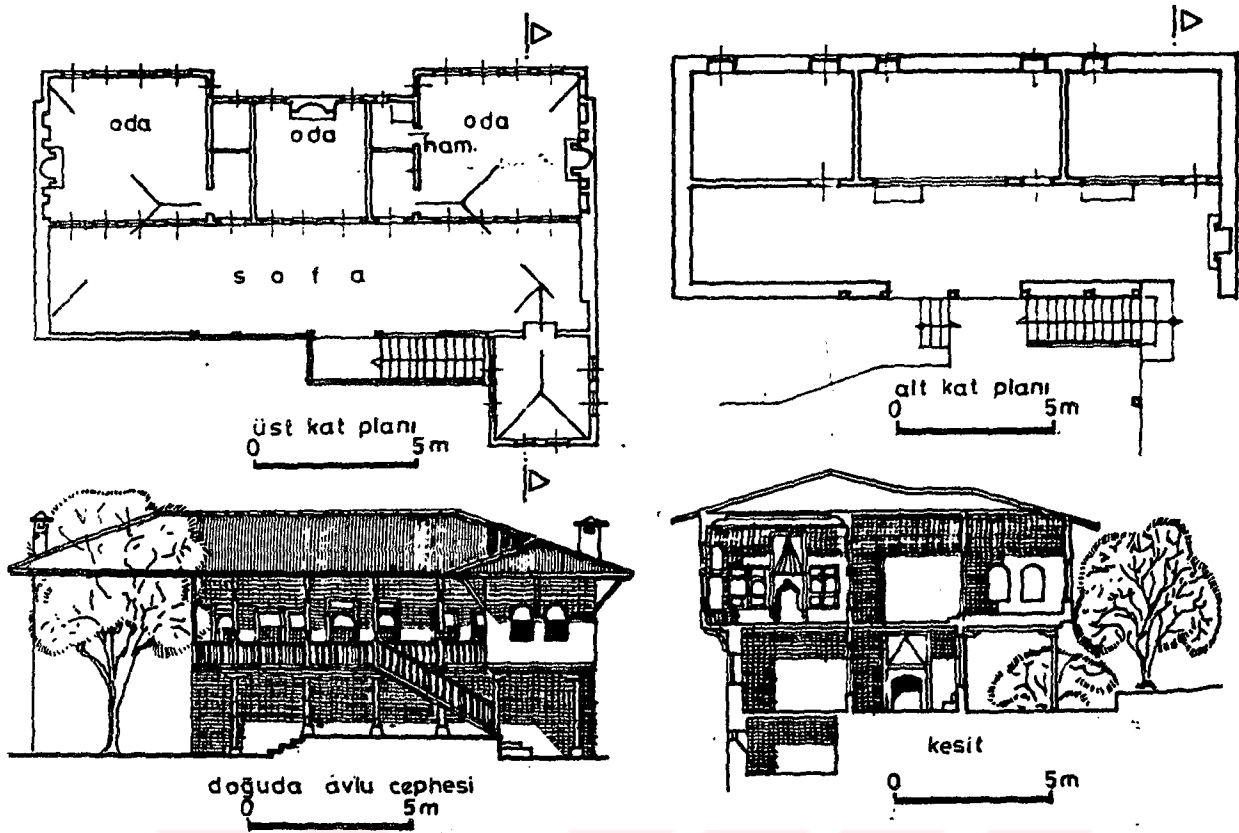
"Plan bakımında üst katlar umumiyetle ikametgah olarak tertiplenmiştir. Alt katlar hizmet yerlerine, ahırlara ayrılmıştır. İkametgâh odaları geniş sofalardan her vakit faydalanırlar. Odalar ekseriyetle sokaktan, avludan ve sofadan ışık alırlar. Sofaların önemli bir köşesinde yer alan dörtgen plânlı köşk denilen odacıklar bulunur. Trabzon eski evlerinin Orta Anadolu evlerinden ayıran küçük ve önemli hususiyeti de bu parçadadır. Köşkün her tarafa nazır pencereleri vardır. Avlu kapısı ile ve bahçe ile alâkası yakındır. Üst kat sofaya asma, ahşap bir merdivenle çıkılır. Bu merdiven kârgir bir kaideye basar.

"Alt katlar bugün gördüğümüz evlerde geniş ölçüde değiştirilmiştir. Yaptığımız tetkik ve soruşturmalarda burada, mutfak, çamaşırlık ve ahır kısımlarının olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz.

"Trabzon eski evlerinde temel ve alt katın bir kısım duvarları moloz ve kârgir inşaattır. Alt katların iç bölme duvarları bir nevi ahşap çatma tarzındadır. Üst katların ara duvarları ile sofaya bakan duvarları yine ahşap çatma duvardır. Bu çatkılar arasına yassı taşlarla, kireç harçla bir nevi (hımış) tarzında dolgu yapılmıştır. Bu yapılarda duvar örgülerinde bazan çamur harç da görülür. Bu evlerde geniş ölçüde dülgerlik ve doğramacılık yer tutmaktadır. Taban döşemeleri ahşaptır. Bir çok evlerin taban kaplamalarında ceviz ağacından kalasların bulunduğunu gördük. Doğrama işçiliği de ayrı bir özelliktedir. Doğrama pencere ve kapılarda çam malzeme kullanıldığını gördük. Pencere kapaklarında gayet enteresan demir takmalar bulunduğu gibi kasalarında da bazan ahşap ve demirden klâsik stilde parmaklıklar yer almaktadır.

"Sofa direkleriyle korkulukları çam malzeme ile yapılmışlardır. Dam çatkısı oturtma ve yarı makas tarzında ahşap çatkılı olup üstü alaturka kiremitle örtülüdür. Tavan kaplamaları önce çam tahtaları ve çıtalarla kaplanmıştır. Ekseriyetle ahşap kısımların yüzleri yağlı boyadır. Bu boyalar üzerinde nakışlar da çok defa görülür.

"Odaların iç mimarisinde alçı pencere, alçı şömineler ve şerbetlikler de bulunmaktadır. Alt kat odalarının tabanları taş veya tuğla döşemelidir. Bilhassa bazı evlerde geniş sofaların altına rastlıyan kısımlar da bir nevi somaki diyebileceğimiz taşla kaplıdır" (Akok, 1951, s. 103, 108), (Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Trabzon'da bir türk konutu örneği,
(Hacı Kadir konutu; Cumhuriyet Mah., Bilal Sok. No. 10),
(Akok, s. 111-112).

• Sürmene geleneksel kent konutu

Örnekler oldukça farklıdır. Bu farklılaşma temelinde bazı çizgiler belirtilebilir.

Genellikle üç katlıdır. Yaygın olarak, bir su basmanı düzeyinden sonra konuta girilir. Giriş katında bir yaşama uzamı, oda; üst katta bir sofa ve odalar bulunur. Hem giriş katında hem birinci katta birer ocak vardır.

Dış duvarları genellikle taş ya da sıvalı dolgudur. Bazı konutlarda kütleli çıkıntılar vardır. Yatay ve düşey iç bölmelerde ahşap kullanımı egemendir.

Pencere pervazları, saçak dantelkesmeleri/silmeleri, taş plastrlar ve diğer silmeler cephelerin hareketini oluşturur. Bunlarda yer yer özgün işçilikler vardır.

Çatılar iki-dört omuzludur. İki omuzlularda, üçgen alınlıklar görkemli şekilde yer alırlar. Ayrıca bunlarda çeşitli süssel öğeler bulunur.

• Rize geleneksel kent konutu:

Halen var olan örnekler pek azdır. Bodrumla birlikte üç kattan oluşurlar.

Giriş katında ocaklı bir yaşama uzamı, odalar ve ıslak hacim bulunur. Üst kata bir iç merdivenle çıkılır. Buradan sofaya, odaya ve ıslak hacimlere geçilir.

Bodrum taş, diğer duvarlar dolma ya da ahşaptır. Ahşap işçiliği yoğundur. Ayrıntı çözümleri açısından yalın ve düzgün uygulamalar görülür.

Cepheler boyasızdır. Ahşap olanlarda siyaha yakın bir görünüm vardır.

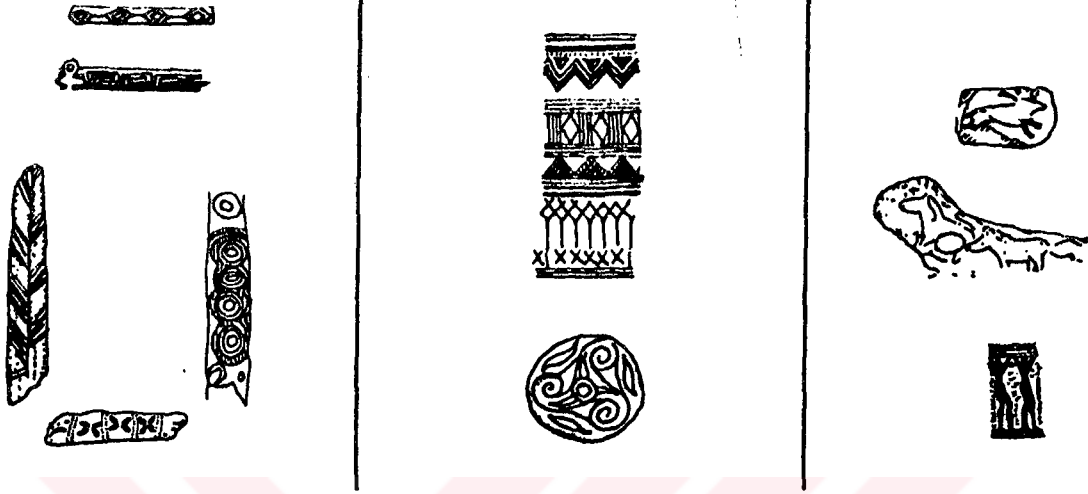
2.2. MİMARİ SÜSLEME ÜZERİNE

Mimari süslemenin kaynakları; neden oluştuğu, istenme nedeni, geometrik süslemeler de dikkate alındığında iki genel kuramla açıklanmak istenmektedir. Bunlardan birine göre süsleme, "manevi" değerlere; "daha çok, dini felsefi, sembolik, siyasi düşünce ve dünya görüşü gibi konulara..." (Mülayim, 1982, s. 68) dayanmaktadır. Buna ayrıca, süslemeler için önerilen, "...şekillerin farklı çevrelerde özel bir takım değerler taşıdığı..." (Mülayim, 1982, s. 68) düşüncesi de eklenebilir. Diğer görüş, özellikle geometrik süslemeler için, "...tabiattaki maddenin diyalektiği, malzemenin orijinal yapısı ve tekniklerden hareket eden (fonksiyonalist) görüşler..." (Mülayim, 1982, s. 68) olarak belirtilmektedir. Böylece süslemelerin hem içeriğinden, hem biçimsel yapısından iki anlayış ortaya çıkmış olmaktadır.

Öte yandan mimari süsleme, binanın kuruluş malzemelerine de büyük ölçüde bağımlıdır. Bu malzemedeki oyma, yontma, kakma ile yapılan işlemlerde malzemenin bünyesinde süslemeler oluşturulur. Taş ve ahşap buna uygun bina malzemeleridir. Ne var ki belli bir yapısal bileşeni oluşturan malzemeler de süs etkisi yaratabilirler. Burada malzemenin doğal ve teknik yapısı süsleme niteliği göstermiş olur. Tuğla bu tür süslemeye ait belirgin bir örnektir. Diğer bir malzeme de bünyesinin hareketi ile biçim kazanabilir. Tasarıma uygun olarak, malzemenin yapısı çeşitli yöntemlerle farklı biçimlere ulaştırılır. Böylece malzeme plastik bir etki içinde süssel nitelik kazanır.

konuları olurlar. Bezeme (ornement) "... olarak henüz düz çizgi, yuvarlak parçaları, kırık çizgiler..." (Ünsal, 1973, s.19) kullanılır, (Şekil 2.11). Bu süslemelerin ilk ortaya çıktığı nesnelar keramik eşyalardır, (Şekil 2.12).

Tarih öncesi bezeme biçimleri.

(Ünsal, 1973, S.19)

Şekil 2.11. Tarih öncesi bezeme biçimlerinden örnekler.

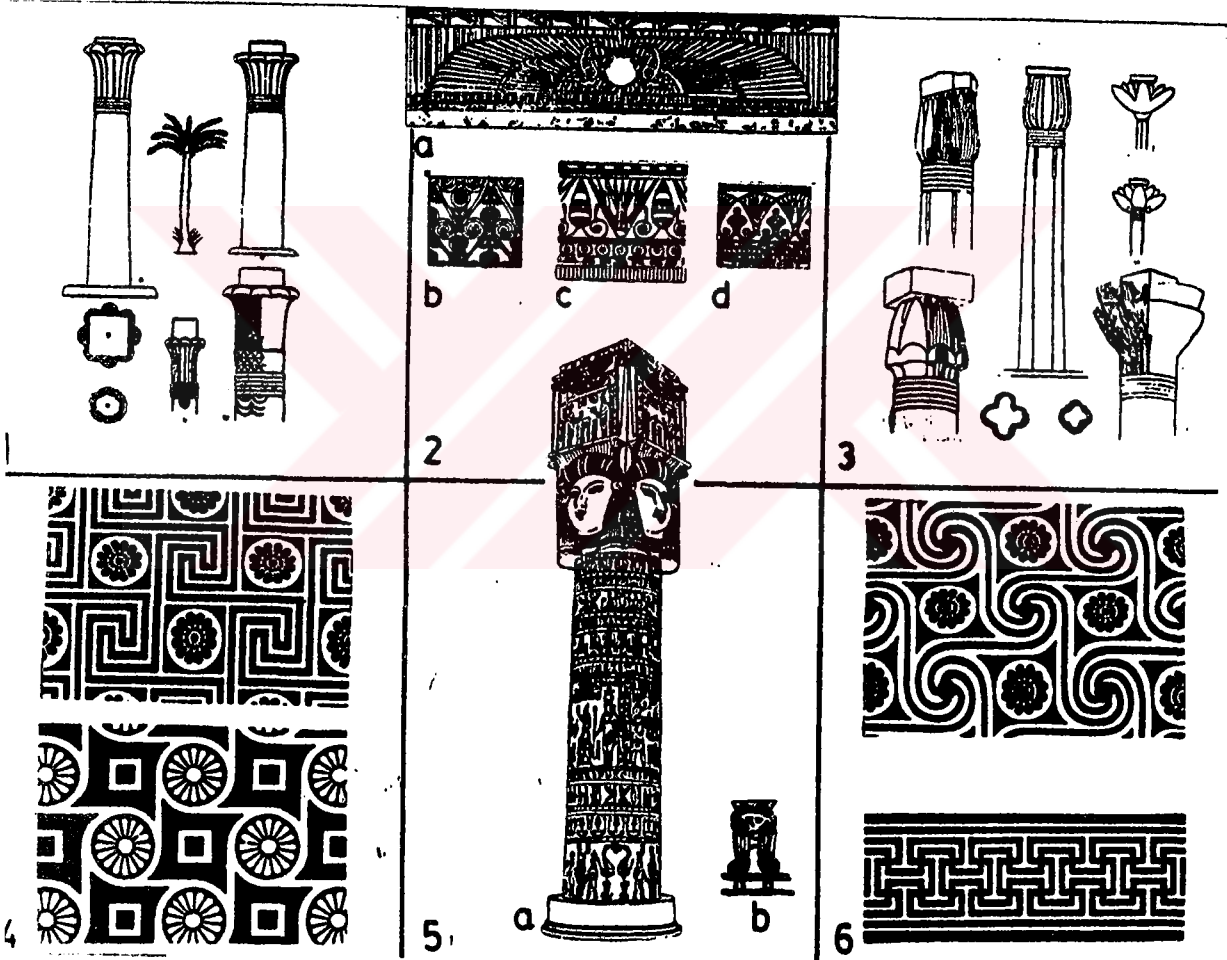

İlkçağ'da, eğri ve yay çizgilerinden oluşan bezemelere sahip keramik örnekleri.

(Kılıçkan,..... S.12, -çizilerek aktarıltı-)

Şekil 21.12. İlkçağ keramiklerinden örnekler.

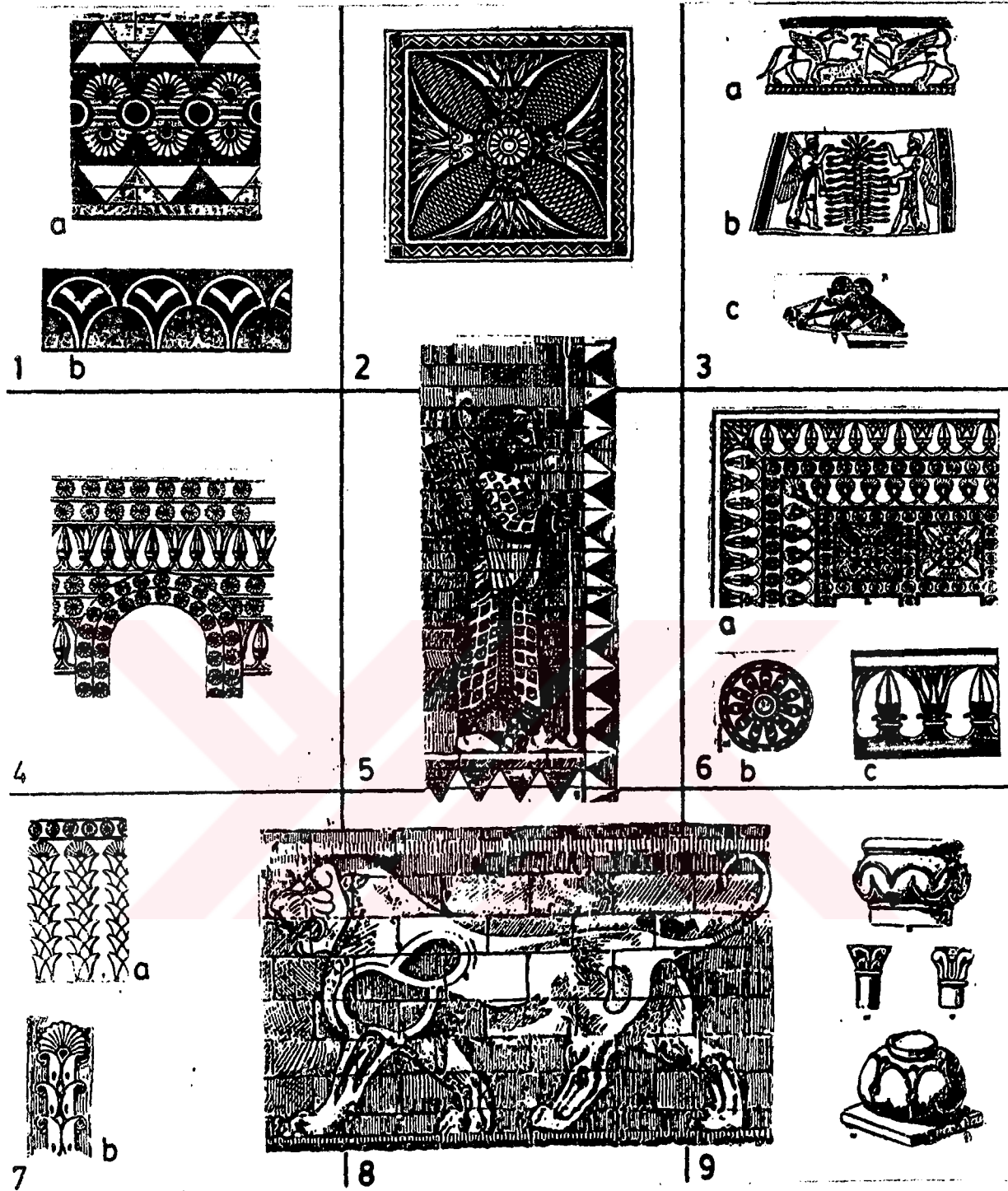
Giderek daha gelişmiş uygarlıklar ortaya çıkar. Eski çağ Mısır, Mezopotamya ve Akdeniz uygarlıklarında, doğal varlıklara ya da soyut geometrik biçimlere dayalı süsleme ve bezemeler görülür, (Şekil 2.13). Bu süslemelerin belli tipleri, hem belli bir tarihi dönem içinde, hem de binanın belli bölümlerinde kullanılma özellikleri taşırlar. Sözgelisi, Mısır mimarisinde boyun (gorge) silmesi "...kapı, pencere, pilon kenarlarında daha çok kullanılırdı" (Ünsal, 1973, s. 59). Mezopotamya sanatında bitkisel "...konulu dekorasyon, lotüs çiçeği ve açılmış papatya şekli frizler ile, düğme ve çiçeklerden kompoze karolar ile yapılır ve döşemelerde kullanılırdı. ..." (Ünsal, 1973, s. 101), (Şekil 2.14).

Palmiform sütun başlıkları. 2a Mimari tepelik (kutsal yılan ve kanatlı kurs). 2b Lotüs-ü kıvrımlardan bezeme. 2cd Lotüs yaprakları şeklinde bir friz. 3 Latiform sütun başlıkları 4,6 Mısır bezeme örnekleri. 5a Hator başlıklı sütun. 5b Hator'un üsluplanmış şekli.

,3 Ünsal,1973,S.56), (2abcd,5ab Arseven/V, 1952, S.2159), (4,6 Kılıçkan, .S.14,15)

Şekil 2.13. Mısır mimarisinde süsleme örnekleri.

1a Geometrik biçimler ve palmetlerden oluşan bir friz. 1b, 2a Emayelerin süsleme şekillerinden. 3abc Bitkisel, figürlü ve hayvansal süslemeler. 5 Tirendazları gösteren bir frizden ayrıntı. 6a Bir bezeme kompozisyonu. 6bc Motifler (Örgeler). 7ab Üst üste düşey dizilmiş lotüs yapraklı ve gülçeli bezeme. 8 Arslan şekilleriyle düzenlenmiş bir kabartma friz ayrıntısı. 9 Sütun başlığı ve kaidesi.

(1a, 5, 7ab, 8 Arseven, 1952, S.2160). (1b, 2, 3ab, 4, 6bc Ünsal, 1973, S.100). (3c, 6a Dinçel vd., 1979, S.22). (9 Ünsal, 1973, S.99)

Şekil 2.14. Mezopotamya uygarlıklarına ait mimari süsleme örnekleri.

Mimari süslemeye etkileyen diğeri bir öge de, düşünsel ortamdır. Çoktanrıci dinlerden uzanıp gelen inançlar, nesnelere üzerinde biçimlerini bulabilirler. Bunun yanında, belli bir düşünsel oluşum; islam dininde "sonsuzluk" un önemli bir kavram olması süslemeye sınırsızlık şeklinde yansıtılır.

Mimari süsleme, bina, insan ve kendi varlığı boyutları içinde anlam bulur. İnsanların, dünya görüşlerinden ötede, psikolojik dünyası da süsnel yaratıma etkilir. Başkaca, mimari bileşen ya da öge üzerinde algı belli bir noktaya ya da kesime çekilmek istenebilir. Orada bulunan süslemlerle, bu sağlanmış olur.

Çağdaş öncesi toplumların üretimi, bilindiği gibi, önemli oranda el emeğine dayanıyordu. Günümüzde ise, bunun yerini makineye dayalı üretim almıştır. Böylece insanla, biçimlendirilen malzeme arasında makine girmiştir. Mimari süslemelerin yapıldığı malzeme, aynı zamanda çoğunlukla bina malzemesidir. Malzeme, giderek, insanla bire bir etkileşim merkezinden uzaklaşmaktadır. Bu şekildeki dolaylı üretimle, belli gelenekler altında yetişen uygulayıcı/yaratıcı birey ortadan kalkmaktadır. Gelenekselliğin yerini evrensellik almaktadır. Böylece yaratma ve uygulama sürecinin değişimi, mimari süsleme olgusunu önemli ölçüde belirlemektedir.

Sonuç olarak toparlamak gerekirse, mimari süsleme;

- a) Kullanılan malzemenin çevreden edinilebilme durumu,
- b) Malzemenin işleme ve kullanım olanakları,
- c) Toplumsal çevrede geçerli dünya görüşü,
- d) Çevredeki ön uygarlıkların etkisi,
- e) İnsanların psikolojik, toplumsal yapısı etkileri altında oluşmaktadır.

2.2.1. Genel Olarak Mimarlık Tarihi Boyunca Süsleme

İnsanların edilgen olarak ilk kullandıkları barınak mağaralardır. Bu mağaraların yüzeylerine, büyüsel (magique) etkilerle bir dizi doğal varlık şekilleri çizmişlerdir. Bu, genel olarak, görsel güzel sanatların başlangıcı olduğu kadar, insanın çevresini süsleme eğiliminin de başlangıcı sayılabilir. Uygarlık biraz daha ilerleyince, hem dekoratif sanat, hem süslemeler biraz daha çeşitlenip 'Üslup'laşır.

"...Mağara duvarlarına, dolmen taşlarına kabartma veya kazıma suretiyle yapılmış insan resimleri bu sanat..." (Ünsal, 1973, s. 19) ların

Anadolu'daki Hitit sanatında plastik süsleme etkisini artırarak süregelmiştir, (şekil 2.15). Sütunlarda kullanılan arslan, kartal/arslan ya da fantastik yaratıklara ait biçimler üç boyutlu bir nitelik kazanır. Çeşitli inançlar altında ortaya çıkan bu anlayış hemen tüm Anadolu uygarlıklarında görülür. Plastik etkiyi de içeren bu eğilim, özellikle Mısır, Mezopotamya'nın yüzey süsleme niteliğinden farklılaşır. Böylece bu üç boyutlu biçimlerin bıraktığı etki, Mezopotamya cephe süslemeleri ya da Mısır süslemeleri etkisine yaklaşır. Diğer deyişle içerik aynı kalır. Ayrıca Etiler'de de çevre uygarlıklarda olduğu gibi, bitkisel ve geometrik süslemeler de vardır. Güneş kursu, anlamının ötesinde önemli bir süs öğesi olarak sayılabilir. Bu açıdan, belli uygarlıkları niteleyen belli süs öğeleri de vardır. Anadolu uygarlıklarına ait çeşitli süssel etkinliklerden bazı örnekler şekildeki gibidir, (Şekil 2.16).

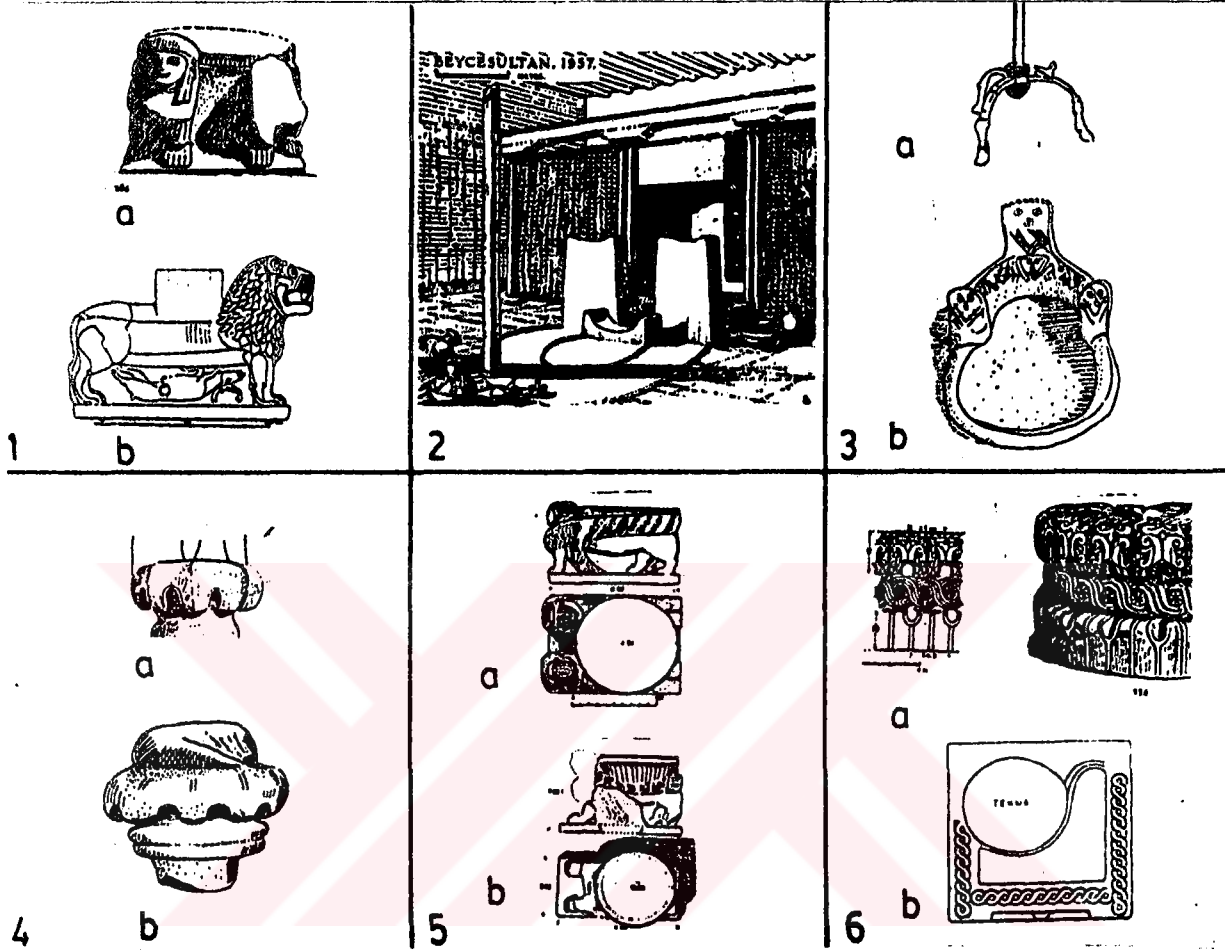
Batı Anadolu'da Frigler'in süslemelerinin de geometrik, bitkisel ve hayvansal konulardan oluşmasına karşın, duvarlarda pişmiş levhalar da kullanılırlar.

Eski İran'da çağdaşı diğer uygarlıklardan farklı şekilde, alçı, süsleme malzemesi olarak kullanılır. Alçıdan başka boya da yoğun biçimde kullanılmıştır. Şekil 2.17'de bazı örnekler verilmiştir. Boğa figürü, önemli bir İran süsleme öğesidir.

Hint bezemeleri, doğa ortamı içinde insanı ve çok çeşitli etnik grupların farklı etkilerini yansıtır. Hayvan ve bitki motifleri, girift bir düzende tüm cepheyi kaplarlar. Böylece, yalın anlatım, boşluksuzluk inancı ve biçimsel düzenleme ile ortadan kalkar. "... Her boşluğu dolduran bir vücut lazım geldiği gibi her sathı da dolduran bir bezeme olmalıdır", (Arseven, 1958/I, s. 223), (Şekil 2.18).

Çin bezemeleri de özgündürler. Yakın Doğu ve Batı'da olduğu gibi, belli bir süs etkisi ya da güzellik amaçlanmaz. Bunun yerine, "... gözden ziyade ruha hitap edip, dini ve felsefi fikirler uyandırarak, insanları düşündürmek..." (Ünsal, 1973, s. 274) istenir, (Şekil 2.19). Bu nedenle süslemeyi oluşturan biçimler, Çin kozmogonisinden kaynaklanır ve hemen hemen tamamen fantastik niteliktedir, (Arseven, 1958/1, s. 221).

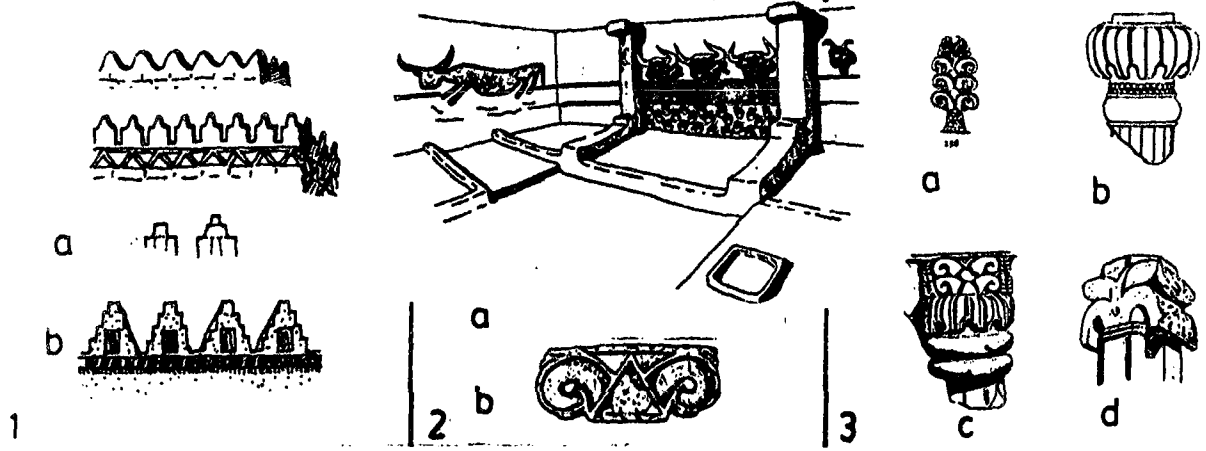
Roma uygarlığı, kültürel geçmişin, tarih boyunca nasıl taşındığının örneğini taşır niteliktedir. Süsleme biçimleri, yapılardaki kullanımları Antik Yunan uygarlığından aktarılmıştır. Bunun yanında süslemelere, "... kendi zevklerine göre değiştirerek ... haşmet ve zenginlik ..." (Arseven,

1a Sütun altlığı (Sakçagözü). 1b Sütun altlığı (Tell Halaf). 2 "Küçük Sunak" tapınağın-
dan (Beycesultan). 3 Tunç şamdan ayağı (Toprakkale). 3b Kilden taşınabilir ocak (Putur).
4a Tapınak-Saray önündeki simgesel ayağın başlığı (Tell Halaf). 4b Sütun başlığı (Ce-
rabilus). 5a Sütun altlığı (Zincirli). 5b Sütun altlığı (Toprakkale). 6a Sütun altlığı (Zincir-
li). 6b Bazalt kazan altlığı (Tell Halaf).

(1ab, 3a, 5ab Naumann, 1985, S.148), (2 Naumann, 1985, S.446), (3b Naumann, 1985, S.190), (4ab,
6b Naumann, 1985, S.151), (6a Naumann, 1985, S.144)

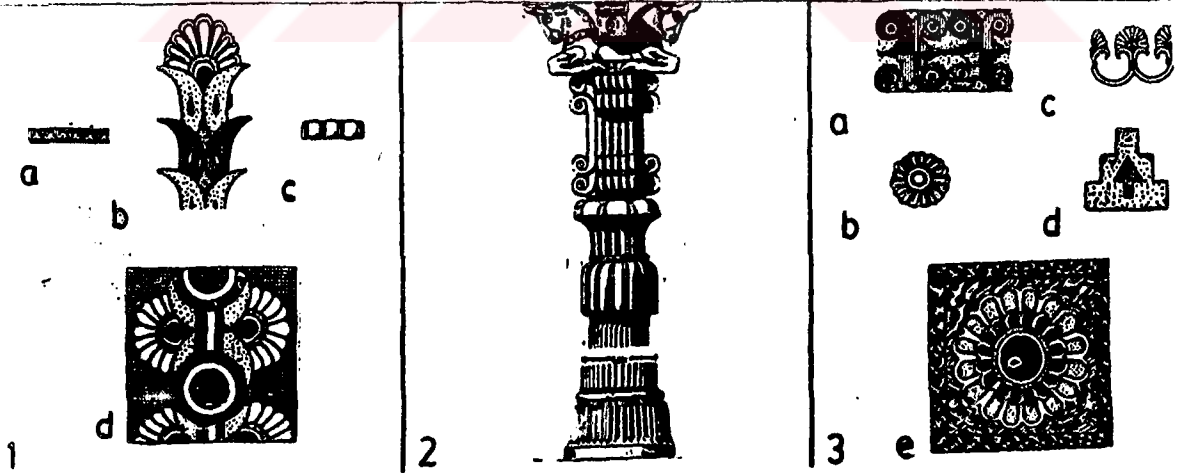
Şekil 2.15. Eti ve ilkçağ Anadolu'sunda plastik nitelikte süslemeli
bina öğeleri.

1a Evlerde kerpiç mazgal dişleri (Kâf). 1b "Dareios I'in sarayına çıkan merdivenlerde mazgal dişleri (Persepolis). 2a Konutların anaodalarında kült süslemeleri. 2b Sütun başlığı (Megiddo). 3a Kabartma tekniğinde yapılmış palmye ağacı (Sakçagözü). 3b Gömüt taşı başı (Assur). 3c Heykelin tahtından kabartmalı parça (Tell Tayinat). 3d Gömüt taşı başı (Assur).

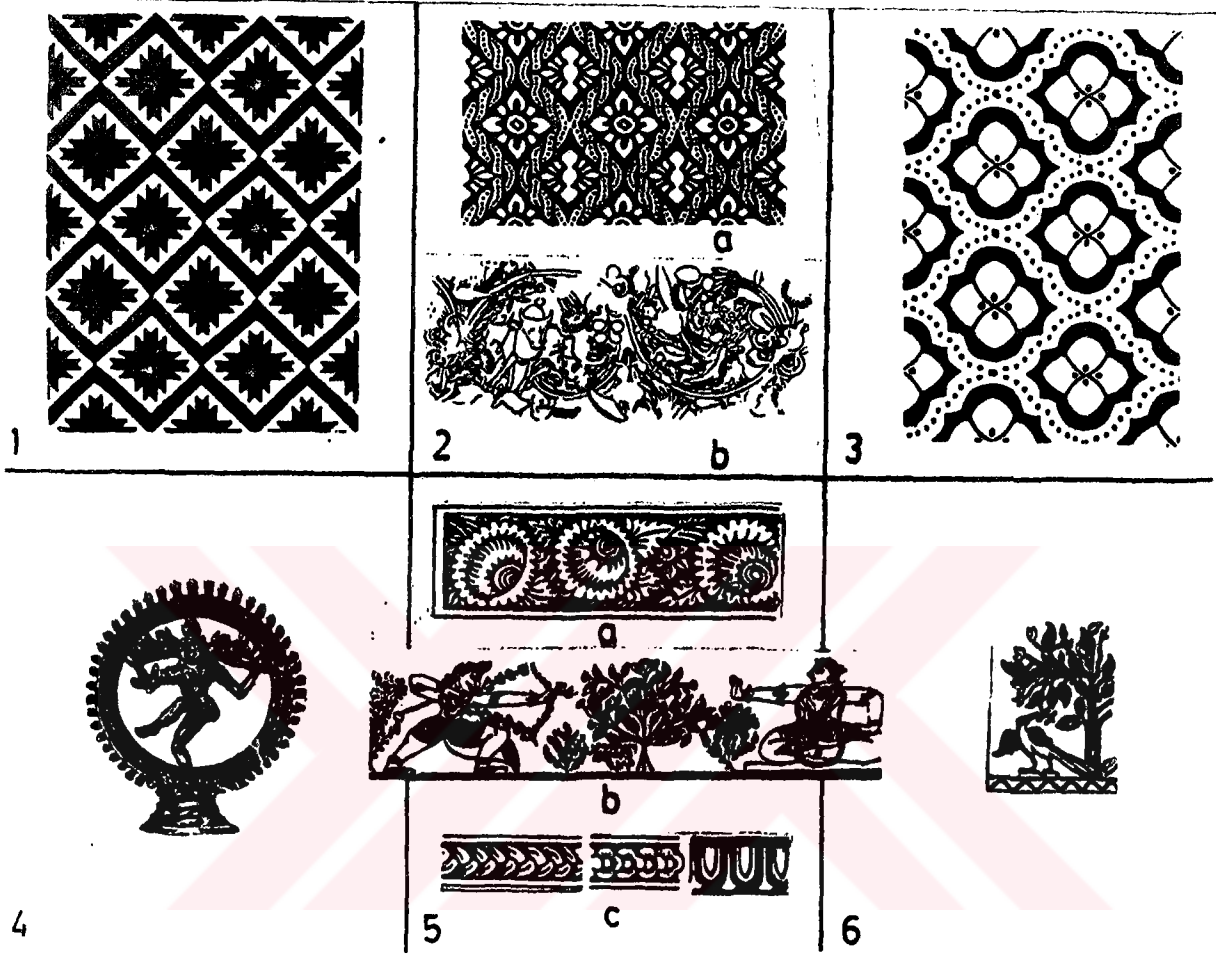
(1ab Naumann, 1985, S.163), (2a Naumann, 1985, S.367), (2b Naumann, 1985, S.154), (3a Naumann, 1985, S.145), (3bc Naumann, 1985, S.153), (3d Naumann, 1985, S.154)

Şekil 2.16. İlkçağ Anadolu uygarlıklarına ait bazı mimari süssel öğeler.

1a 'Testere dişli bezeme' 1b Lotüs ve palmet. 1c 'Su'. 1d 'Palmet ve kurslu' friz. 2 Sütun. 3a 'Kıvrımlar'. 3b 'Başlık gülü'. 3c 'Palmet'. 3d 'Kodemeler'. 3e 'Gülbezek'.
(1abcd, 3abcde Arseven/I, 1958, S.226), (2 Ünsal, 1973, S.216)

Şekil 2.17. İran mimari süslemelerinden bazıları.

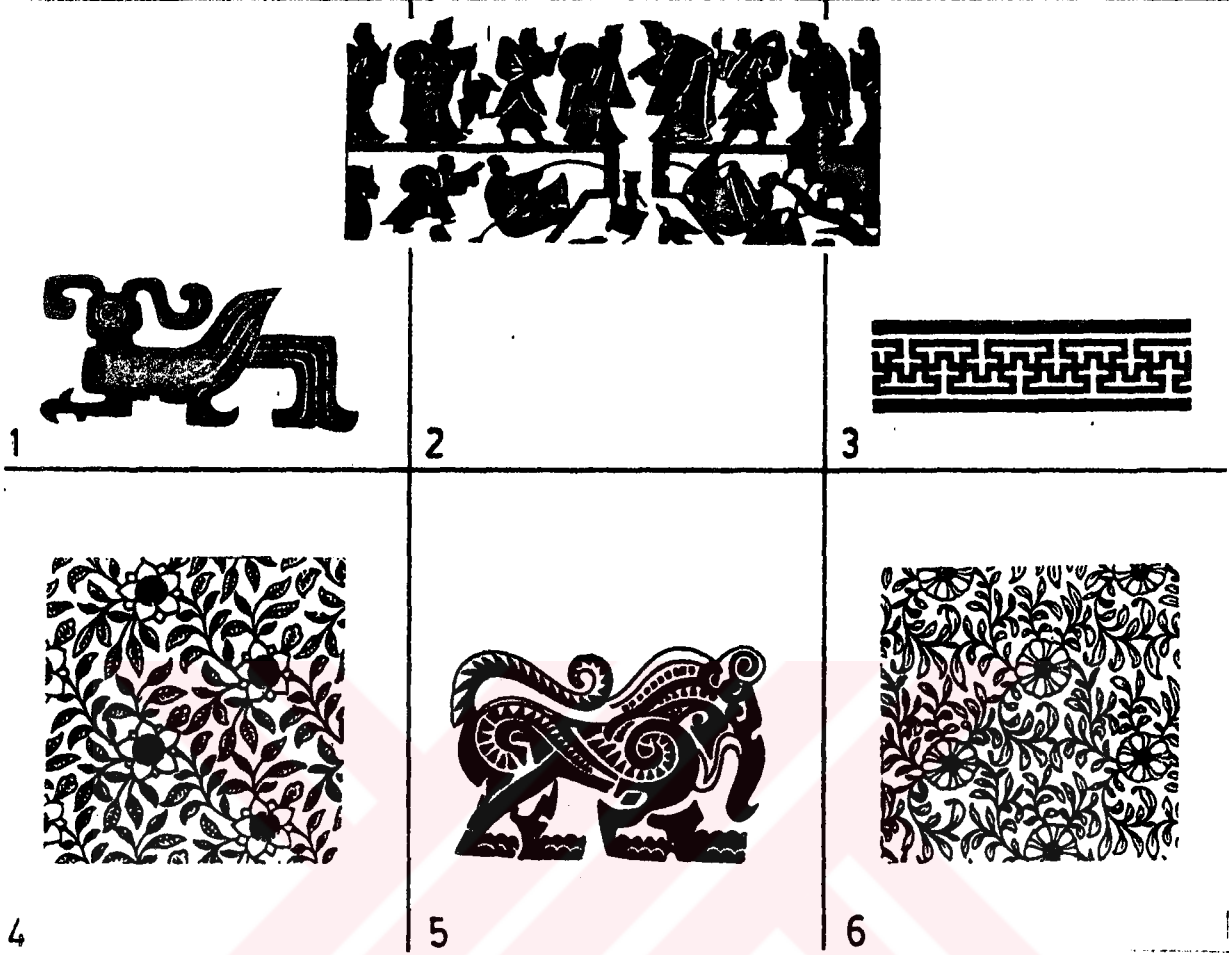

1, 2a, 3 Çeşitli bitkisel/geometrik bezemeler. 2b Tipik bir hint süslemesi. 4 Tunçtan Siva betimlemesi. 5a Bitkisel bezeme. 5b, 6 Kutsal ağaçlı süsleme. 5c Çeşitli bezeme örgeleri (motifleri).

(1, 2a, 3 Kılıçkan, . . . S. 20-21), (2b Arseven, 1984, S. 20), (4, 5abc, 6 Ünsal, 1973, S. 251)

Şekil 2.18. Hint bezeme örnekleri.

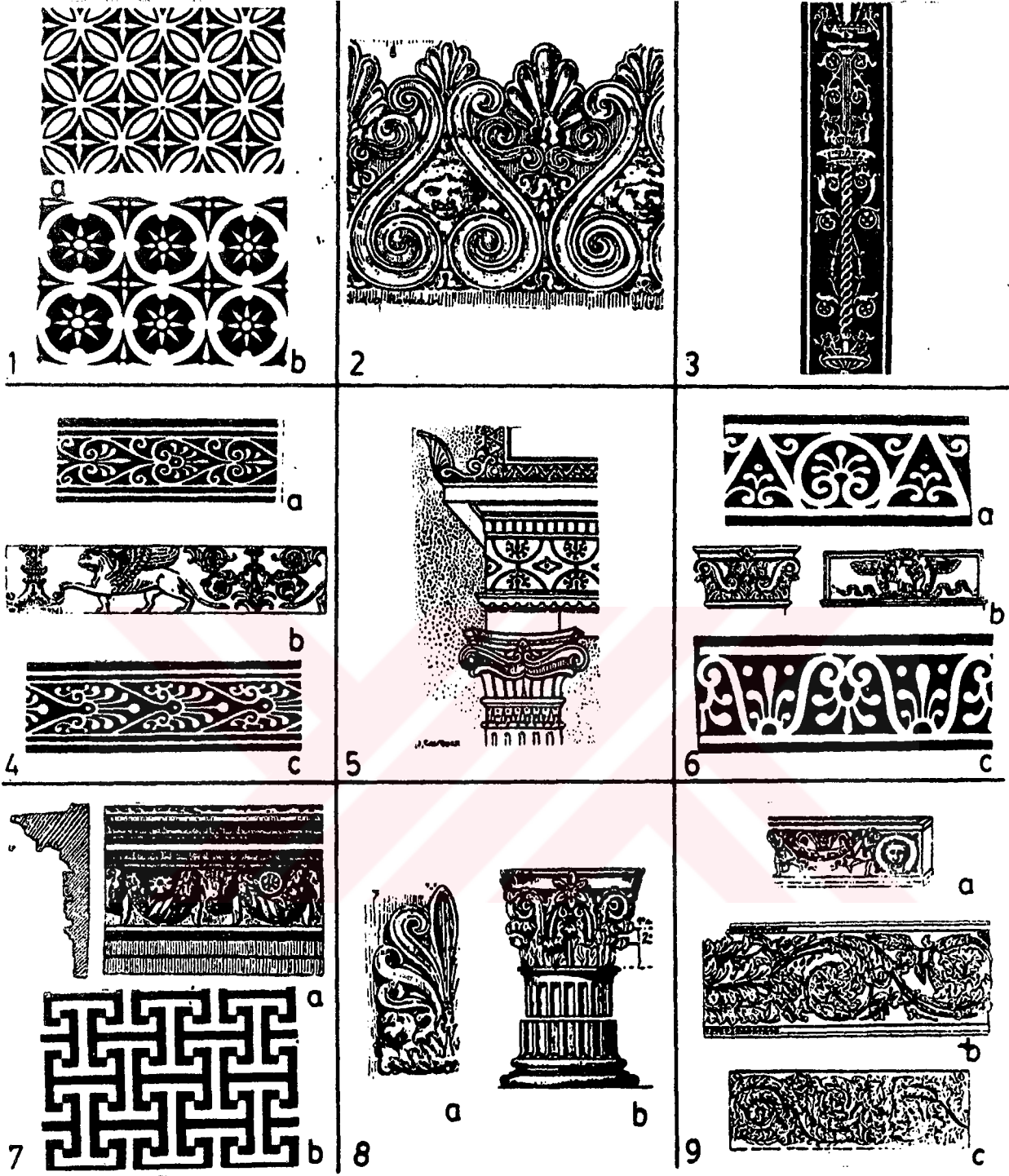
1, 5 Hayvansal/Fantastik Çin bezeme örgesi. 2 Bir Çin bezemesi. 3 Geometrik Çin bezemesi. 4, 6 Bitkisel bezeme.

(1, 3, 5 Kılıçkan, .S.16), (2 Ünsal, 1973, S. 275), (4, 6 Kılıçkan, .S.17).

Şekil 2.19. Çin bezeme öğelerinden bazıları.

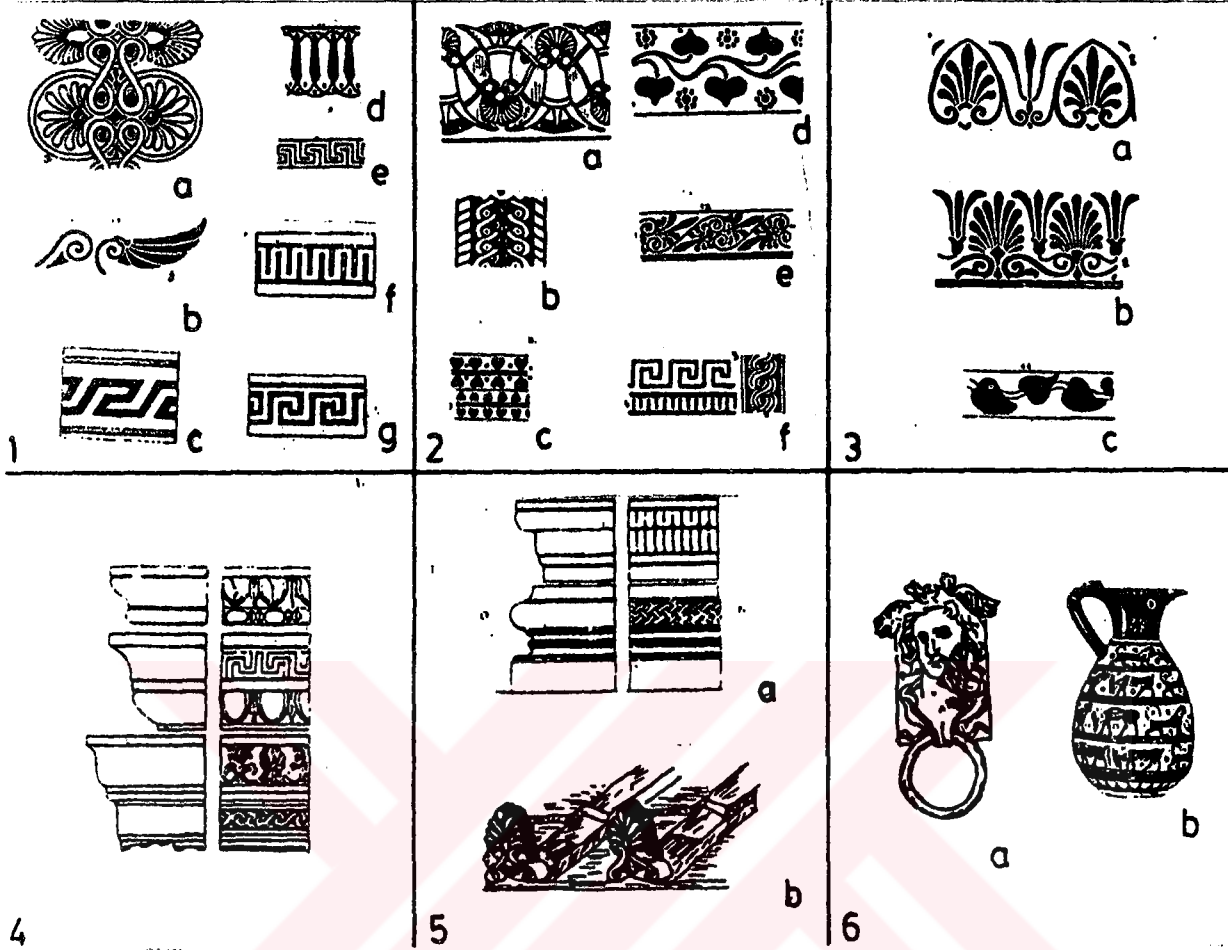
1958/I, s. 225) kazandırmaya çalışmışlardır, (Şekil 2.20). Buna karşılık, "... sadelik ve safiyeti bozmuşlardır" (Arseven, 1958/I, s. 225). Yunanlılar gibi kıvrıkdallar, şimerler, griffonlar, diplemeler (culots), geometrik biçimler, gülbezeler, defne dalı, zeytin dalı, aylama askılar (guirlande), bereket boynuzu gibi kıvrımlar kullanmışlardır. Bunların pek çoğu Antik Yunan uygarlığında da kullanılıyordu, (Şekil 2.21).

Arapların süslemelerle ilgili çabaları, özellikle, bezeme motif ve şekillerinin belli geometrik biçimlerde düzenlenmesinde belirir. Arabesk

1ab, 7b Cesitli bezemeler. 2 Greko Romen bezeme. 3, 4ac, 5, 6ab Pompei üslubu bezeme. 4b Faustina tapınağı frizinden ayrıntı. 6b Pantheon plastr başlığı/ Forum Trajan panolarından. 7 Vesta tapınağında antebleman. 8a Palmet. 9a Mermer banyo teknesi. 9b Bir plastr gövdesi. 9c Forum Trajan bezemelerinden bir kıvrımdal. (1ab Kılıçkan, .S. 25). (2 Arseven/V, 1952, S.2162). (3, 4ac, 6ac, 5 Arseven/V, 1952, S.2163). (4b, 6b, 9abc Ünsal, 1973, S. 534). (7a, 8b Ünsal, 1973, S. 467). (7b Kılıçkan, .S. 24).

Şekil 2.20. Antik Roma mimarisinden mimari süsleme örnekleri.

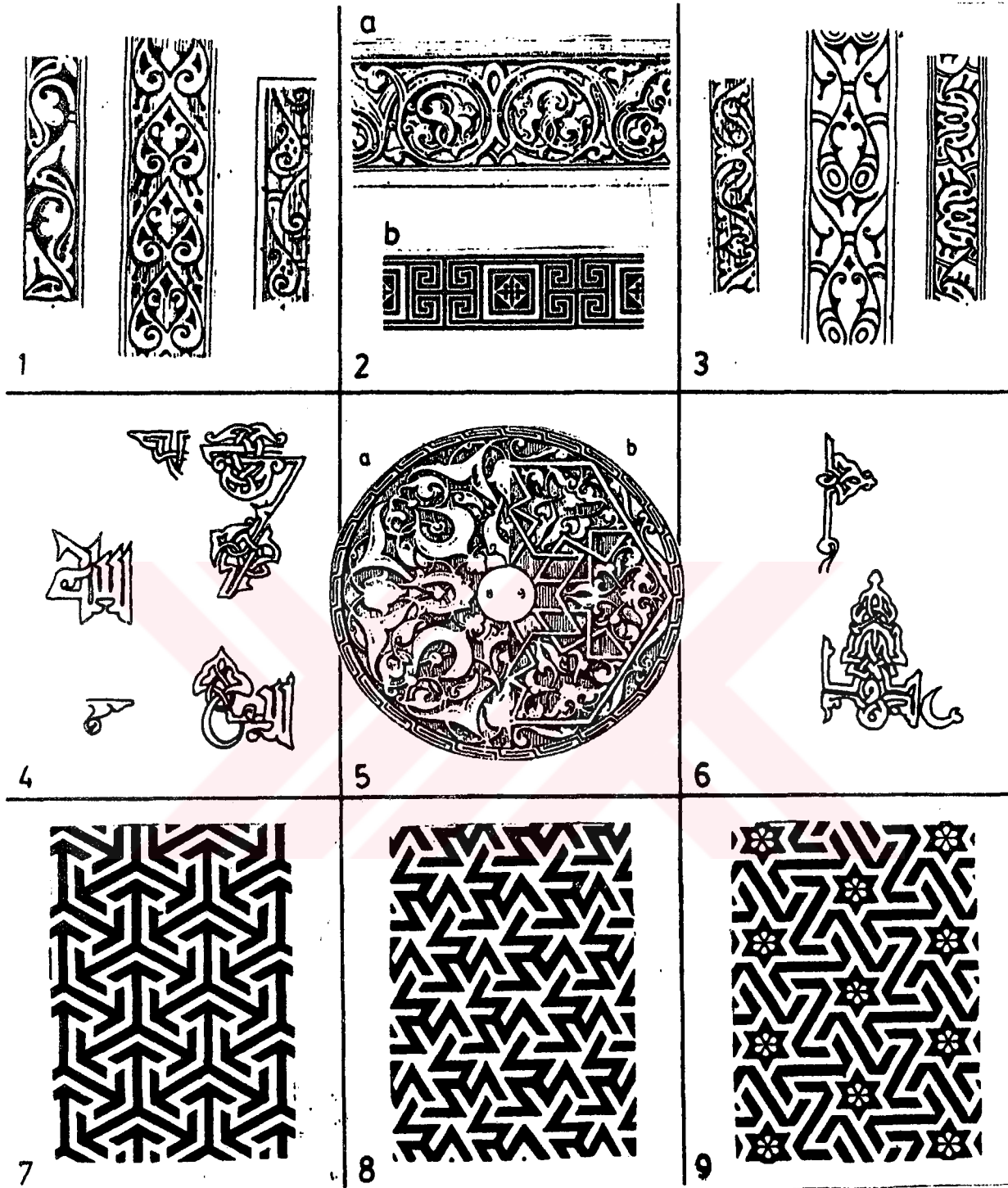
1ceg Düz ve yatık aşık yolu. 1f Düz ve kırık aşık yolu. 1ab, 2ae, 3ab Yapraklamalar ve palmetler. 2bf Girift bezeme. 1d, 2c, 3c Vazolar üzerindeki bezemelerden üsluplanmış sarmasık ve defne dalları. 4, 5a Silme ve süslemeleri. 5b Kiremit ağızlığı. 6a Kapı çalacağı. 6b Korent testi üzerinde hayvansal süslemeler.

(1abcdefg, 2abcdef, 3abc, 6b Arseven/I, 1958, S. 224). (4, 5a Ünsal, 1973, S. 398). (5b Arseven/II, 1965, S.1097), (6a Arseven/II, 1965, S. 945).

Şekil 2.21. Yunan uygarlığına ait bazı süs öğeleri.

türü süslemeler olan Arap süslemeleri uzayıp giden boşluk duygusunu süslemelerinde yansıtırılar. Biçimler görünüşte basit ve yalın, teknik kompozisyonda oldukça karmaşıktır, (Arseven, 1958/I, s. 226-27), (Şekil 2.22).

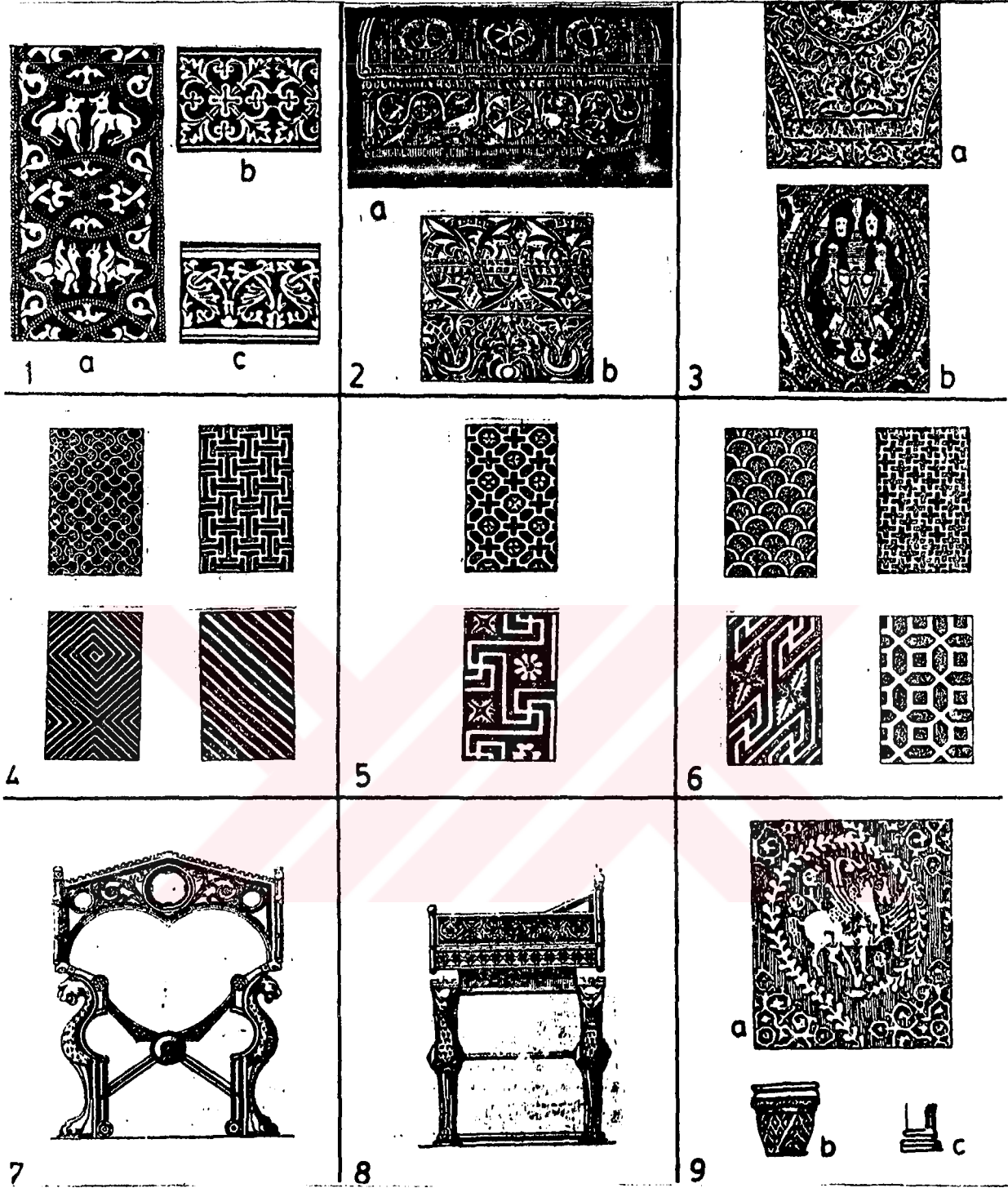
Asya, Avrupa ve Orta Doğu bölgesinin kesişim yerinde bulunan Bizans devleti bu alanların etkilerini içerir. Bu nedenle sanatı, Yunan, Roma, Anadolu ve İran uygarlıklarının izlerini taşır, (Şekil 2.23). Bizans et-

1,2 ,3 Magrib ülkelerine özgü oyma kenar suyu süsleme
4,6 Süslü kûfi yazı. 5a Arablaşmış rumi türk süslemesi. 5b Hendsi girift rumi süsleme.
7,8,9 Çeşitli arap bezemeleri.

(1,2a,3,4,5,6 : Arseven/V, 1952, S.2216), (7,8,9: Kılıçkan,...., S.26-27)

Şekil 2.22. Arap bezeme örneklerinden bazıları.

1a İmparator ayın elbisesinin işlemeleri. 1bc Mermer friz (Venedik San Marko kilisesinde. 2a Ravenna'da lahit. 2b Oyma bezeme. 3a Ayasofya süslemesinden. 3b İpekli kumaş. 4,5,6 Çesitli bezeme türleri. 7,8 Donatıda ahşap süsleme. 9a İpek kumaş. 9b Sütun başlığı. 9c Sütun ayağı.

(1a bc,2ab,3ab, 9a: Arseven/V,1952, S. 2164), (4,5,6,7,8: Dinçel/İşık,1979, S.34), (9b: Turani, 1980, S.121), (9c: Arseven/IV,1952, S.1858)

Şekil 2.23. Bizans bezemelerinden örnekler.

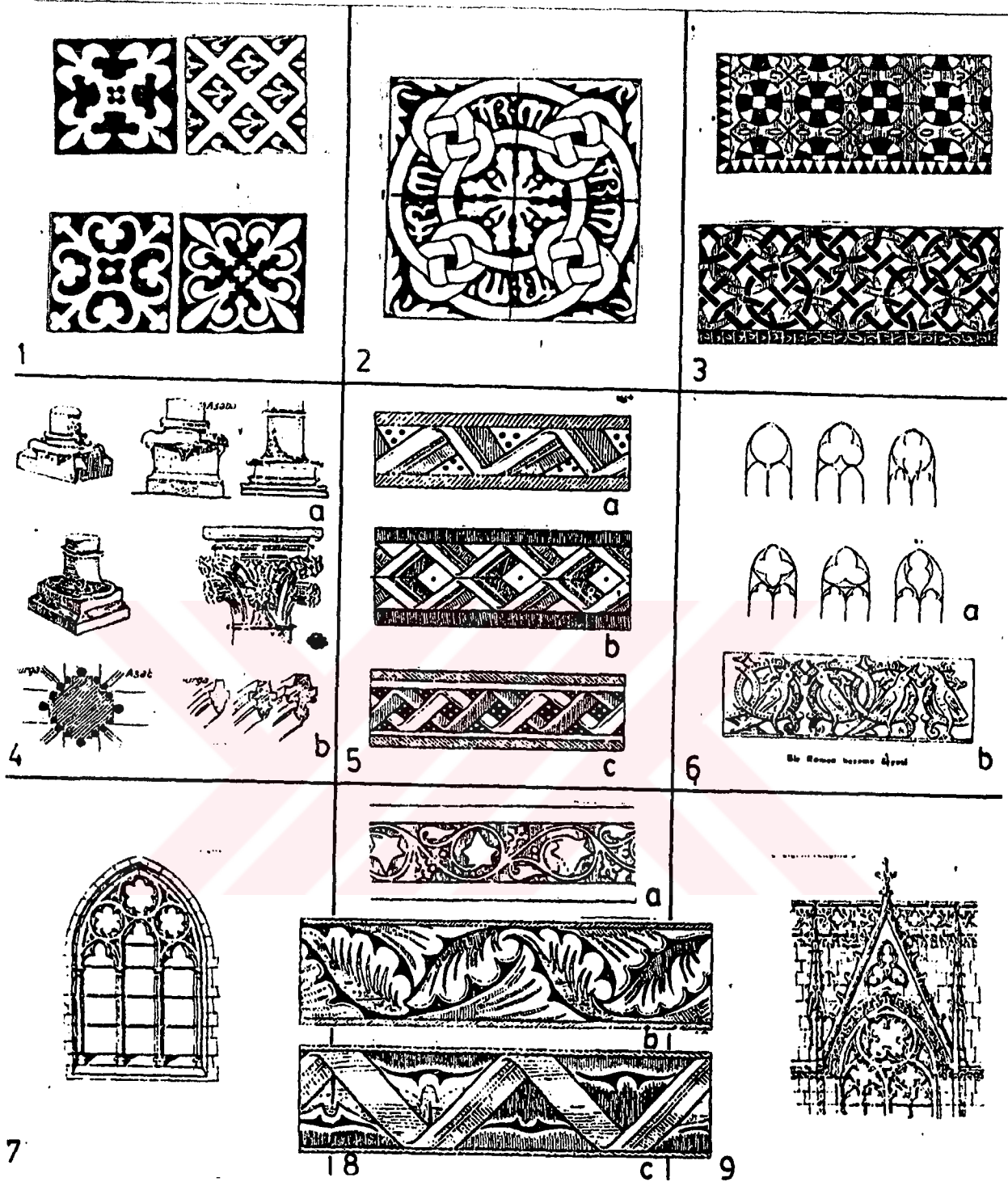
kileri ise, ondan sonraki tüm çevre uygarlıklara olduğu gibi, stil olarak roman sanatına yansır. Roman sanatından sonraki sanat stili olan gotik sanatta, doğal çevre önem kazanır. Sanatçı kendi çevresinden süsleme biçimlerini ve motifleri seçmeye çalışır. Ama giderek doğal varlıklara benzetme çabası zayıflar. Doğaya öykünme nedeniyle önce, "...asma dalı, kestane, akça ağaç (erable), frenk çınarı (sycomore), su kerevizi,... yaprak, meşe, çoban püskülü (houx), gül (rose), düğün çiçeği (renoncule), yonca, haseki küpesi (ancolie), incir, çuha çiçeği (primèvere), maydanoz, yabani hindibaba (pissenlit) ve saire gibi nebat ve çiçek şekilleri kullanırlar" (Arseven, 1958/I, s. 229). Ayrıca camın pencerelerde süsleme amacıyla kullanımı başlar. Alev stilinde pencere türü bu dönemde ortaya çıkar. Yine, Gotik mimaride görülen, dönemin başlarından sonlarına doğru süslemelerin, bina öğelerinin incelikli zarifleşmesine uyum göstermeleridir. Böylece başlangıçtaki ve sonraları biçimlerin farklılaştığı görülür, (Şekil 2.24).

Rönesans'ta süsleme doğal varlıklardan ve eski Yunan uygarlığından etkilenir. Doğal varlıkların tasvirini doğrudan içermez. Onlardan esinlenme içinde, sanatçının yaratıcılığı da öne çıkar, (Şekil 2.25). Antik Yunan ve Roma uygarlığındaki biçimler yeniden ele alınır. Zenginlikten çok, hatların zerafeti önem kazanır. Kompozisyonun merkezi bazan bir kartuş (cartouche) şeklinde vurgulanır. Dönemin sonlarında geometrik motifler önem kazanır.

Barok süsleme anlayışı rönesansı izler. Onun içinden karşıt bir konumda gelişerek çıkar. Görsel olarak ışık/gölge ayrıntıları içinde süsleme, hemen her tarafı kaplar. En önemli özelliklerinden biri strüktür ve süslemenin birbirinden ayrılmasıdır. Böylece "...Barokta strüktür haki-miyeti..." (Kuban, 1954, s.8) ortadan kalkar.

Barok stilin uzantısı olarak Fransa'da Rokoko sanatı ortaya çıkar, (Şekil 2.26). 18. yy'da gelişen bu sanatın mimari süslemesinde, bina dışın-da kütle proporsiyonları önem kazanırken; içte, özellikle giriş (entrée) ve merdiven holleri süsleme açısından öne çıkar. Diğer bir özelliği de; mimarlık tarihçisi Doğan Kuban'a göre, "Rokokonun esas karakterinin mekân mimarisindeki bir değişiklikte olmayıp dekorasyon alanındaki yaratmalar-da oluşudur" (Kuban, 1954, s. 12). Doğal varlıklardan esinlenilir. Doğal varlıkların başında deniz kabuğu önde gelir. Simetri pek kullanılmaz, (Arseven/IV, 1952, s. 1676).

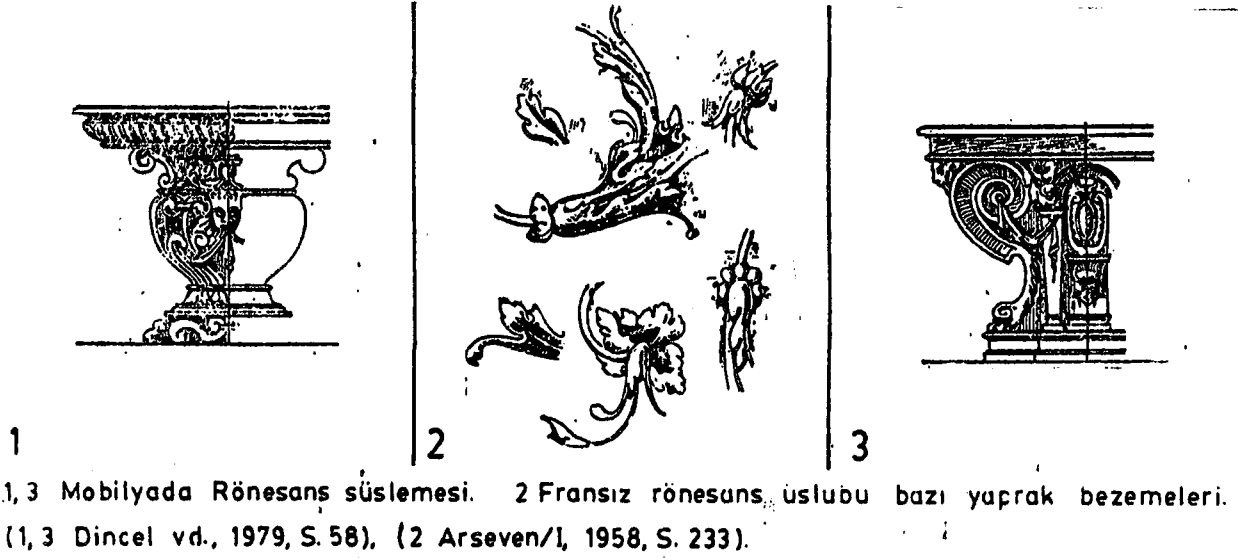
19. yy'da kısa bir dönem gelişen, Yeni Sanat (art nouveau) akımından sonra, süsleme sanatları üslup özelliklerini kaybederler. Buna karşın her

1,2,3 Benzer örgelerle ortaya çıkan süslemeler. 4a Sütun başlık ve tabanları. 4b Kaburgalar. 5abc Kırma örgü ve serit. 6a Gotik pencere şemaları. 6b Bir roman bezemesi. 7 Bir Gotik pencere. 8a Kıvrıkdal. 8b Dalgalı yaprak. 8c Kırma şerit ve kanatlı kenar suyu bezemesi. 9 Gotik mimaride üçgen alınlık ve pencere.

(1, 2, 3, 5abc, 8abc Arseven/V, 1952, S. 2167), (4ab, 6a, 7, 9 Arseven/II, 1965, S. 649), (6b Arseven/I, 1958, S. 228).

Şekil 2.24. Gotik süsleme öğelerinden bazıları.

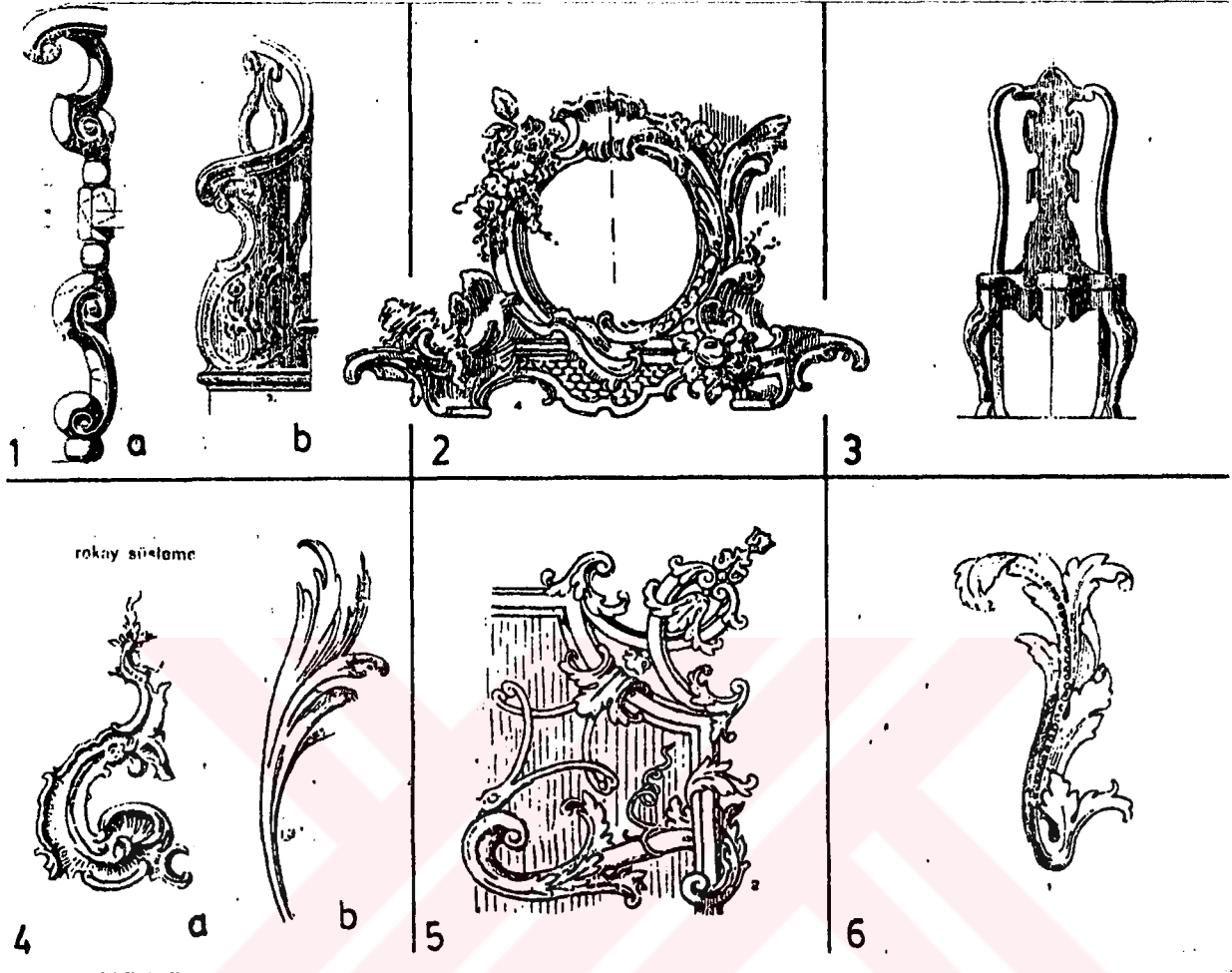
Şekil 2.25. Rönesans mobilya süslemesinden iki örnek ve bazı bezeme motifleri.

sanatçı kendi eğilimleri doğrultusunda süs öğeleri yaratabilir. Dahası, çağdaş mimarlığın öncülerinden F.L. Wright, 20. yy'ın ilk yarısında malzemenin kendi dokusunun dışındaki süslemeye karşı çıkar. Bir ölçüde, Wright'ın "...kullanılan malzemenin doğasından kaynaklanmayan hiçbir süslemeye yönelmemek..." (Benivelo, 1981, s. 276) düşüncesi ileri 'modern' mimarlığın ilkesi olur. Böylece, binanın çeşitli öğeleri üzerindeki, strüktürü oluşturma işlemine ek olarak yapılan süsleme çabaları oldukça geride kalmış olur.

2.2.2. Türk Mimari Süslemesi.

Çeşitli yaklaşımlarla pek çok kültür tanımı yapılabilir. Bunlardan birine göre, "...bir toplumun duyuş ve düşünü birliğinin sağlayan bütün değerlerinin tümü..." (Hançerlioğlu, 1977, s. 362) kültür olarak tanımlanmaktadır. Bu değerlerin ayırıcı özelliği, "...insanların yaşamsal etkinliklerinin de kendi bir sonucu ve ön koşulu olduğu, yani insanların doğayı özümlemeleri ve değişime uğratmalarının kendi etkinlikleri yoluyla toplumsal ilişkileri geliştirerek değişime uğratmalarının..." (Çalışlar, 1983, s.267) ortaya çıkardığı ürünlerin kültür verilerini oluşturmasıdır. Gerek insanların ortaya koyduğu, gerekse belli bir toplumsal kesimin yaratması nedeniyle mimari süsleme olgusu da kültür kapsamı içinde değerlendirilebilir. Bu nedenle de, kültürün tarih içindeki konumu, mimari süsleme

1a Sandalye bacağı (1700/Almanya). 1b Sandalye arkalığı (Almanya). 2 "XV. Louis üslubunda bir kartuş bezeme. 3 Sandalye (Almanya). 4a Rokay süsleme. 4b XV. Louis üslubunda palma. 5 Rejans üslubunda oyma bezemeli bir puno köşesi. 6 XV. Louis üslubunda bir bezeme örgesi.

(1a Dinçel vd., 1979, S.79). (1b, 3 Dinçel vd., 1979, S.77), (4a Hasol, 1979, S. 425), (4b, 5, 6 Arseven/1, 1958, S. 232)

Şekil 2.26. Rokoko mobilyada süsleme ve motifler.

olgusu için de önemli ölçüde geçerli olabilecektir. Bu nitelendirme kendi kültürümüz için de sözkonusu edilebilir.

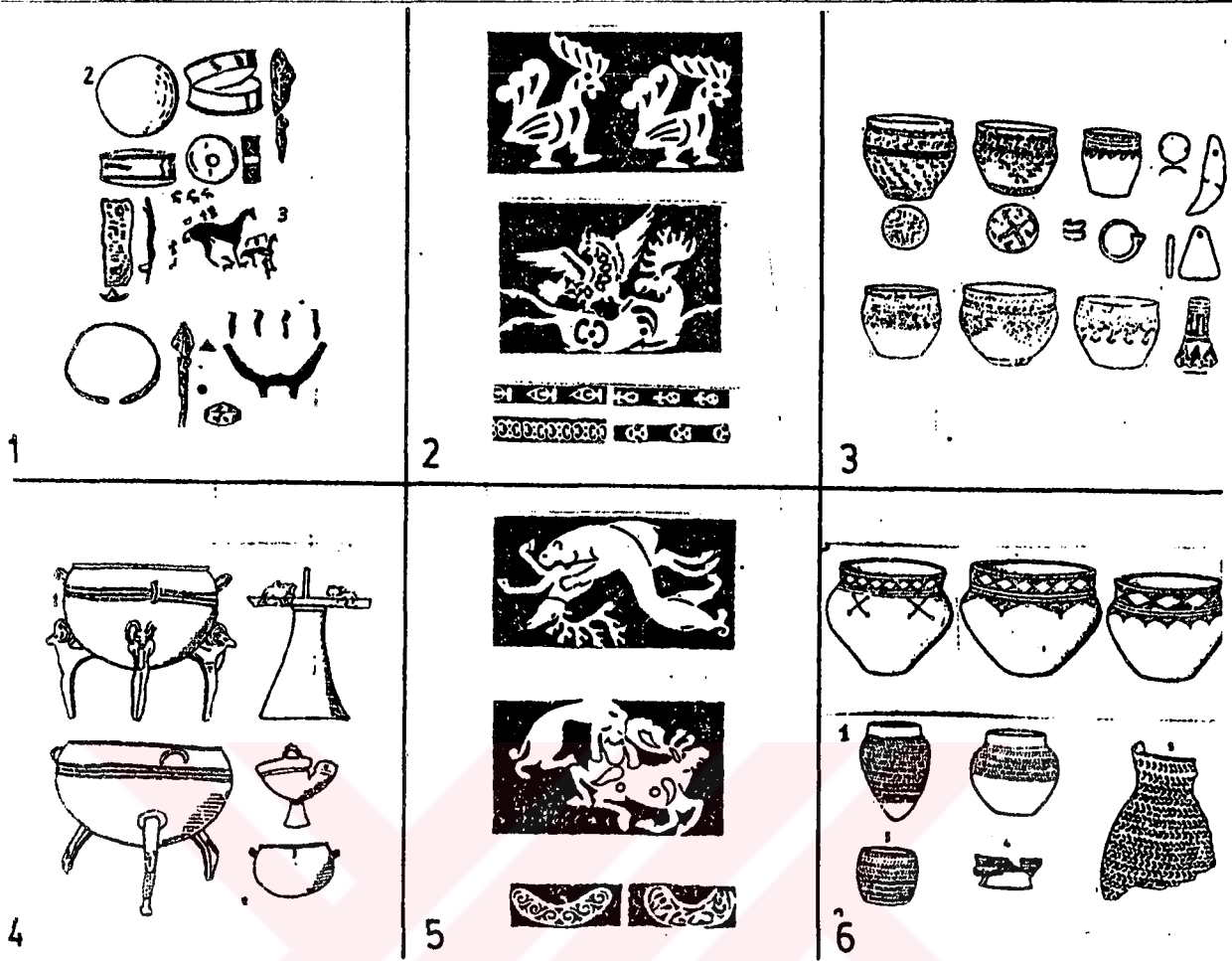
Kültürümüz, kaynakları, izlediği süreç açısından; "Anadolucu", "Orta Asyacı", "Türk İslamcı" ve "Kültür Sentezci (Bilimsel)" görüşlerle değerlendirilmek istenmektedir (Güvenç, 1985, s. 118). Tüm öteki görüşleri de

içeren "kültür sentezci" bakış açısı, Türk kültürünü değerlendirmek yönünden daha yeterli görünüyor. Bu nedenle, Türk mimarisinde süsleme olgusu, Orta Asya, eski Anadolu, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı uygarlıkları ilişkileri ya da yaratımları altında değerlendirilebilir. Buna ayrıca, geçmiş paganist dinlerin, şamanlığın ve son üç tektanrıci dinin etkileri de eklenebilir. Çünkü dinler, ilk ve ortaçağ boyunca, geleneksel düşünce sistemlerinin ve yaratımların önemli düşünsel etkenleri olmuşlardır.

Türlere ait ilk süsleme öğeleri, belli başlı şekilde, Orta Asya'da gelişen Hun devletinde görülür. (M.Ö. III. -M.S. II. yy.). Ortaya çıkan stil "hayvan üslubu" olarak adlandırılır. (Ögel, 1984, s. 4). Teknik olarak ahşapta, "eğri -mail- kesim" kullanılır (Diyarbakirli, 1972, s. 41; Ögel, 1965, s. 110). Konular stilize edilmiş hayvan figürlerinden oluşur. Hayvanlar birden fazla olduğunda genellikle mücadele durumundadırlar. Buna karşın tekil de olabilirler. Oluşturulan kompozisyon genel olarak "S" şeklindedir (Ögel, 1984, s. 57). Bu egemen stilden ayrı olarak, özellikle keramiklerde dik ya da çapraz kesişen çizgiler, balık pulu şekiller, ağaç motifi; geyik, koyun başı motifleri, boynuz biçimi ve eğri çizgiler başlıca süsleme öğeleridir. (Diyarbakirli, 1972, s. 93; Arseven, 1984, s. 12). Göçebe bir topluluk olan Hunların (Ögel, 1984, s. 88) süslemeleri keramiklerde, dokumalarda, at avadanlıklarında ve diğer günlük eşyalar da bulunur. Deri malzemenin de yaygın olarak kullanıldığı, "...karakteristik niteliği stilize edilmiş hayvan figürleri..." (Arseven, 1984, s. 11) olan bu sanat tüm Orta Asya uygarlıkları boyunca İslamiyet'e kadar geçerli olur, (Şekil 2.27).

İslamlığın etkisi ilk kez Karluk türklerinin sanatında, IX. yy'dan itibaren etki etmeye başlar. Bu etki sonucu, hayvan figürü kullanımı zayıflar, insan figürü ortadan kalkar ve bunlar bitkisel görünüm kazanırlar, (Şekil 2.28). Bu arada İslamiyet'in henüz yeterince etkin olmadığı Uygur türklerinde, belirgin şekilde figür içeren duvar resimleri uygulaması sürer, (Cezar, 1977, s. 247), (Şekil 2.29). Bu resimlerde dinsel, mitolojik ve savaş sahneleriyle ilgili konular, çeşitli renkler içeren boya ile duvar resmi şeklinde betimlenir. İslamiyet'in buralarda da yayılmasıyla bu gelenek kaybolur (Cezar, 1977, s. 204). Ne var ki mimariyi zenginleştirme amacı da güden bu uğraş, figürlü konular yerine, soyut konularla varlığını sürdürür.

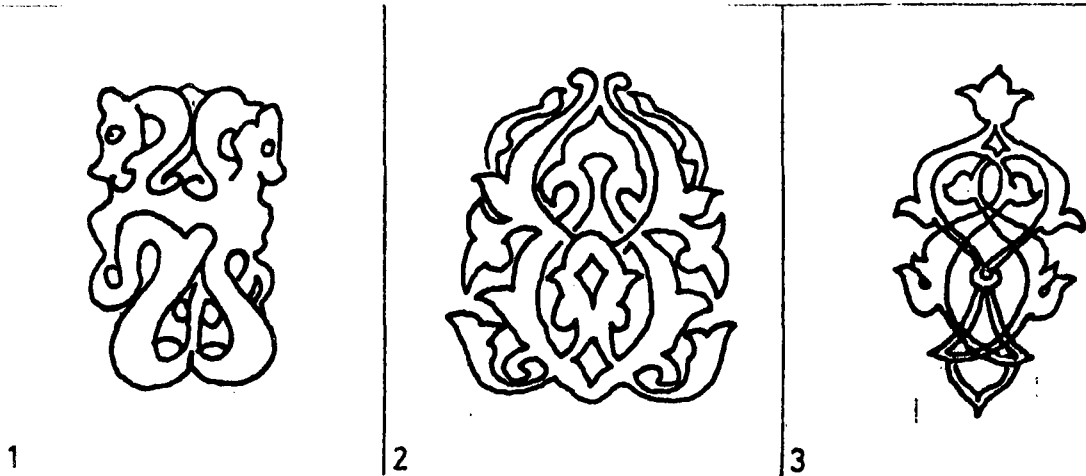
Türklerin müslümanlığı kabullerinden sonra kurdukları en büyük devlet Büyük Selçuklu devleti olmaktadır (1040-1057). Pek çok etnik grubu içeren

1 Büyük Hun devletinden önceki mezar buluntularına göre süslemeler (Tanrı dağları). 2, 5 Hunlara ait süslemeler. 3, 6 Çanak, çömlek süslemeleri (3.binin başları, Altay buluntuları). 4 Büyük Hun devletinden önceki çanak/çömlek işleri.

1, 4 Ögel 1984, s.40. 2, 5 Ögel, 1984, s. 67. 3, 6 Ögel, 1984, s. 12.

Şekil 2.27. Türklere ait ilk süsleme öğelerinden bazıları.

(Arseven, 1984, S.15)

Şekil 2.28. Hayvansal stilden, bitkisel stile ("rumi") dönüşüm; 1. şekil Orta Asya'dan, 2. ve 3. şekiller Osmanlılara ait.

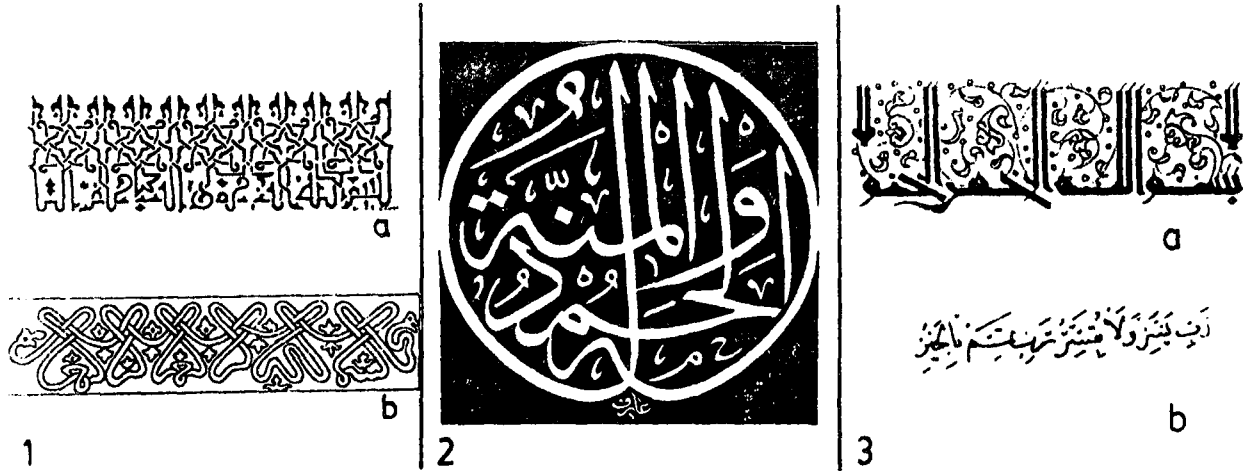

1 Bezeklik'te IX-X.yüzyıla ait Uygur duvar resimlerinden. 2 Pencikent duvar resimlerinden yağ töreni sahnesi. 3 Bezeklik'teki IX XIII yy'larda Uygur tapınaklarından Ma'bed XI'da bir duvar resminde bir uygur "sürcü" (ressam)nün kendini yaptığı resmi.

1 Cezar, 1977, s.266. 2 agy., s. 259. 3 Esin, 1972, res. 16.

Şekil 2.29. Uygurlara ait figürlü duvar resimlerinden.

bu devlette sanat, müslüman Arapların, "İslamiyette Birinci Klasik Dönem" inden sonra, "İslamiyette İkinci Klasik dönem" olarak da nitelenmektedir (Cezar, 1977, s. 281). Konut örneği kalmayan bu kültürde başlıca süslemeler; tuğlaların farklı düzende dizilmeleri ve ayrı renklerinden oluşan dekoratif görüntüler, kufi ve neshi yazılar (Şekil 2.30) ve stükolardan oluşur. Stükolar av ve sarayın günlük yaşamından sahneler içerebilir (Yetkin, 1970, s. 32-33). Tuğla süslemelerinde ise, konu daha çok geometrik biçimler olmaktadır (Bakırcı/I, 1981, s. 54). Büyük Selçuklular'dan sonra, Türklerin, süslemeleri açısından da zengin uygarlığı Anadolu Selçukluları'dır. Anadolu Selçukluları'nda, Büyük Selçuklular'daki tuğla ve stükonun yerine önemli ölçüde taş, çini ya da sırlı tuğla kullanımı yoğunluk kazanır, (Şekil 2.31). Ancak, "... teknik değişmekle beraber aynı tezyini motiflerin [örgelerin] tekrarlanması..." (Yetkin, 1968, s. 36) sürer. Mimarlık tarihçisi Suut Kemal Yetkin bu süsleme öğelerini şu şekilde değerlendirir: "Selçuklu mimarisinde kitle ve hacimden önce süs göze çarpar. Bu mimaride ister cami, ister medrese veya kervansaray olsun süslemeye bütün gelişme imkanlarını vermek için yapılmış gibidir. Kapı, pencere, söve, friz gibi unsurlar süs öğeleriyle doldurulmuştur. Şerit, örgü, gülçe, kabara, palmet bu motiflerin belli başlıları arasındadır. Bunlardan başka

1a Türkuaz zemine koyu mor çizgilerle yazılmış Anadolu Selçukluları tarzındaki kûfi bir besmele (A. Süheyl Ünver'den). 1b Başı ve sonu yılan gecmeli bir besmele (Doğu Anadolu'daki bir çeşmeden). 2 Elma şeklinde yazılmış sülüs yazı. 3a Bir yazına kitabın başında kûfi besmele (A. Süheyl Ünver'den). 3b Nesih yazı.

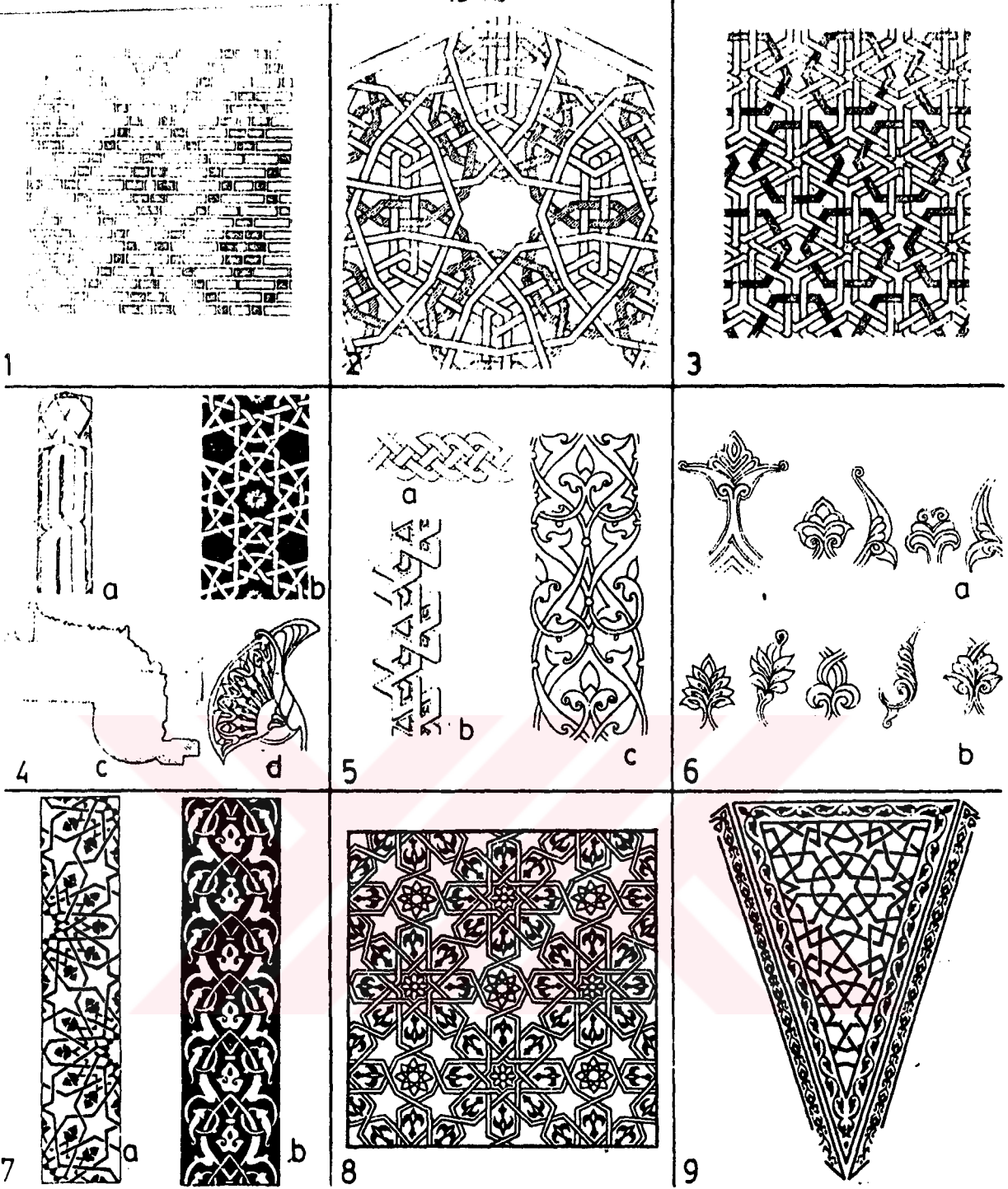
1a, 3a Arseven, 1984, s. 237. 1b Ünver, —, şek. 4. 2 Arseven, 1984, s. 237. 3b Arseven/III, 1950, s.1502.

Şekil 2.30. Arap alfabesi ile çeşitli Türk yazıları.

yaprağa benzeyen ama gerçekte üslûplaştırılmış hayvan şekillerinden bir şey olmayan ve rûmî denilen bir bezeme çeşiti daha vardır ki Selçuklu mimarisinde en çok uygulanan budur. Hayvan menşeli olan bu örgelerin bazıları daha kolaylıkla teşhis edilebilir..." (Yetkin, 1970, s. 91).

Ayrıca her iki Selçuklular'da da, hayvan/insan figürleri (Şekil 2.32) süs öğeleri olarak kullanılır. Geometrik olarak poligon, birbirine geçme daire, sekiz ve on iki uçlu yıldız, altıgen vb. biçimler de uygulanır. Mukarnaslar (stalactites), en yoğun olarak taç kapılarda (portails) göze çarpar, (Şekil 2.33). Burada ayrıca, "Selçukluların anıtlarını süslemekte kullandıkları motifler, en başta halılara ve dokumalara özgü süsleme karakterleriyle dikkati çeker" (Arseven, 1984, s. 76).

Türklerde süsleme sanatı Osmanlılar ile sanatsal açıdan doruğuna ulaşır. Osmanlıların mimari süsleme anlayışları, "...güzelliği aşırı süste değil, çizgilerin ve biçimlerin orantısında, sadeliğinde, onların uyumunda..." (Yetkin, 1974, s. 174) aramalarında belirir. Bitki şekilleri, çizgiler ve yazı süsleme motiflerinden başlıcalarını oluşturur, (Şekil 2.34). Asya'dan kökenini alan "hatayi" denilen bitki biçimini içeren ve Selçuklu-

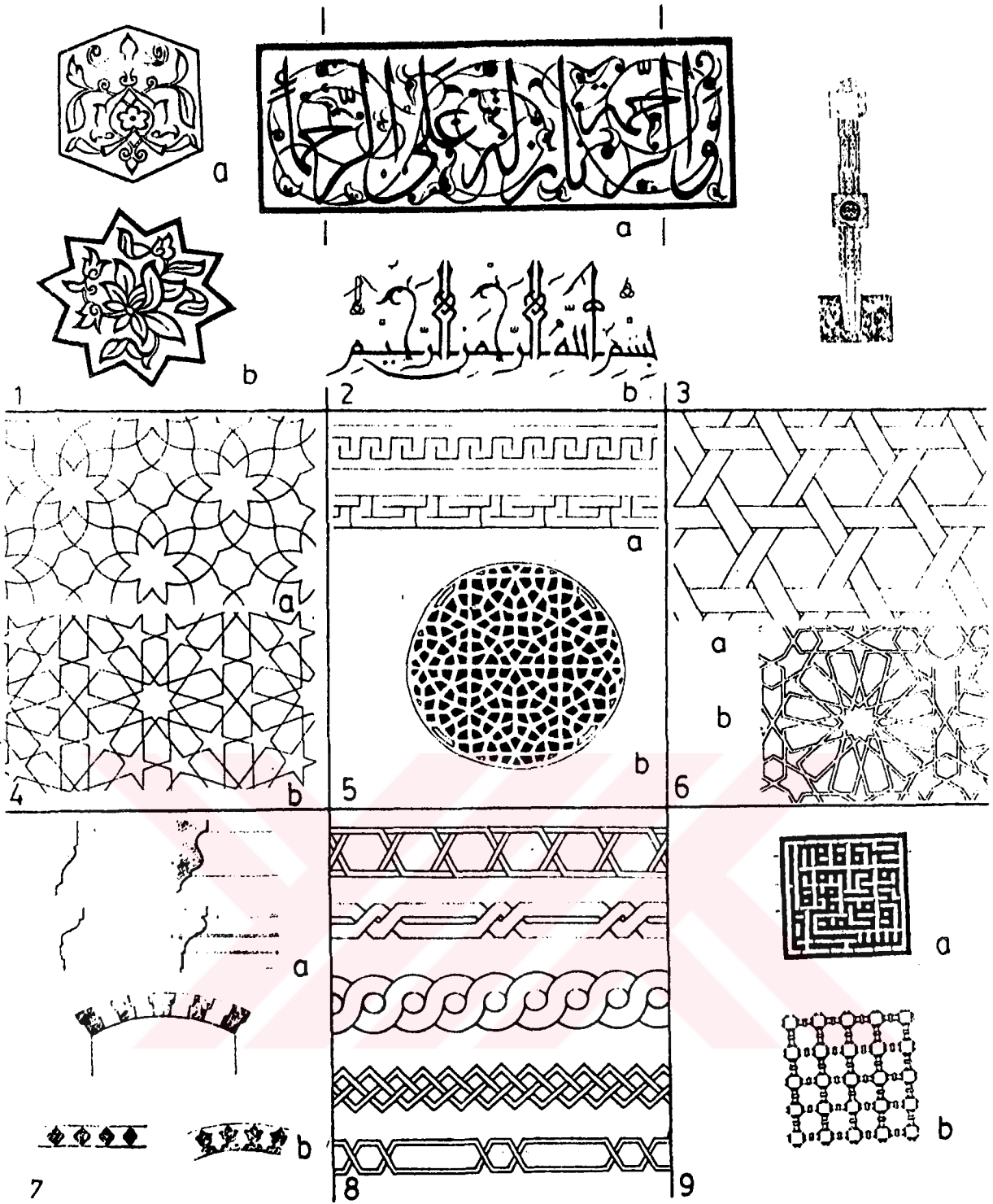

1, 2, 3 Tuğla bezemeleri. 4a Ağzıkara Han dış portalı, köse sütunu (taş). 4b Ağzıkara Han, iç portal, asıl çerçeve örneği (taş). 4c Divrik, kuzey portalı planı (taş). 4d Divrik Ulu camii kuzey portalinden bitkisel örgü (taş). 5a Kayseri, Darüşşifa portalı kemer silmesi, üç cesitli geçme (taş). 5b Ağzıkara Han portalı, bordür (taş). 5c Erzurum Çifte Minareli medrese türbesinden (taş). 6a Erzurum İnce Minareli medrese portalinden ayrıntılar (rumi, taş). 6b Konya, İnce Minareli Medrese minaresinin kaidesindeki örnekten ayrıntılar (taş). 7a Konya Sadreddin Konevi camii mihrabından (çini). 7b Tokat Gök Medrese eyvan cephesinden bordür (çini). 8 Sivas Gök Medrese yan eyvan tonozundan (çini). 9 Konya Alaeddin camii'nin kubbeye geçiş bölgesindeki üçgenlerden (çini).

1 Bakırer/II, 1981, şek. 396. 2 Bakırer/II, 1981, şek. 83. 3 Bakırer/II, 1981, şek. 107. 4ab, 5b Ögel, 1966, s. 28. 4cd Ögel, 1966, s. 20. 5a Ögel, 1966, s. 9. 5c, 6b Ögel, 1966, s. 54. 6a Ögel, s. 48. 7a Yetkin, 1972, s. 103. 7b Yetkin, 1972, s. 96. 8 Yetkin, 1972, s. 88. 9 Yetkin, 1972, s. 46.

Şekil 2.31. Anadolu Selçuklularına ait bazı süsleme örnekleri.

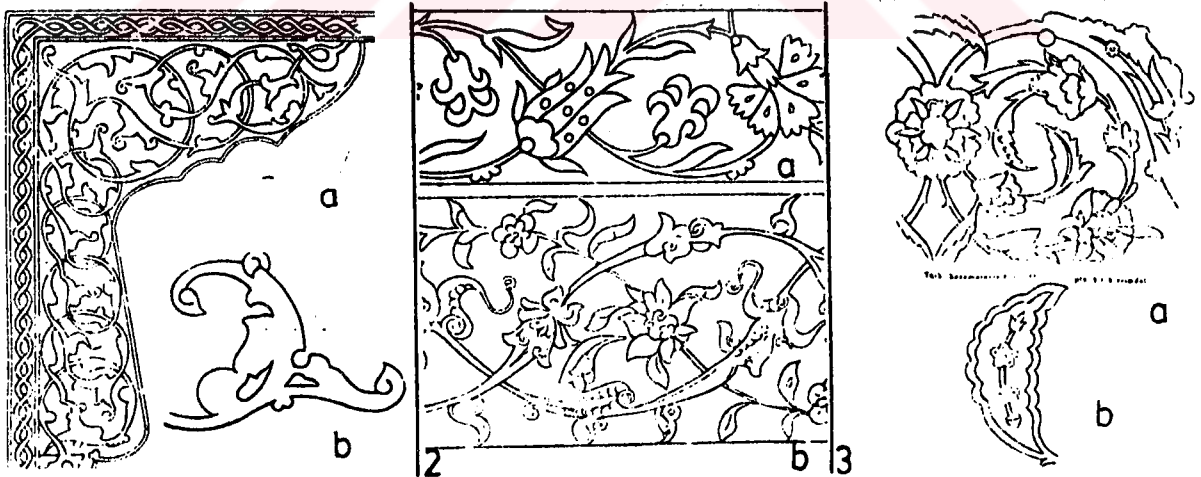
1ab Çini pano (Edirne, II. Bayezid camii). 2a Yazılı bir çini pano (Edirne, II. Bayezid camii). 2b Bir yazı süslemesi (Kûfi). 3 Bol oymalı/sedef kakmalı ahşap parmaklık. 4a Yıldızlı geometrik desen. 4b Yıldızlı geometrik desen (Beş ve on kollu yıldız). 5a Meandr. 5b Türk bezemelerinden mermere ve demire uygulanan geometrik bezeme. 6a Geometrik yüzey deseni (Altıgenler). 6b Birbirine geçme geometrik figürlerle oluşturulmuş arabesk. 7a Osmanlılarda çeşitli silme profilleri. 7b Bir/iki renkte kemer taşları. 8 Zencirekler. 9a Geometrik örge şeklinde kûfi yazı (Mermer, çini, mozaik olarak). 9b Parmaklık (Dökme tunç ya da ekleme ahşaptan).

(1a Tunçay, 1965, şek. VIII b. 1b Tunçay, 1965, Şek. IV. 2a Tunçay, 1965, Şek. XII. 2b Arseven, 1984, s. 235. 3, 9b Arseven, 1984, s. 201. 4a Demiriz, 1979, s. 134. 4b Demiriz, 1979, s. 135. 5a Demiriz, 1979, s. 115. 5b Arseven/I, 1958, s. 240. 6a Demiriz, 1979, s. 123. 6b Arseven, 1984, s. 207. 7a Arseven/II, s. 688. 7b Arseven/II, s. 692. 8 Demiriz, 1979, s. 113. 9a Arseven, 1984, s. 231

Şekil 2.34. Osmanlı mimari süsleme öğelerinden örnekler.

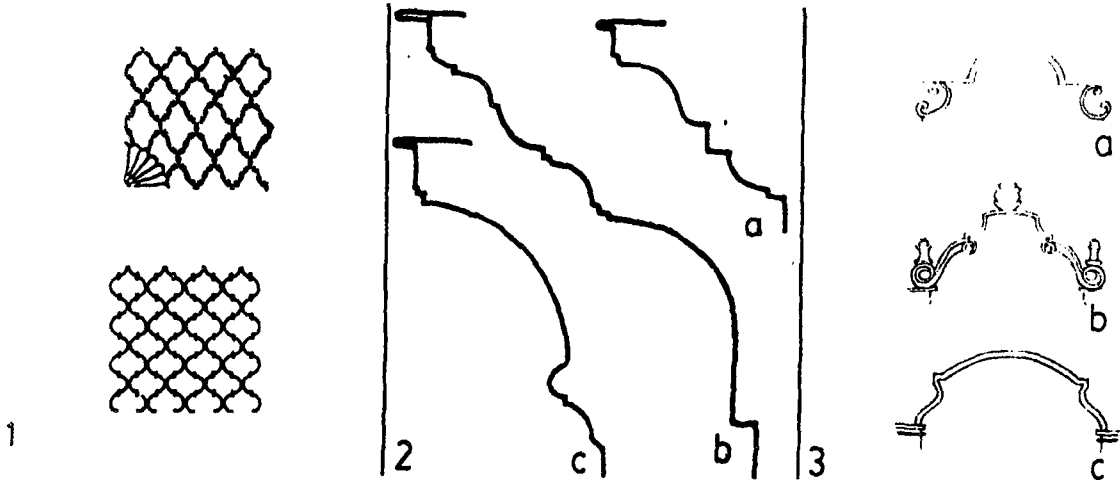
lardan kaynağını alan "rumi" denilen hayvan kökenli, stilize bitki izlenimi veren motifler en çok kullanılır, (Şekil 2.35). Geometrik süslemeler, büyük oranda, yapısal zorunluluk gerektiren yerlerde kullanılır. Levhalar şeklinde yüzey süslemeleri, özellikle binaların içinde bulunan, üstte adı geçen motifleri içeren çini panolar Osmanlı süslemelerinde önemli bir yer tutar. Ne var ki özellikle XVIII. yy'dan itibaren Batı etkisi ve iç gelişmeler nedeniyle, geleneksellik ve klasik Osmanlı süsleme anlayışı kaybolur. 19. yy'da tamamen, Batı ürünü Barok, Rokoko, Klasizm,... gibi mimari akımlar süsleme anlayışını ve giderek biçimleri etkiler, (Şekil 2.36). "...Birinci Mahmut'un saltanatından itibaren, mimari dekorasyon bütün geleneksel görünüşünü yitirmiş,..." (Kuban, 1970, s. 248) olur. Son olarak 20. yy'ın başlarında, "Birinci Ulusal Mimarlık" okuluna bağlı, başta Mimar Kemalettin Bey, yaptığı binaların dış yüzeylerinde Osmanlı ve Selçuklu motiflerini kullanır. O zamanki ulusçuluk akımlarının etkisini taşıyan bu uygulama, o dönemdeki diğer türk mimarlar tarafından da benimsenir. Bu, "...yüzey bezeme motifleri, 15. ve 16. yy. Osmanlı mimarisinin oyma, kabartma, çini kaplama, kalem işi tekniği ile gerçekleştirilmiş süsleme birimlerinin yinelenmesi biçiminde oluşmuş, bunlar genellikle yapı yüzeylerinin çeşitli yerlerinde hep birlikte kullanılmışlardır (Yavuz, 1981, s. 64).

1a Türk bezemelerinden rumi köşe bezemesi. 1b Rumi (Selçuki) bir örge. 2a Lale, karanfil ve sümbüllü bezeme. 2b Rumi ve hatayi karışık girift kıvrımdallı ve üç iplikli Türk bezemesi. 3a Hatayi üslupta Türk beğmesi. 3b Hatayi bir bezeme örgesi.

1ab, 3a Arseven/I, 1958, s.238. 2ab agy., s. 239. 3b agy., s. 240.

Şekil 2.35. Rumi ve hatayi bezeme biçimleri.

1 Bronz parmaklık (Lale dönemi). 2 Barok saçak profilleri, a Nusretiye camii; b Nuruosmaniye camii; c Fatih camii. 3a Sadettin Efendi Sebili Çeşmesi. 3b Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi kemeri, 1741. 3c Mehmet Emin Ağa Sebili Çeşmesi'nden, 1740.

1 Arseven/II, s.712. 2abc Kuban, 1954, s.132. 3abc Kuban, 1954, s. 173-74.

Şekil 2.36. Osmanlı barok dönemine ait bazı mimari konturlar.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte geleneksel mimari süsleme anlayışı hemen hemen ortadan kalkmış bir görünüm gösterir. "...Şahıslara değil, bütün bir medeniyetin tahteşşuurî mesaîsinin... [bilinçaltı çalışmalarının]" (Gropius, 1938, s. 173) sonucu olan süslemenin, insanın bireyselleşmeye doğru yöneldikleri toplumda, diğer nesnel koşulların da etkisi altında varlığını sürdürmesi oldukça zorlaşır.

2.2.3. Anadolu Konutunda Mimari Süsleme.

İnsan yaşadığı konutu yaparken, "...yaşadığı toplumun kültür ve geleneklerini, yaşadığı coğrafya parçasının iklim özellikleriyle birleştirerek biçimlendirir" (Karpuz, 1984, s. 9). Coğrafya parçası, belli bir insan topluluğunu tanımlarken, yapı malzemesini ve doğa koşullarını da birlikte ifade eder. Malzeme, geleneksel düşünce sistemi, gelenekler, varsılık konut süslemelerini etkileyen dış etkenler olur.

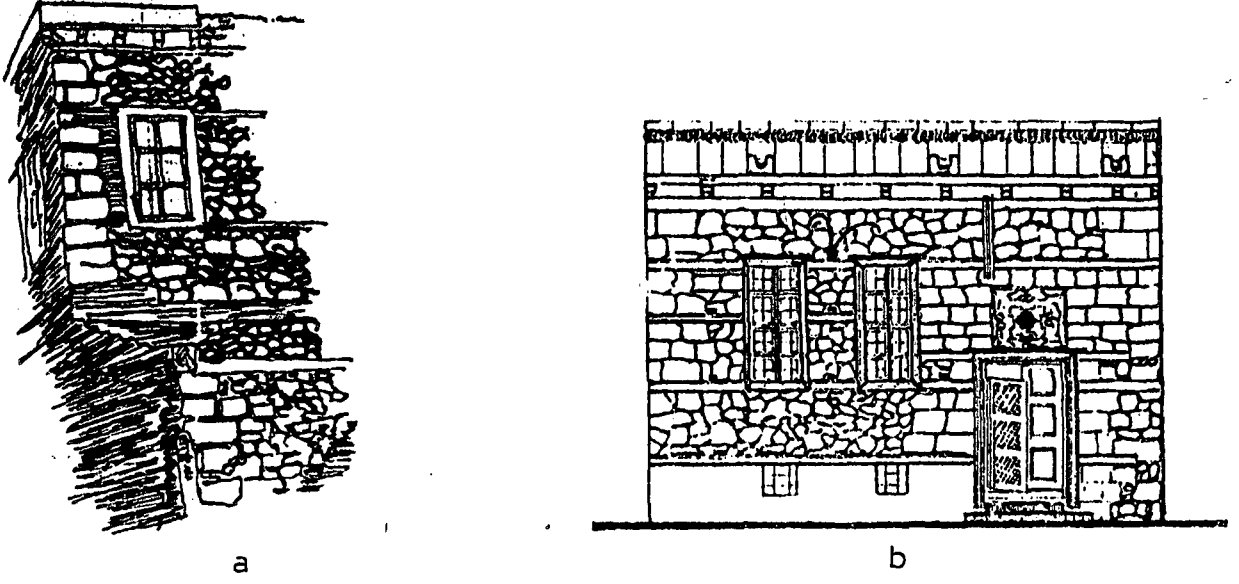
Geleneksel Anadolu konutunda süslemeyi, konutu tipleştirerek ele almak daha uygun olabilir. Bu tür bir tipleştirme, Doğan Kuban'a göre (Kuban, 1982, s. 196-97) Anadolu geleneksel konutu için şu şekilde olabilir:

- a) Güney Doğu Anadolu konutu: Kuzey Süriye etkisinde ve taş malzemeli,
- b) Kuzey Doğu Anadolu Konutu: Kafkas etkisinde ve taş malzeme kullanımı yoğunudur,
- c) Doğu Karadeniz konutu : Ahşap malzeme kullanımı egemendir,
- d) Ege ve Akdeniz konutu : Düz damlı, 'kübik' taş mimari gösterir,
- e) Orta Anadolu konutu : Taş ya da toprak malzemeli türler içerir,
- f) Hımsın taşıyıcısını oluşturduğu kerpiç dolgulu, özellikle Trakya' da kullanılan konut.

Bu sınıflama dikkate alındığında, malzeme (toprak, taş, metal, ahşap) ve bina bileşen/öğeleri öne çıkarılarak süsleme açısından bazı ana çizgiler belli gruplar içinde belirtilmiş olur. Böylece, özellikle belli malzemenin süssel nitelikleri belli yörelere işaret eder.

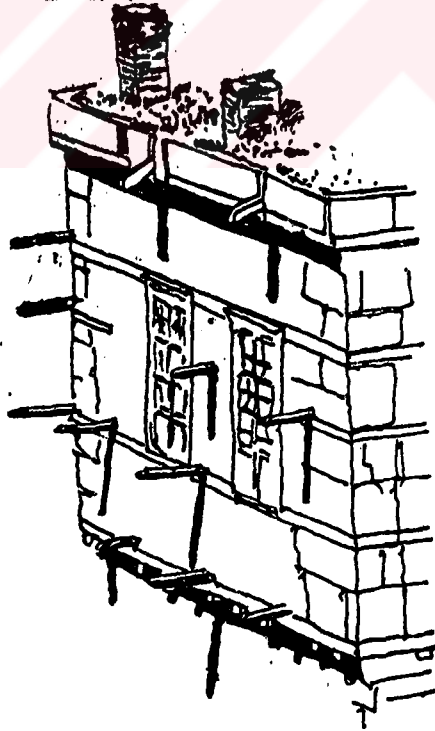
Genel olarak Anadolu konutunda süsleme dokuma ve örtülerde ortaya çıkmaktadır. Boyama dışında, diğer süsleme tekniklerine pek uygun olmayan kerpiç konutlarda dokumalar süsleme açısından daha da ağırlık kazanır. Diğer süslemeler ocakların çevresinde, kapı/dolap (terek) kanatlarında/gözlerinde, pencerelerde, tavanlarda ve oda yüklüklerinde görülür (Kuban, 1982, s. 206).

Taş konutlarda, ahşap hatıllar ya da derzlerin görünümü cepheyi yumuşatıp belli bir süs etkisi yaratabilir, (Şekil 2.37). Erzurum'un taş konutlarında gerektiğinde duvara tırmanmak, yiyecek kurutmak için yapılan "kont"lar da benzer etki içinde ilginç bir örnek oluştururlar, (Şekil 2.38). Bodrum konutunda beyaz badana, dikdörtgen kütlenin yalınlığına uyum sağlar, Şekil 2.39. Pencereler renk ve konum itibariyle bu yalınlık içinde vurgu kazanır. Ayrıca ateş bacalarının dam üzerindeki karakteristik biçimleri, binanın köşe üstlerinde, dış duvarların çıkıntılar oluşturması Bodrum konutlarında dikkati çeken diğer süssel öğelerdir (Bektaş/Başak, 1983), (Şekil 2.40). Kat ve saçak silmeleri, köşe pahları, (Şekil 2.41); Muğla konutlarında örneklendirilebileceği gibi, bahçe kapısı girişlerindeki biçimlendirmeler (Şekil 2.42) diğer süs öğeleridir. Taş çörtlenler, (Şekil 2.43), çıkma payandalarının şekli, (Şekil 2.44) ve bazan taşıdığı motif de taş cephe süslemeleri içinde değerlendirilebilir (Karpuz, 1984, s. 33; Çakır-oglu, 1952, s. 61). Diyarbakır konutlarında örneklenebilen, sular ve renkli (çoğunlukla siyah-beyaz) taşla yapılan geometrik, bitkisel bezemeler cephelerde daha zengin bir görünüm gösterir, (Şekil 2.45). Cephe görünüm-lerini, altlık ve başlıkları geometrik ya da bitkisel biçimlerle süslenmiş sütunlar zenginleştirirler, (Şekil 2.46).

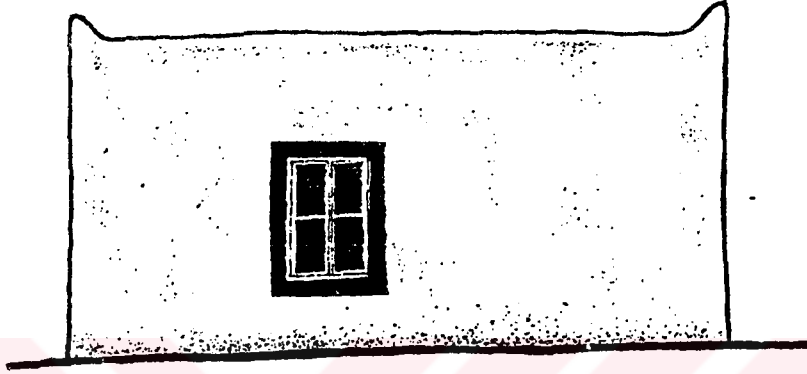

Şekil 2.37. Konut taş cephesinde görünüm,

- a- (Ali Bayram konutu/Erzurum),
(Karpuz, 1984, s. 106),
- b- (Kamil Elverdi konutu),
(Karpuz, 1984, s. 159).

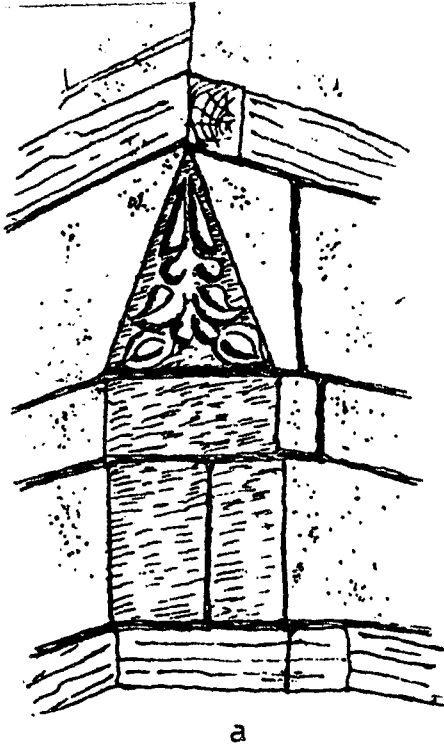
Şekil 2.38. Erzurum konutunda yöreye özgü "kont"lar,
(Zırnıklı Vehbi Bey konutu, Erzurum),
(Karpuz, 1984, s. 144), [Çizilerek aktarıldı].

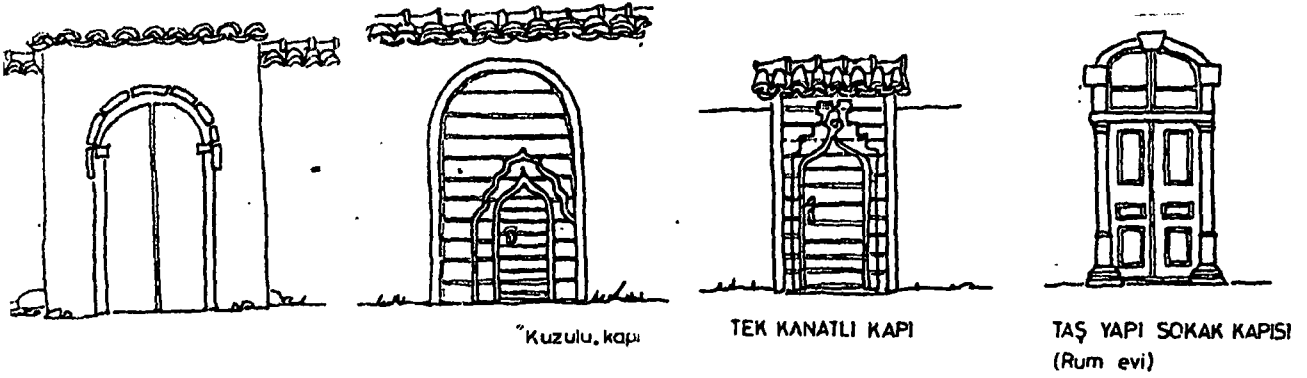
Şekil 2.39. Bir Bodrum konutu cephesi.
(Bektaş/Başak, 1983, s. 114),[Çizilerek aktarıldı].

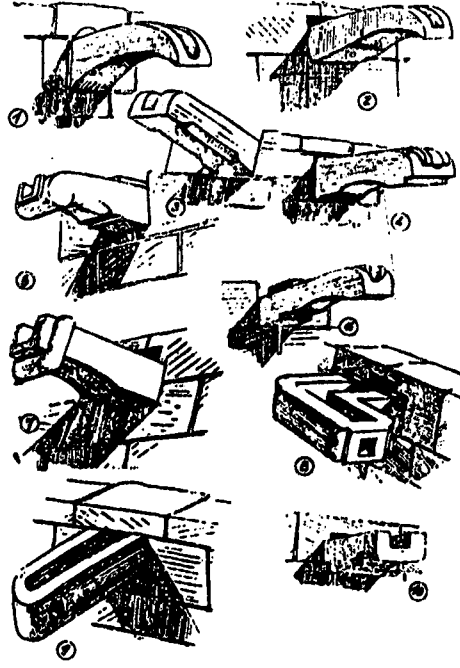
Şekil 2.40. Bacası ile birlikte bir Bodrum konutu cephesi.
(Bektaş/Başak, 1983, s. 90),[Çizilerek aktarıldı].

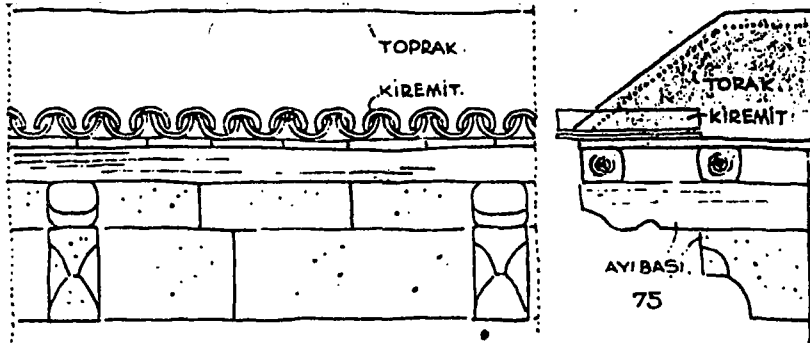
Şekil 2.41. Bir köşe pahtı örneği ve saçak silmeleri,
a- (Modoğlu Avni Bey konutu/Erzurum),
(Karpuz, 1984, s. 129), [Çizilerek aktarıldı].
b- (Muğla)
(Ekinci, 1985, s. 61).

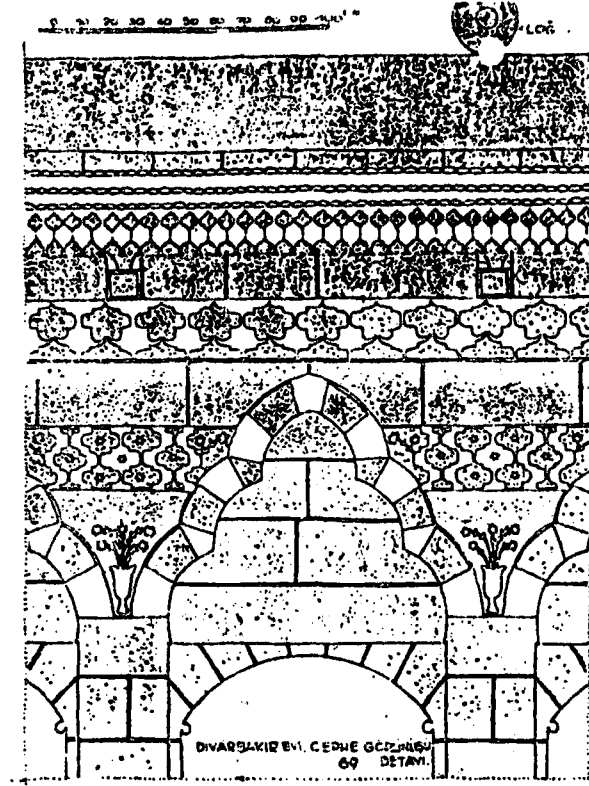
Şekil 2.42. Taş kapı çözümleri,
(Muğla),
(Ekinci, 1985, s. 66).

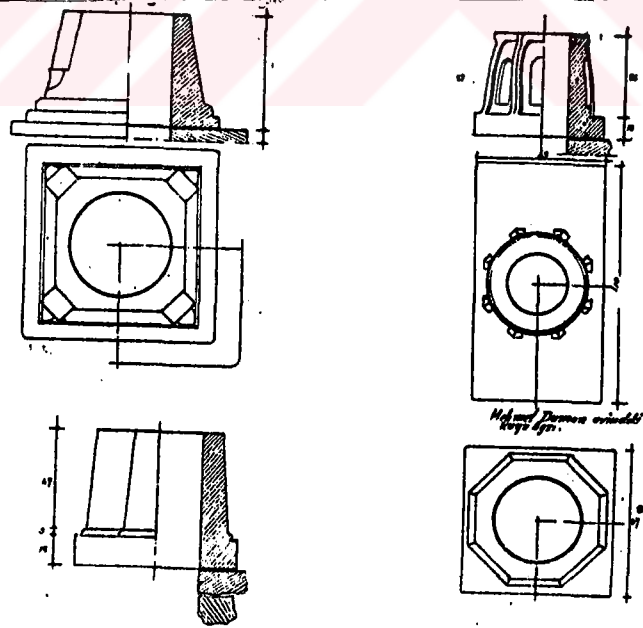
Şekil 2.43. Çörtten örnekleri,
(Karaev Köyü/Kayseri),
(Akok, 1953, s. 203).

Şekil 2.44. Saçak konsolu örneği,
(Diyarbakır),
(Erginbaş, 1953, s. 203).

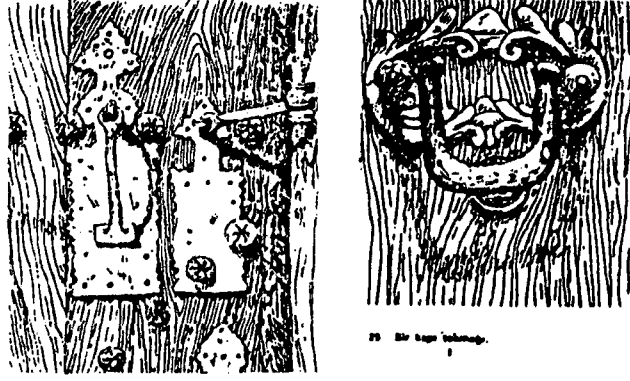

Şekil 2.45. Renkli taşlarla yapılan cephe yüzeyi bezemesi,
(Diyarbakır),
(Erginbaş, 1953, Şek. 69).

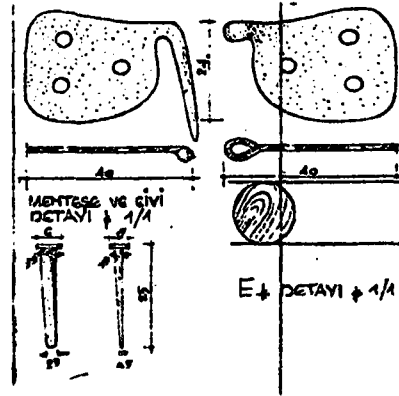
Şekil 2.46. Geometrik düzenleme içinde iki sütun tabanı,
(Karaev Köyü/Kayseri),
(Akok, 1953, s. 203).

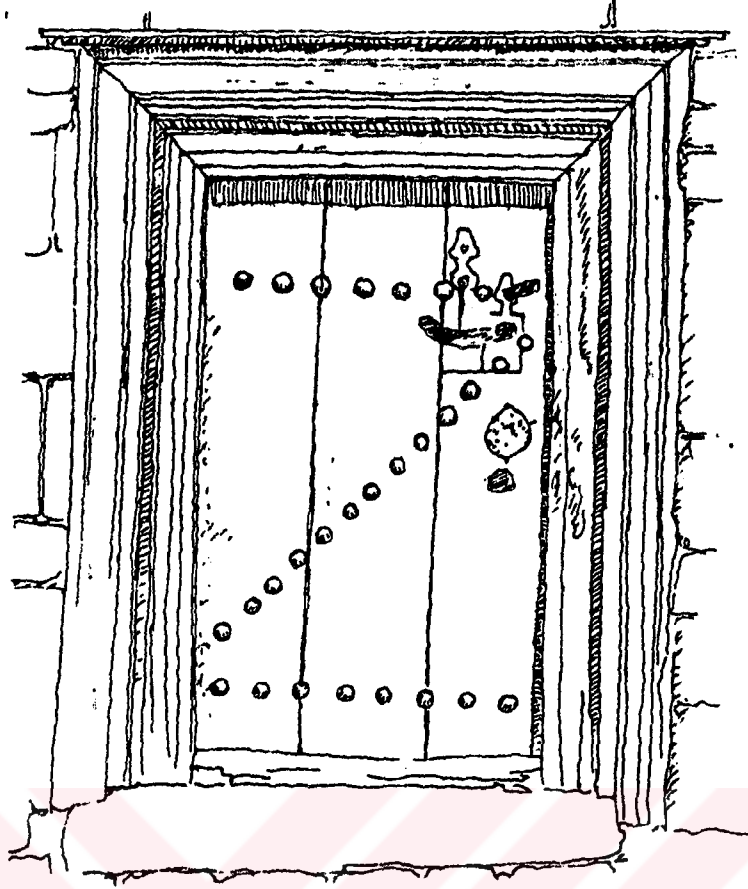

Şekil 2.47. Kapı çekecek ve tutamakları,
(Erzurum),
(Karpuz, 1984, s. 134).

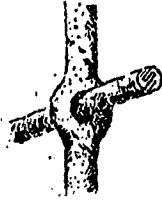
Kapı tutamakları (Şekil 2.47), kapı menteşeleri (Şekil 2.48), kapı çatki parçalarını birleştiren özel çiviler (Şekil 2.49), kabaralar, pencere parmaklıkları (Şekil 2.50) başlıca metal süslemelerdir (Özen, 1985, s. 55). Saçaklarda da örnekler vardır, (Şekil 2.51).

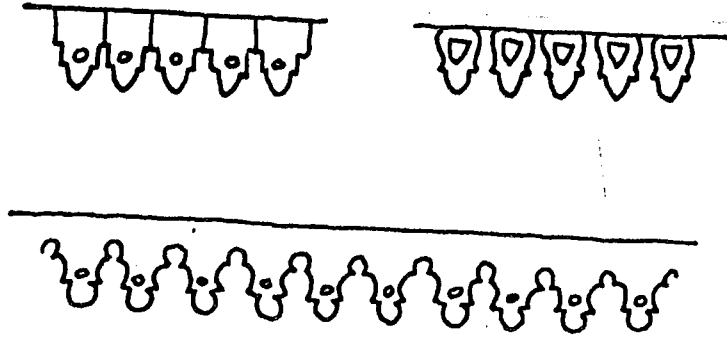
Şekil 2.48. Basit bir menteşe örneği,
(Kütahya),
(Eser, 1955, Planş. 50).

Şekil 2.49. Çivilerin vurgulandığı bir ahşap kapı örneği,
(Erzurum),
(Karpuz, 1984, s. 131), [çizilerek aktarıldı].

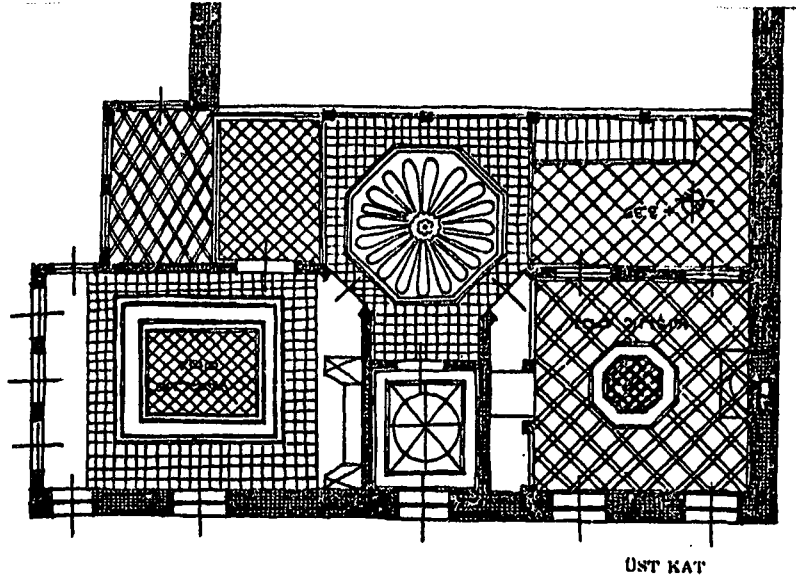

Şekil 2.50. Demir parmaklık ayrıntısı,
(Kütahya),
(Eser, 1955, s. 89).

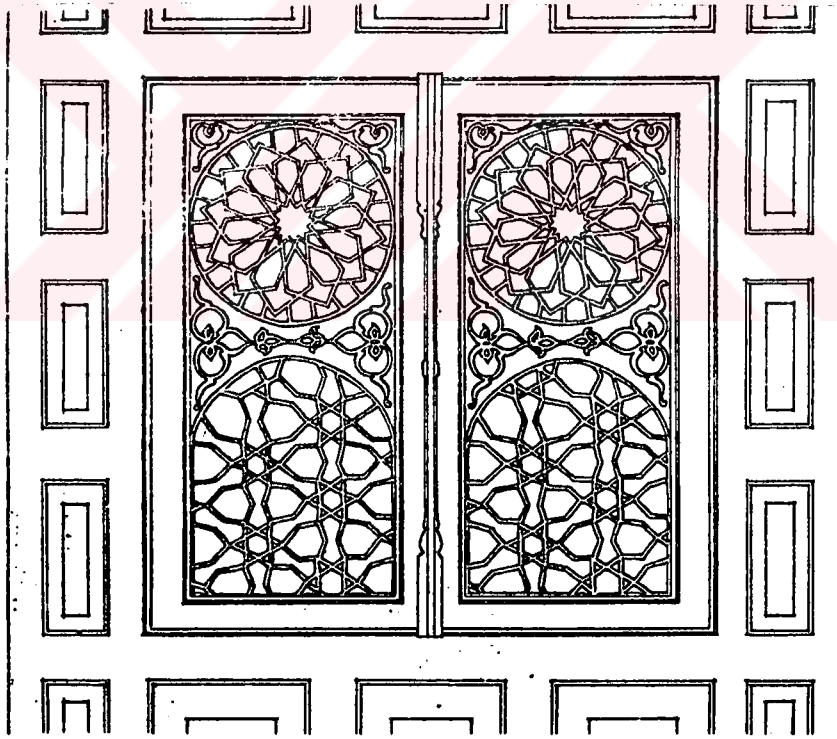

Şekil 2.51. Metal (sac-teneke) saçak alınlığı,
(Muğla),
(Ekinci, 1985, s. 61).

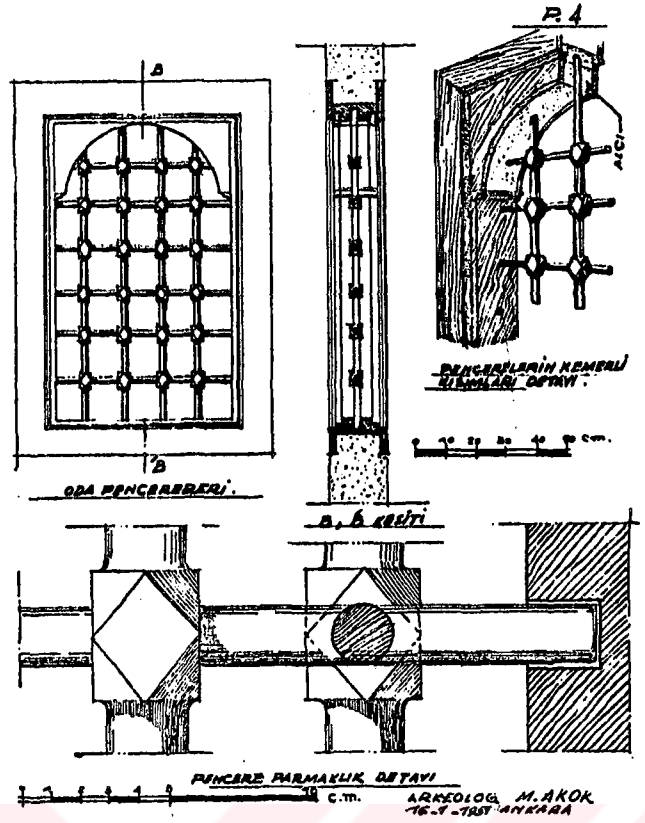
Ahşap süslemeler ahşap tavanlarda (Şekil 2.52), kapı kanatı süslemeleri (Şekil 2.53), pencere kafesleri (Şekil 2.54), pencere ve kapı söğeye da pervazlarında, ahşap korkuluklarda, (Şekil 2.55) ahşap dikme başlıklarında (Şekil 2.56) ve cumba konsollarında bulunur (Şekil 2.57). Bazan yalın düz hatlar şeklinde olabilen bu süslemeler, bitkisel, geometrik motifleri de içerebilirler. Tavan süslemeleri tavanın çıtalarla kare, dikdörtgen, paralelkenar, üçgen gibi biçimlere ayrılması yoluyla olabilir, (Şekil 2.58). İkinci olarak, ortada bulunan bir göbek çevresinde (Şekil 2.59) sular, "S" ve "C" motifleri, stilize bitki ve diğer geometrik motiflerin dolaşmasından/dizilmesinden oluşabilir. Tekneli -çökertme- tavanlar, duvarla belirli bir profille birleşirler. Bu tavanların görsel etkililiği ve süslemeleri, diğer düzlemsel tavanlara göre daha ağırlıklıdır. Kapı kanatlarında da, bitkisel ve geometrik süslemeler çoğunlukla yer alır. Yine geometrik süslemeler içeren kaplama teknikleri de kapılarda görülebilir. Oda dolap kapaklarında da benzer süsleme ve bezemeler vardır (Karpuz, 1984, s. 34-35; Eser, 1955). Kapı ve pencere üstlükleri (aynaları) da birer süslü kartuş (cartouche) gibi bu öğelerin üst kısmında bulunabilir. Aynı konumda, özellikle dışta kalemişi işçilik örnekleri de varolabilir. Burada oyma girişik (girift) şekillerden, inançsal öğelere kadar çeşitli süs öğeleri bulunabilir.

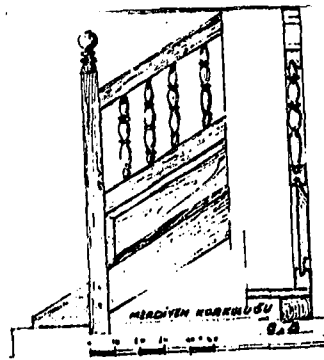
Şekil 2.52. Geleneksel bir konutta süssel tavan düzenlemeleri,
(Evren, 1959, s. 116).

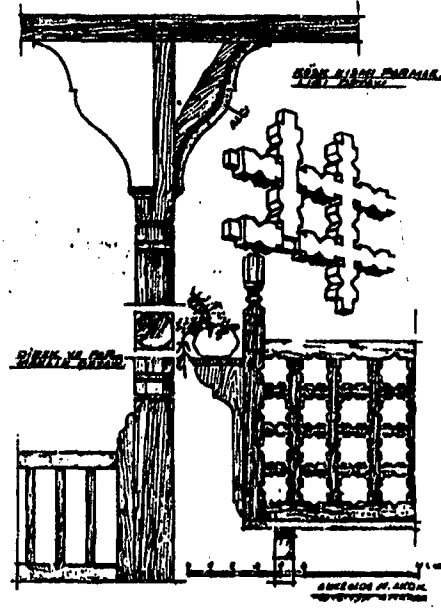
Şekil 2.53. Ahşap dolap kapağı süslemesi,
(Kütahya),
(Eser, 1955, Planş. 25).

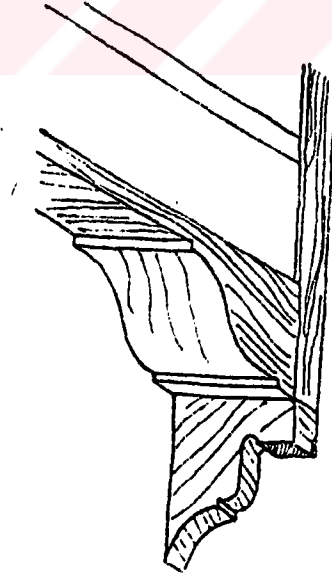
Şekil 2.54. Ahşap pencere kafesi örneği,
(Tekkeli Hoca konutu/Çorum),
(Akok, 1951 b, s. 176).

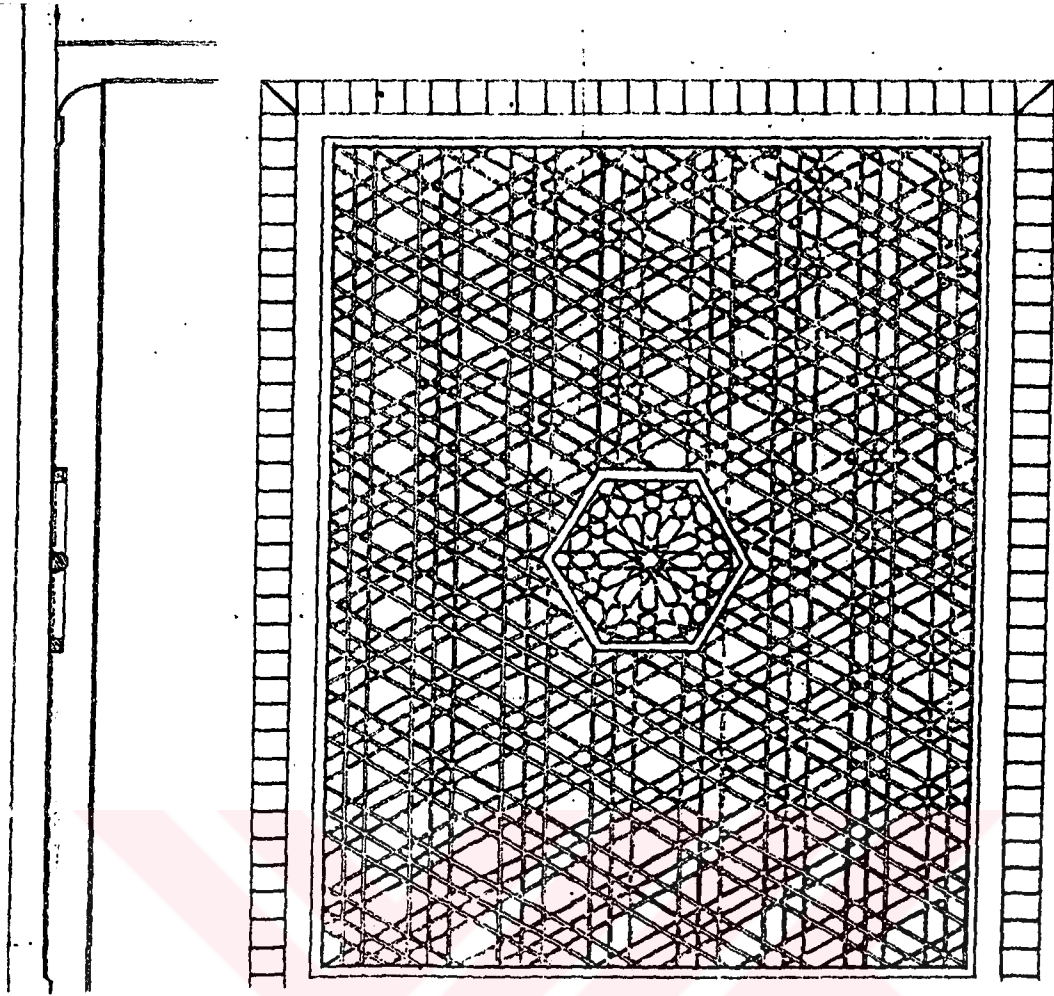
Şekil 2.55. Bir korkuluk örneği,
(Tekkeli Hoca Konutu/Çorum),
(Akok, 1951 b, s. 185).

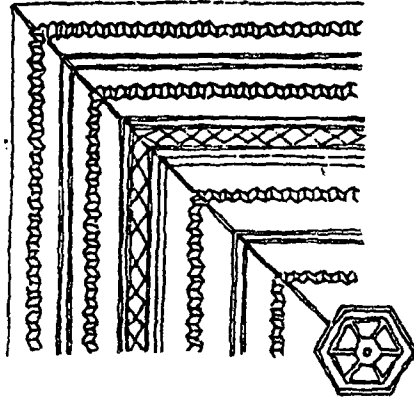
Şekil 2.56. Bir ahşap dikme ve parmaklık,
(Tekkeli Hoca konutu/Çorum),
(Akok, 1951 b, s. 182).

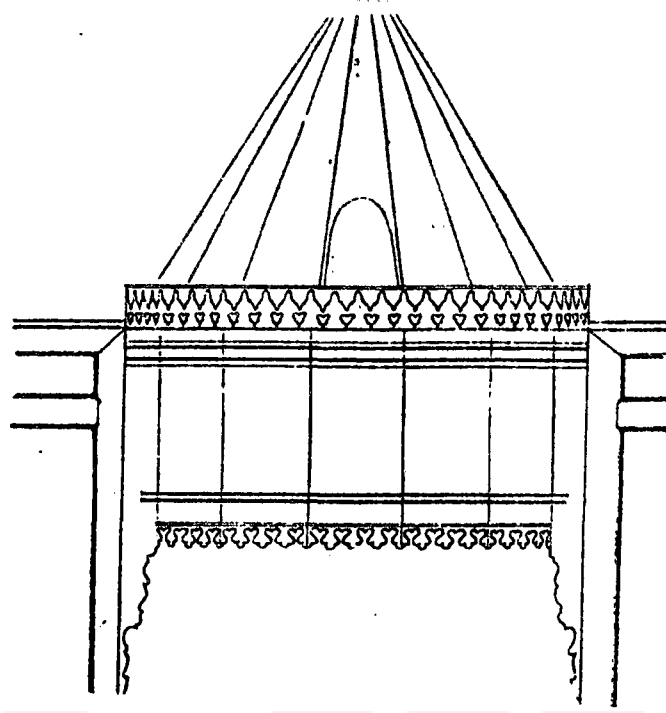
Şekil 2.57. Cumba konsolu,
(Evren, 1959, s. 97), [Çizilerek aktarıldı].

Şekil 2.58. Çıtalarla süslemesi yapılmış bir tavan örneği,
(Kütahya),
(Eser, 1955, Planş. 30).

Şekil 2.59. Bir göbek çevresinde oluşan tavan örneği
(Muğla),
(Ekinci, 1985, s. 61).

Şekil 2.60. Yalın şekilde süslenmiş bir ocak örneği,
(Kütahya),
(Eser, 1955, Planş. 62).

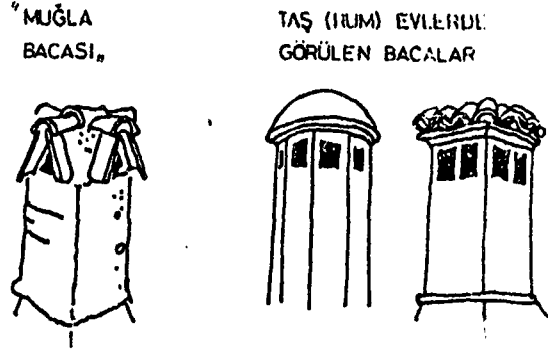
Ocak süslemeleri de Anadolu konutunda önemlidir. Taş ya da alçı malzeme ile silmeler, etek profilleri (Şekil 2.60), bitkisel öğeler işlenir (Rıfat Osman, 1976; Eser, 1955).

Fiziksel etmenler de süsleme etkisi gösteren biçimlenmelere neden olabilir. Muğla oldukça yağmur alan bir bölge olması dolayısıyla bacalarında özgün biçimlenme görülür, (Şekil 2.61). Yine yağmurun yoğun olduğu yörelerde, saçakların dantelkesmeleri (alınları), çatı tepelikleri, kiremit ağızlıkları ortaya çıkar.

Konut binalarında birer öge olarak konsolların metal, taş ya da ahşap destekleri, anahtar ağızlıkları, kapı tokmak ve tutamakları diğer konut süslemesinden bazılarıdır.

Sonuç olarak Anadolu konut süslemesinde, Kütahya geleneksel konutu için söylenen "...dinî binaların tezyinatında [süslemesinde] olduğu gibi vakur, ciddi motiften [örgeden] ziyade samimî, neş'e ve ferahlık verici motifler intihap edilmiştir [seçilmiştir] ...." (Eser, 1955, s. 76).

Şekil 2.61. İklim verileri nedeniyle önem kazanmış bacalar, (Muğla), (Ekinci, 1985, s. 57).

Kütahya konutu için önerülen bu sav, hemen hemen tüm Anadolu konutu için de geçerli gibidir. Yine benzer bir özellik de, konutun görkemine, büyüklüğüne oranla süslemelerinin yoğun olmasıdır.

Kalemişi süslemeler, renkli boyalarla, daha çok göze batan konutlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Dinsel konular, doğa manzaraları gibi çeşitli konular işlenir.

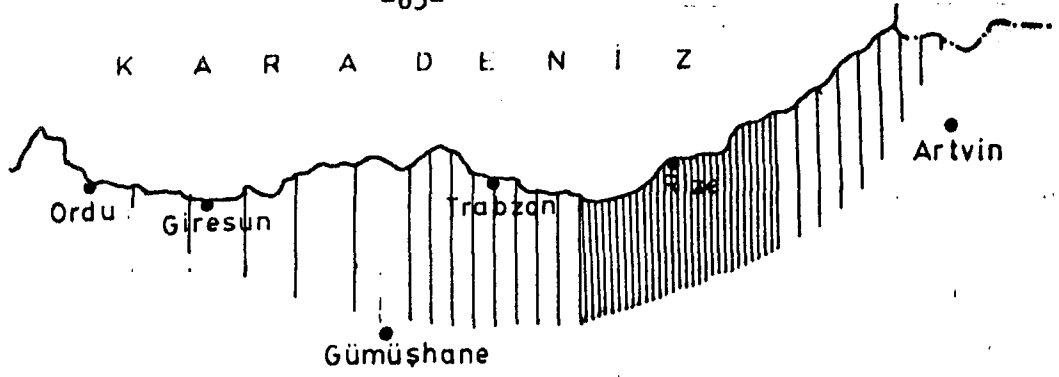
2.2.4. Doğu Karadeniz Konut Mimarisinde Süsleme.

Bölge üzerinde konutların belli bir mimari zenginlik içinde dağıldığı söylenebilir. Konutun mimari açıdan zenginliği, süslemesi ile doğru orantılı bir ilişki içindedir.

Malzemenin yapısal kullanımındaki ustalık süslemelerin özgünlüğü, ayrıntıdaki uygulaması için de geçerlidir. Binada malzeme ne kadar iyi kullanılmışsa, süslemeler de o oranda yalın, temiz ve anlatım değeri yüksek düzeyde işlenmektedir.

Bölgede batıdan doğuya, mimari süsleme belirginlik kazanır. Süslemenin binadaki yoğunluğu artar. Aynı zamanda işçilikteki özen de belirginleşir. Buna karşılık, bina öğeleri üzerinde süslemelerin yeri değişmez.

Sonuç olarak, kırsal kesimde konut mimarisi süslemesinin dağılımı yukarıdaki çizimde olduğu gibi belirtilebilir, (Şekil 2.62). Kentsel kesimde Giresun ve Trabzon, günümüzde hemen hemen eş düzeyde geleneksel konut mimarisi süslemesine sahiptir. Birkaç ilçede de, illere benzer nitelikte, dekoratif süslemelerin olduğu belirtilebilir, (Şekil 2.63). Öte yandan bezeme türü süslemeler, daha çok ahşap olmak üzere kırsal alan konutlarında; dekoratif süslemeler kentsel alanlarda ve taş malzeme ağırlıklıdır.

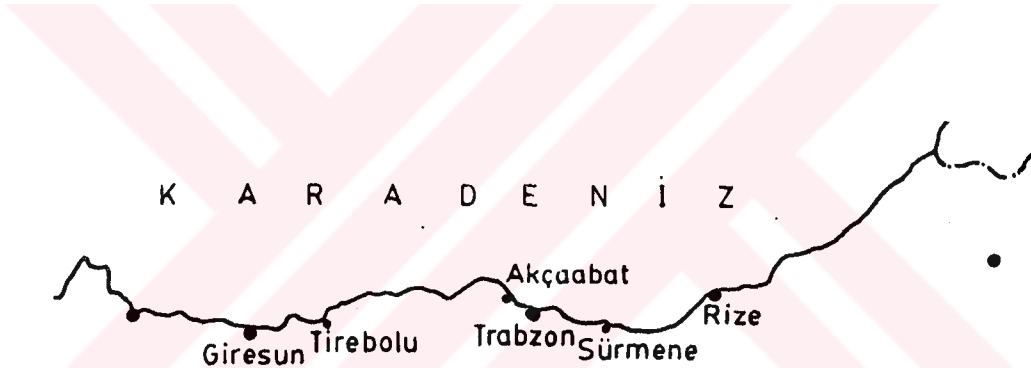

En yoğun süsleme bulunan kırsal kesim.

Daha az süsleme bulunan kırsal kesim.

En az süsleme bulunan kırsal kesim.

Şekil 2.62. Doğu Karadeniz kırsal kesiminde konut süsleme olgusunun dağılımı.

Şekil 2.63. Günümüz Doğu Karadeniz kentsel yerleşmelerinde konut mimari süslemesi bulunanlar.

Taş süslemeler, Trabzon ve Giresun il merkezlerinde toplanmış gibidir. Kentsel yerleşme olarak Sürmene, Tirebolu ve bir ölçüde Akçaabat bölgenin tüm diğer ilçe merkezleri içinde, günümüzde, süslemeye sahip üç ilçe olarak görünüyorlar. Kentsel yerleşmelerdeki göreceli hızlı değişim ve ahşap malzemenin taşa göre dayanıksızlığı süslemeli binaların varlığını kısıtlamış ya da tümünden ortadan kaldırmış olmalı.

Genelde taş ve ahşap konutlarda süslemeler, bina öğelerindeki yerleri açısından birlik taşıyorlarsa da, bazı ayrımlar yapılabilir. Taş konutlarda kat silmeleri, iç merdiven korkuluk dikmeleri, saçak silmeleri, pencere ve bahçe kapısı yuvaları düzenlemesi, ahşap konutlardan farklılaşır. Zaman zaman taşta yer alan şekillerin ahşapla da taklit edilmeye çalışıldıkları görülmektedir. Taşın önemli bir kullanım yeri de, şömine tipi konut ocaklarıdır. Bu ocakların etek ve yüzeylerinde taş oyma süsler yalın ya da yoğun olarak uygulanır. Buna karşılık, ahşapta böyle bir çözüm ve dolayısıyla süsleme sözkonusu değildir. Öte yandan buna ek olarak, kırsal kesimin hemen hemen tüm ahşap konutlarında bu türde ocaklar yoktur.

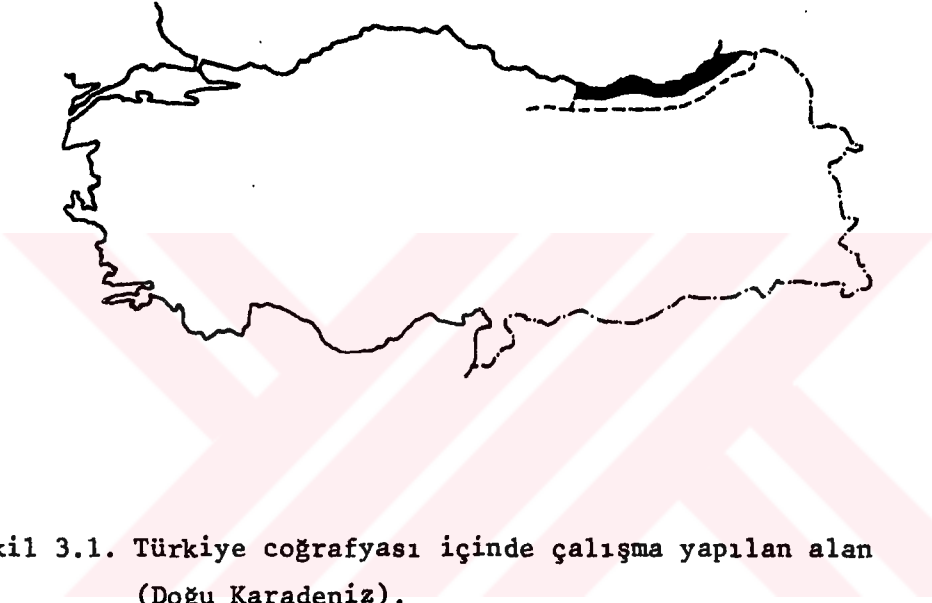
Çoğunlukla yaşama mekanlarında bulunan dolapların ("terek") ahşap çatkısı ve oyma süslemeleri de ahşap ve taş malzemenin, kullanılmamasından gelen bir ayrımı yansıtır. Bu öğe ile ilgili taş süslemeden sözedilemez. Buna karşılık ahşaptan süslü ya da süssüz dolap, ahşap konutlarda olabileceği gibi taş olanlarda da bulunabilir. Taş duvarları saçağa kadar yükselen konutların iç hacimlerine açılan küçük göz dolapçıklar olabilir. Bunların üst konturlarının kıvrımı süs etkisi taşır.

Süsleme öğelerinin geleneksel Anadolu konutundaki konumuna göre, Doğu Karadeniz konutundaki yerleri aşağıdaki gibi toplanabilir:

- a) Çatı ve saçaklar,
- b) Dış duvarlar,
- c) Kapı, pencere kepenkleri ve kafesleri,
- d) Merdivenler, galeri korkulukları,
- e) Tavanlar,
- f) Dolaplar ("terekler"),
- g) Ocaklar,
- h) Dikme ve sütunlar,
- ı) Bacalar.

BÖLÜM 3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAVRAMLAR

3.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Şekil 3.1. Türkiye coğrafyası içinde çalışma yapılan alan (Doğu Karadeniz).

Çalışmanın konusu olan mimari süsleme, artık işlevsizleşen bir olgu olması, öte yandan geçmişin kültürel, sanatsal kalıntısı olarak nesnel varlığını koruması, onu tarihsel bir bağlama sokmaktadır. Değişen, diğer deyişle önemli ölçüde geride kalan, yalnız mimari süsleme olgusu değil, onunla birlikte, üzerinde yer aldığı geleneksel mimari yapıtlar, dolayısıyla geleneksel konutlar da olmaktadır. Konutta mimari süsleme, bir yanı sıra yok olmaya giden bir kültürün "maddi" kalıntıları olarak da düşünülebilir.

Konunun tarihsel bir boyut içermesi, yöntemi de birlikte getirmektedir. Bu nedenle, çalışmanın yöntemsel çatısını tarihsel yöntem, özelde mimarlık tarihi alanı oluşturabilir. Çalışmanın yönelimi, olgunun tanınması ve tarihsel çerçevesi içinde ilişkilerinin ortaya konması çabasıdır.

Ülkemizde, mimarlık tarihi alanındaki çalışmalar çoğunluk "monografik" çalışmalar olmaktadır. Burada, belli tarihsel çerçevesi içinde tanımlanan binalar, belli bakış açılarından betimlenmektedir. Bu çalışma; ele alınan coğrafya kesimi ve konu kapsamında, yardımcı olabilecek diğer çalışmaların oldukça az olması nedeniyle, öncelikle olgunun bölgesel bir düzeyde tanımlanmasına yöneldi (ayrıca bkz. s. 2-3). Giderek, belli bakış açıları altında, geleneksel konut binaları örneklendirilebilir. Bu bakımlardan, özetlemek gerekirse, bu bir "pilot çalışma" olarak da nitelendirilebilir.

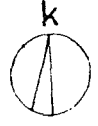
Yöntemin uygulanmasında, fiziksel olarak kent ve kırsal ayrım içinde davranılarak, çeşitli geleneksel konutlarda gözlemler yapılmış, tanımlanan şekilde süsleme örnekleri saptanmaya çalışılmıştır. Bunun için kırsal alanda, hem denize paralel, hem de sahilden içe doğru belli uzaklıklarda, denebilirse "rastlantısal" olarak köylere gidilmiş burada rastlanan örnekler belirlenmiştir. Kentsel alanlarda ise, daha çok, konuya ilgi duyan kişilerle de ilişki kurularak, belirlenen konutlar gözlenmeye çalışılmıştır. Sonucu, ya da bu çalışmanın özgün boyutunu bu gözlem ve örneklemeler belirlemiş ve çalışmada izlenen yolun eksenini oluşturmuştur, (Şekil 3.2).

Ayrıca, bu çalışmalardan başka, çeşitli yayınlardan yararlanarak örneklerle mimari süslemenin boyutu sergilenmeye çalışılmıştır.

3.2. KAVRAMLAR

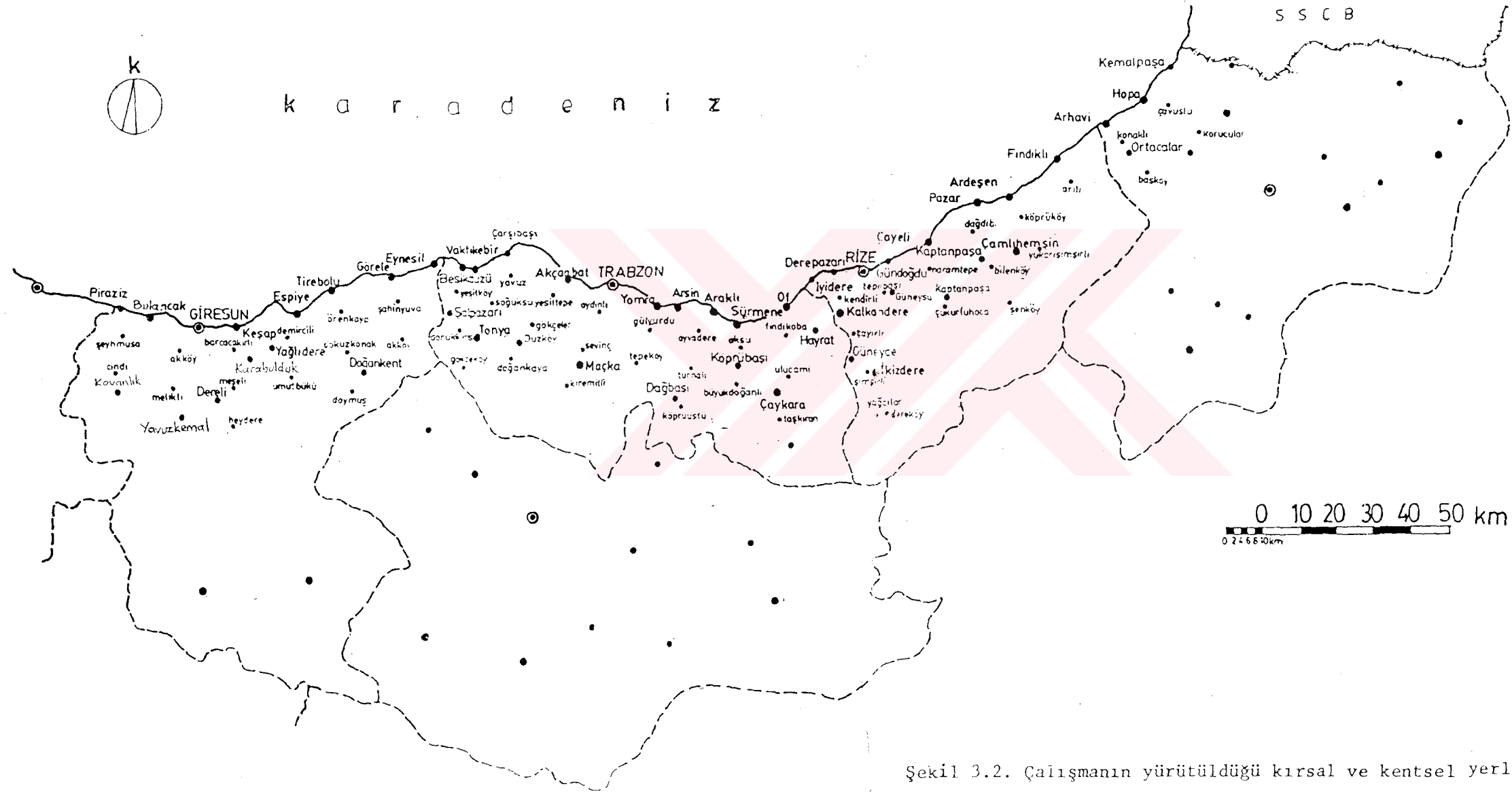
Kavramlar, çalışmanın konu içeriğine uygun olarak tanımlanabilir.

Çalışmanın birinci kavramı mimari süsleme olmaktadır. Çok genel bir şekilde, mimarlık ve sanat tarihinde, "...; bir şeyi süslemek için onun yüzeyine yapılan düz ya da kabartma, boyalı ya da boyasız şekillerin bir araya gelmesinden oluşan düzendir" (Arseven/I, 1948, s. 218) şeklinde tanımlanmaktadır. Ne var ki günümüzden geriye doğru bakıldığında ve çalışmanın konu içeriği açısından bu tanım eksik görünmektedir. Buna bağlı olarak süslemenin üretim biçimi, biçim özellikleri, konu bağlantıları, bulunduğu binanın diğer biçimsel özelliklerinde ayırtedilebilme özelliklerinden soyutlanmış bir tanım ortaya çıkmaktadır. Bu eksiklikleri de içerecek şekilde, mimari süsleme kavramı şu şekilde tanımlanabilir: Mimari süsleme (tezyinat), bir binada yapısal bir zorunluluk olmadan; oluşturduğu toplumsal ortamın kültüründen, bina malzeme ve tekniklerinden, el sanatlarının gelişmişlik düzeyinden etkilenen; belli motiflere (örgelere) da-

k a r a d e n i z

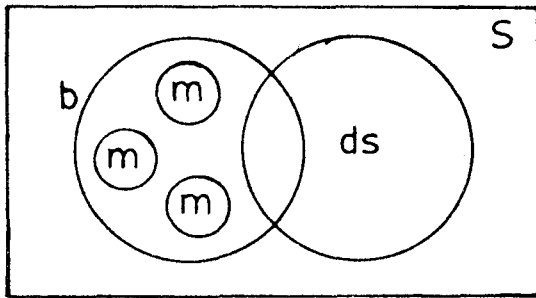
S S C B

Şekil 3.2. Çalışmanın yürütüldüğü kırsal ve kentsel yerleşmeler.

yanan ya da motifsiz olarak binanın mimarisine katılan ek biçim olarak, belli dönemlerde ve belli bina türlerinde belli özellikler gösteren ve yine belli dönemlerde mimari değeri de örterek öne geçme eğiliminde olan; binanın mimari öge ve bileşenleri üzerinde ya da bunların arakesitleri üzerinde yer alan; düzlemsel ya da hacimsel, bazan çizgisel, belli bir doku ya da renk içeren biçim/biçimler topluluğudur. Belli motiflere (örge) dayalı olan süslemeler, ayrıca ve özel olarak "bezeme" (ornement) olarak da adlandırılır. Motiflerle oluşmayan, çizgi, kütle, ışık/gölge ya da plastik etki içinde algılanan süslemeler ise dekoratif süslemeler olarak nitelenebilir.

Süsleme (tezyinat) ve onun alt birimlerinin tanımından sonra, diğer önemli bir kavram motif (örge) olmaktadır. "Motif" herhangi bir sanat yapıtında, özü (sujet) dilegetirdiği gibi; "...tezyinat resimlerinde teker-rür eden -yinelenen- bir süslemeyi teşkil eden parçaların herbiri tezyinat motifi veya bezeme örgesi..." (Arseven/III, 1950, s. 1465) olarak tanımlanmaktadır. Özellikle yineleme niteliğinde ortaya çıkan motif (örge) topluluğu bezeme türü süslemeleri oluşturmaktadır. Süsleme ile ilgili kavramlar, birbiriyle ilişkileri aşağıdaki gibi şematize edilebilir:

S: Mimari süsleme
b: Bezeme (ornement)
ds: Dekoratif süsleme
m: Motif (örge)

Şekil 3.3. Süsleme, bezeme, dekoratif süsleme ve motifin birbirleri ile ilişkileri.

Dekoratif süsleme birimlerinin ya da motifler topluluğunun oluşturduğu bütün şekil de genellikle anlatım boyunca "kompozisyon" olarak ifade edilmiştir.

Çalışmayı belli bir sınırlama içinde belirleyen diğer bir kavram da "konut" olmaktadır. Geleneksel konutların genellikle birbirinden ayrık olmaları, yani "ev", "konak", vb. nitelikler içinde tanımlanabilmelerine karşın, toplumsal yapının "çekirdek aile"ye yönelmesi, geleneksel konut kullanımının da bu işleve yönelmesi, bu tür binaların da çalışmada belki eksik bir adlandırmayla "konut" olarak adlandırılmasıyla yetinilmesinin koşulu oldu. Daha önceki bölümlerde (Bkz. 2.1.5 no'lu alt bölüm) bölge konutu irdelendiği için burada yeniden ayrıntılı bir tanıma girilmeyecek. Ancak orada anlatılanlar dışında, bölge konutunun, metal dışında, önemli ölçüde yerel bina malzemelerinden oluşturulan, aileye ait arazinin üzerinde kurulan, tüm yakın ailenin birlikte oturduğu, barınmadan ayrı olarak depo-ahır gibi işlevler de üstlenen bina olarak genel çerçevesi çizilebilir. Ayrıca kırsal kesim konutlarında, konuta ek olarak, çevresinde ikincil önemde binalar bulunabilir (Özgüner, 1970, s. 42). Çoğunlukla yiyeceklerin depolandığı seranderler bunların içinde önemlidir. Dikme ve kapılarında süs öğeleri taşıyabilir.

Anlatım boyunca sıkça kullanılan iki deyim de; "bina bileşeni" ile "bina ögesi" olmuştur. F. Berksun'a göre, bina parçalarının ilişkili olduğu bina öğeleri "mekan bileşenleri" olarak adlandırılabilir (Berksun, 1979, s. 49-51). Burada bir mekanı oluşturan -mekanı da insan kullanmaktadır- herbir öğeyi (tavan, döşeme vb.) "mekan bileşeni" olarak ele alıyordu. Bu çalışmada ise, bu düşünceden hareketle, konutun mekansal oluşumunu belirleyen -tavan, çatı, döşeme vb.- her öge "bina bileşeni"; bunun yanında, doğrudan mekanı oluşturmeyen -kapı, pencere, dikme, sütun vb.- öğeler ise "bina öğeleri" olarak nitelendirildi. Bu ayrımlardan yararlanarak, Bölüm 4'te konutun bileşen ve öğelerine göre süslemeleri gruplar halinde incelenmeye çalışıldı.

BÖLÜM 4. BÖLGEDE KONUT MİMARİ SÜSLEMELERİNİN İNCELENMESİ

Mimaride süsleme üzerine toplu araştırma çalışmaları genellikle akademik düzeyde olup, daha çok süslemenin "içsel" biçimlenmesini betimlemeye yönelik olmaktadır. Bu şekilde, örgelerin (motiflerin) kullanımı ile oluşan kompozisyon ve "terkip"lerin görünüşleri betimlenmektedir.

Burada, bölge genelinde kompozisyon bütününe ulaşan gelişmiş düzeyde süslemelerin azlığı da dikkate alınarak böylesi bir yol izlenmemiştir. Bunun nedeni de, henüz bu bakış açısından yeterli ön çalışmaların bulunmaması düşüncesidir. Bu nedenlerle, denilebilirse, daha çok, süslemelerin "dışsal" nitelikleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bunun için, süslemelerde kullanılan malzeme ve yapım teknikleri, süslemelerin sanatsal nitelikleri, konuları, konuttaki yerleri belirtilmeye çalışılmıştır.

4.1. SÜSLEMELERDE MALZEME VE TEKNİK

Bölgede geleneksel konut üretimine elverecek ölçüde yeterli yerel malzeme sağlamak çoğu kez mümkün olmaktadır. Başlıca doğal malzemeler taş, toprak ve ahşaptır. Metal işleri bölge dışından getirilen metal malzemenin biçimsel olarak değiştirilmesiyle kullanıma koyulmaktadır. Taş, toprak ve ahşap, ham durumdan, bina için kullanılabilir duruma, yörenin teknik olanakları ölçüsünde dönüştürülür. Bunun için teknik araçlar elle kullanılan türdendir.

Süslemeler için kullanılan malzemeler, boya dışında, çoğu kez bina için kullanılan malzemelerdir. Bazı malzemelerin kullanımında, üstte anılan boya gibi, her zaman yapısal gereklilik yoktur. Bu açıdan örnek olarak, kentsel alanlarda daha çok kullanılan badana belirtilebilir.

Anadolu'nun pek çok kesimine oranla ormanlık ve ağaçlık alanın fazlalığı ahşabın inşaatta geniş kullanımına yol açmıştır. Buna koşut olarak da ahşap işçiliği gelişmiştir. Ayrıca yaygın olarak; Giresun'da "sarıtaş", "yumuşak sarıtaş", "karataş (bazalt)", Trabzon'da "andezit", "kavaklı taşı" en çok kullanılan taşlardır (Erguvanlı, 1951, s. 13-16).

4.1.1. Ahşap malzeme ile ilgili teknikler.

Ahşap süslemelerin gerçekleştirilme biçimleri beş türde toplanabilir: Ajur (ajour), kesme/takma, kesme/yontma, oyma/kabartma ve çekme teknikleri.

a) Ajur (ajour) tekniği: Bu teknikte, genellikle levha niteliğinde olan ahşap kesilerek, süssel nitelik taşıyan kontur ya da iç şekil elde edilir. Belli et kalınlığında malzeme bu et kalınlığı boyunca boşaltılır. Bir benzeri olarak da kenar boyunca kesim yapılabilir, (Şekil 4.1). Böylece, malzeme yapısal kullanıma ek olarak süs etkisi de içermiş olur.

b) Kesme/takma tekniği: Gerektiği şekilde ahşap malzeme, yapı bileşeni ya da ögesi üzerinde yerine yerleştirilmekte, sonra üzerine ikinci bir ahşap malzeme takılmaktadır. İkinci ahşap malzeme ya genel süslemenin bir alt parçası ya da motiflerden (örge) biri olmaktadır. Ayrıca ikinci parça, üzerinde ikinci bir süsleme ögesi de taşıyabilir, (Şekil 4.2).

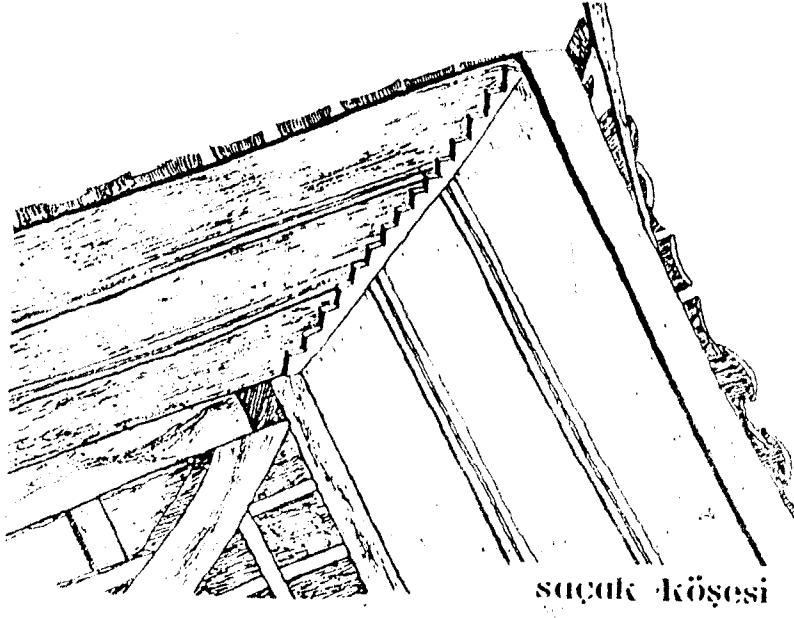
c) Kesme/yontma tekniği: Bu türde, malzemede hem kesme (testere vb araçlar ile) hem de yontma uygulanmış olabilir, (Şekil 4.3).

d) Oyma kabartma tekniği: Malzeme yerine konulduktan sonra ya da önce, genel süs kompozisyonuna göre biçim ve motifler oyulmaktadır. Ya biçim, ya da motife göre belli bir iz oyulmakta (oyma), ya da çevre boşaltılıp istenilen biçim/motif (örge) yüzeyin önünde bırakılmaktadır (kabartma), (Şekil 4.4).

e) Çekme tekniği: Ahşap malzeme, çeşitli el ve diğer torna tezgahlarında, dönel ve değişik profil boyutlarında "çekilir". Malzeme bu şekilde üç boyutta biçim kazanır; plastik bir nitelik gösterir, (Şekil 4.5).

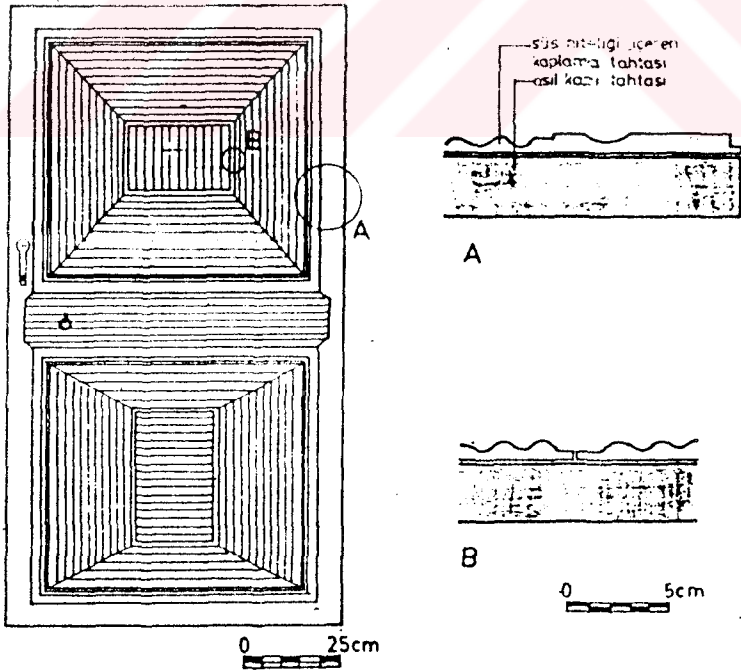
Teknikler belli ölçüde, belli konularla ve biçimlenme özellikleriyle uyumlanır. Ajur tekniğinde biçimlenme, geometrik ya da soyuttur. Oyma tekniğinde, inancaşal figürlerden, bitkisel ya da geometrik konulara kadar çeşitli biçimler görülebilir. Kesme/takma, çekme/ ve kesme/yontma tekniklerinde daha çok geometrik ve soyut biçimler egemendir.

Ahşap malzeme genel kullanımı ile de süs etkisi içerebilir. Doğu Karadeniz konutundaki sıvasız göz ve muskalı dolma duvar yapım tekniğinde ahşap kullanımı bu açıdan değerlendirilebilir, (Şekil 4.6). Ayrıca bölgede ahşap seranderlerin havalandırma kafeslerinde de çekme dikmelerden başka ahşap çıtalarla oluşturulan biçim belirtilebilir, (Şekil 4.7). Yine,

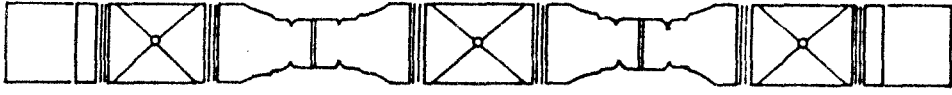

saçak köşesi

Şekil 4.1. Saçak köşesi dantelkesmesi,
(Bekir Kuru konutu; Trabzon, Yomra, Gülyurdu Köyü).

Şekil 4.2. Kesme/takma tekniğinde yapılmış, geometrik süs niteliği
içeren kapı,
(Abdurrahman Gürel konutu; Giresun, Akköy).

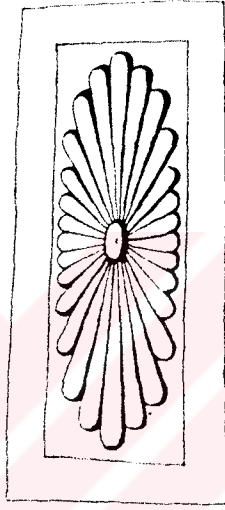

20cm

kapı kuşağı

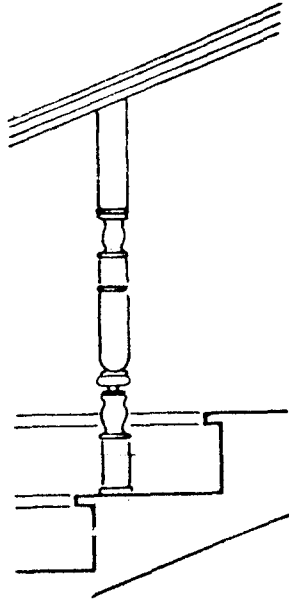
Şekil 4.3. Kapı kuşağı,

("Hacı Mehmet Ağa" konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami -Zeno- Köyü).

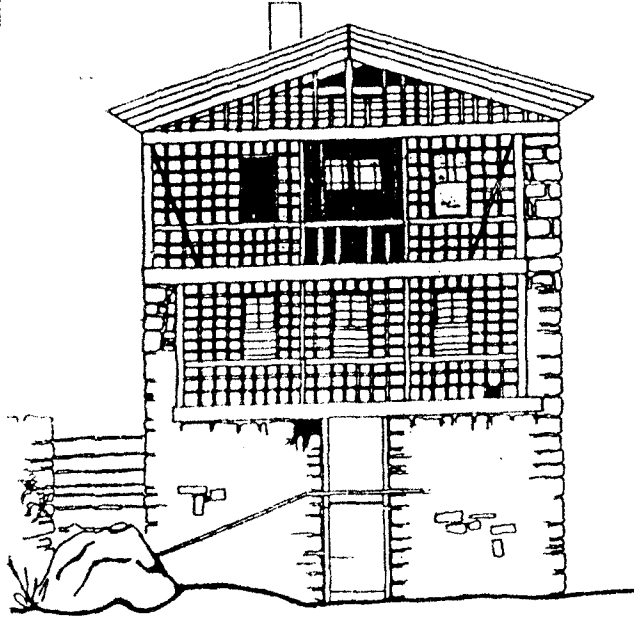
Şekil 4.4. Kapı kanadı göbeğinde ahşap kabartma motif,

(Muzaffer Yusufağaoğlu konutu; Giresun, Bekirpaşa Cad.).

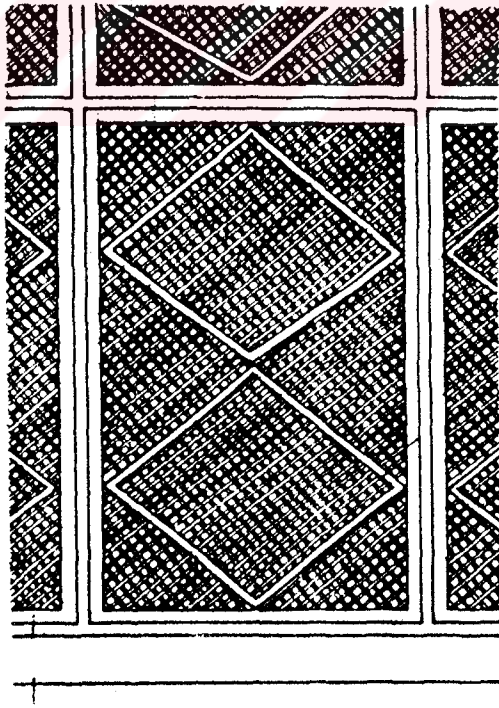

Şekil 4.5. Merdiven korkuluk dikmesi,

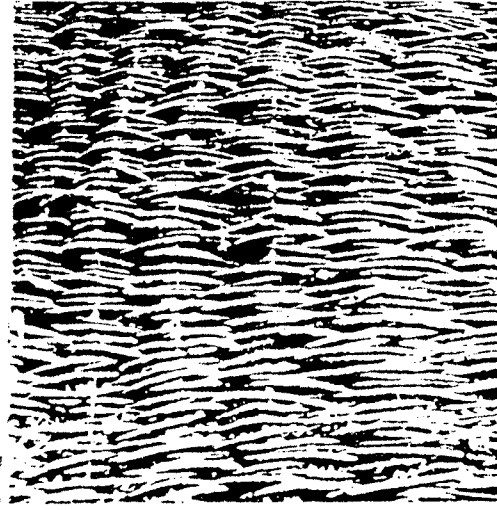
(Trabzon, Akçaabat, Ortamahalle), (İdris, 1987, s. 42).

Şekil 4.6. Göz dolma bir konut cephesi,
(Rize, İkizdere, Dereköy), (Aksoy, 1974, Çiz Fot. 13).

Şekil 4.7. Serander havalandırma kafesi,
(Süleyman Yağcı seranderi; Rize, Çayeli, Çukurluhoca
Köyü), [Benzetilerek çizildi].

Şekil 4.8. Ahşap çubuklarla yapılan örgü,
(Giresun, Tirebolu, Güce Köyü), (Özgüner, 1970, s. 27).

küçük depolar olarak kullanılan "çeten"lerdeki ince uzun ahşap çubukların kullanımı, görsel açıdan süs etkisi taşır, (Şekil 4.8).

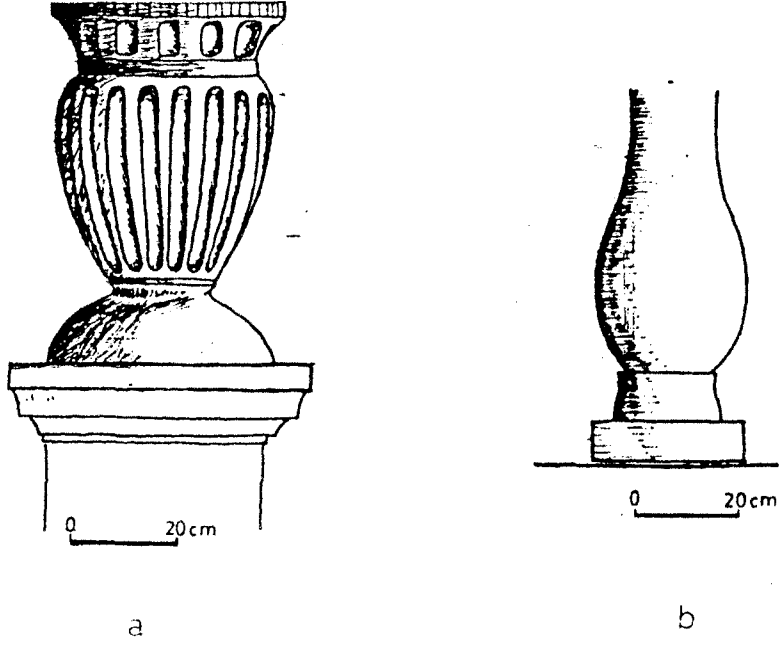
4.1.2. Taş malzeme ile ilgili teknikler.

Taş malzeme işçiliği genellikle, oyma ve yontma tekniklerine dayanmaktadır. El işçiliği, uygun araç/gereç aracılığı ile istenilen biçim taşta kazandırılır. Bu biçim ya taşın bünyesinin biçimsel dönüştürümü ile üç boyutlu olabilir (Şekil 4.9), ya da oyma tekniği ile biçim düzlemsel boyutta uygulanır, (Şekil 4.10).

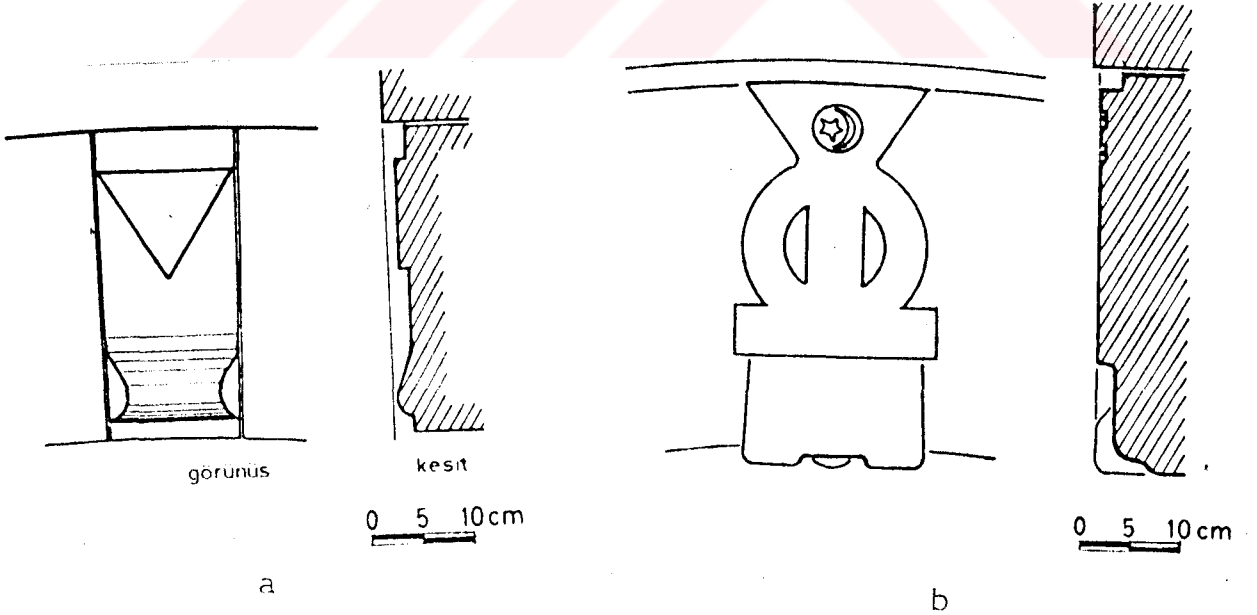
Öte yandan taş, yapıdaki yerine konulduktan sonra ya da önce süs işlemi üzerinde yapılmış olabilir.

4.1.3. Metal malzeme ile ilgili teknikler.

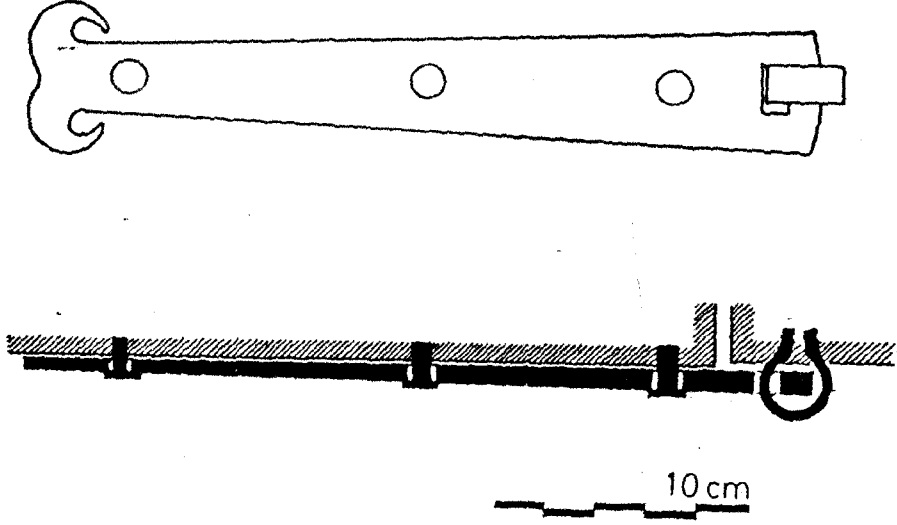
Metal malzemedeki süslemelerde, metal tekil kullanıldığında üç tekniğe sözedilebilir. Birincisinde, biçimsiz metal malzemeye, hem yapısal işlevine, hem süssel niteliğine göre biçim verilir, (Şekil 4.11). Bu işlemde sıcak biçimlendirme yaygın olarak kullanılır. İkinci teknik, metalin sac olduğu durumda uygulanır. İşlevsel biçimin yanında, malzeme süssel biçimi ifade eder şekilde kesilir, (Şekil 4.12). Ayrıca oluşan kenarlar üze-

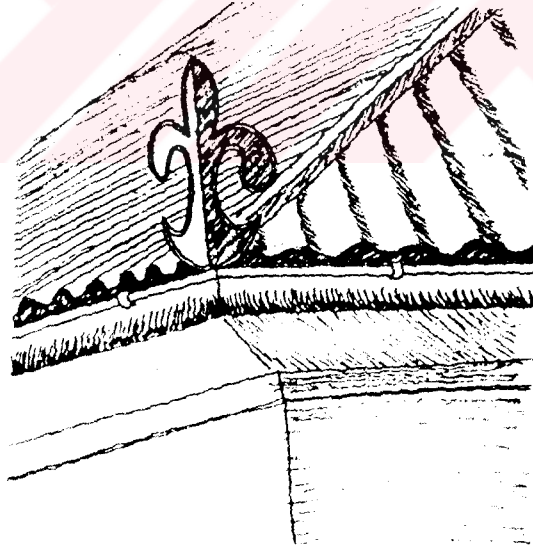
Şekil 4.9. Giriş kapısında saksı süslemesi,
(a İmdat Turan konutu; Trabzon, Çömlekçi Mah.),
(b Trabzon, Çömlekçi Mah.).

Şekil 4.10. Ocak kemerinde tekil taş süsleme öğeleri,
(a Fikri Zaman konutu, b Mehmet Dünder Konutu;
Trabzon, Vakfıkebir, Soğuksu Köyü).

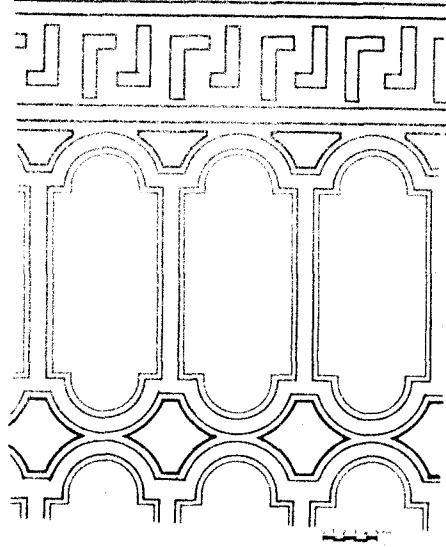
Şekil 4.11. Bir menteşe örneği,
(Bekir Kuru konutu; Trabzon, Yomra, Gülyurdu Köyü).

Şekil 4.12.Saçak köşeliği (metal),
(Giresun, Ali Yazıcı Sok.).

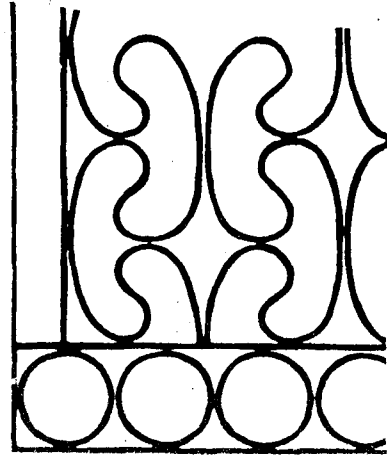
rinde de işlemler yapılabilir. Üçüncüsü de dökme yöntemi olmaktadır. Bunda, eritilen metal malzeme, istenilen şekle göre, hazırlanan kalıp içine dökülür, (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. Balkon korkuluğu (metal),
(Rasim Balta ve varisleri işyeri; Trabzon,
Kunduracılar Cad.).

Tekil olarak kullanıldığında metal üzerinde yapılan işlemlere üstte değinildi. Ayrıca metaller, parça parça kullanılarak belli bir kompozisyon içinde süssel nitelikte bulunabilirler, (Şekil 4.14). Bunun için, süs ögesi olan metal parça, diğerine ya perçin ya da başka bir bağlantı metali ile bağlanır. Perçinleme daha çok, belli bir metal yüzeye süssel parçaların tespitinde kullanılır, (Şekil 4.15). Metal bağlama, balkon

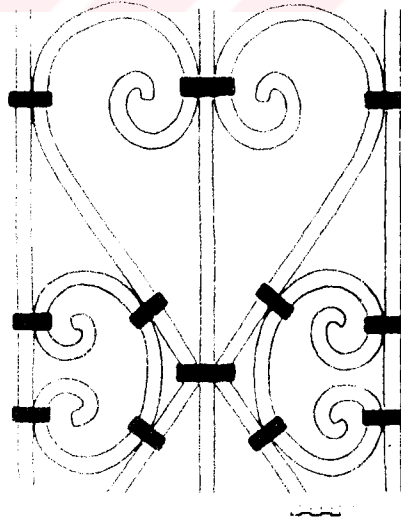

Şekil 4.14 Kapı parmaklığı,
(İşyeri; Trabzon, Kunduracılar Cad.).

korkuluklarında olduğu gibi, profil parçalarından oluşan işlerde uygulanır. Bu işlemde, bir süs kompozisyonunun bir yanını oluşturan metal parça -bu parça tek başına da motif olabilir- diğere metal bir kenetle bağlanır, (Şekil 4.16).

Şekil 4.15. Bir metal kapının alt yarısı,
(Giresun, Zeytinlik Mah.).

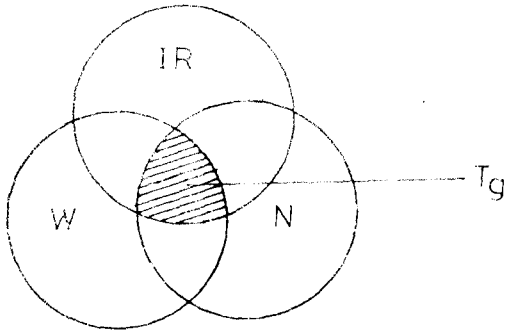
Şekil 4.16. Balkon korkuluğundan ayrıntı,
(Ömer Gürsoy/Ayşe Tolun işleri; Trabzon, Kunduracılar
Cad.).

4.1.4. Boya malzeme kullanımı.

Boyalı süslemelerle ilgili teknikler, genelde, örnek azlığı nedeniyle bu çalışmanın boyutu dışında kaldı. Hazır boyaların bölge dışından getirtilirip kullanıldığı düşünülebilir. Bunun yanında "kök-kabuk boyası" ve "kiremit boyası" gibi boyalar da, yerli üretimle kullanılmıştır (Eyüboğlu, 1987, s. 1). Yine Eyüboğlu, kırmızı türü renklerin yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir, (adı geçen yerde).

4.2. SANATSAL NİTELİKLERİ AÇISINDAN SÜSLEMELER

Güzellik, sanat nesnesinin gerçekleştirilmesi gereken sanatsal değerinin önemli niteliklerinden biri olarak sayılır. Bunun yanında, bazı sanat nesneleri kullanılabilir şeyler de olabilirler. Bunların güzelliğini Max Bense, "teknik güzellik" olarak tanımlamaktadır (Tunalı, 1979, s. 156-57). Kullanım değeri nedeniyle nesne, belli "zorunluluk" altında bir işlev yükümlenir. Böylece sanatsal güzelliğin "tesadüf" değerinden ayrılır. Teknik güzellikte tesadüfün yerini zorunluluk almış olur. Öte yandan, gerçekliğe belli yaratma eylemi içinde katılma (Tunalı, 1979, s. 157), mimari süslemelerde de sözkonusu edilebilir. Teknik güzellik ise belli zorunluluk altında gerçekliğe belli bir yaratma içinde katılmakla ortaya çıkar. Bu durum, estetikçi İsmail Tunalı'nın Max Bense'den aktardığına göre şu şekilde formüle edilmektedir:

$$T_g = W \cdot IR \cdot N$$

W Gerçeklik, realite

IR Irrealite

N Zorunluluk

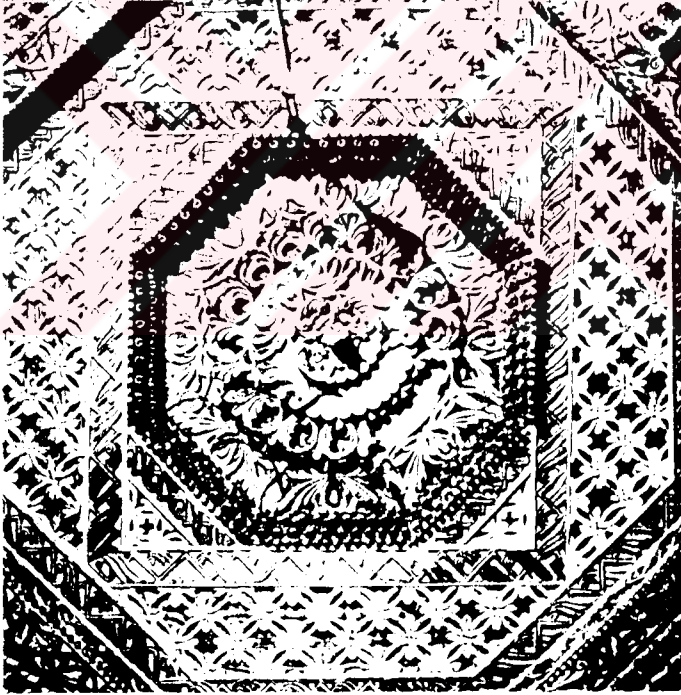
Şekil 2.17.(Tunalı, 1979, s. 157).

Tanım sayfasında, mimari süsleme, kısaca, çoğunlukla yapısal işlev bakımından gerekmeden gidilen ek biçimlendirme uğraşı olarak ayırtedilmişti. Buna karşın süsleme kendi içsel sanat nitelikleri yanında, yer

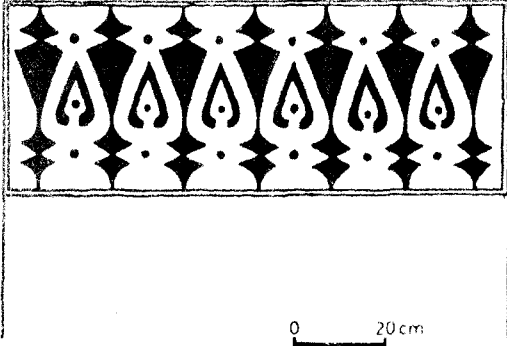
aldığı binanın çekicilik değerini artırır. Binanın çekicilik değerini artırması süslemelerin kendi içsel sanatsal düzenlenmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Belli ölçülerde süslemelerin, "objektif" olarak düzenlenme biçimleri, genel olarak görsel sanat nesnelere düzenlenmesiyle uyumlaşır. Bunlar, "orantı ve simetri", "harmoni (uyum)", "çoklukta birlik" (Şekil 4.18) olarak tanımlanmaktadır (Tunalı, 1979, s. 218-40).

Bu bilgilerden sonra, bezeme türü süslemelerde şu düzenleme ilkeleri sayılabilir: Yineleme (tekrar, répétition), (Şekil 4.19), ulama (uzayıp gitme), (Şekil 4.20), atlama (alternance), büyütme (progression), (Şekil 4.21), katlama ya da simetri (symétrie), (Şekil 4.22, 4.23) ve girişik

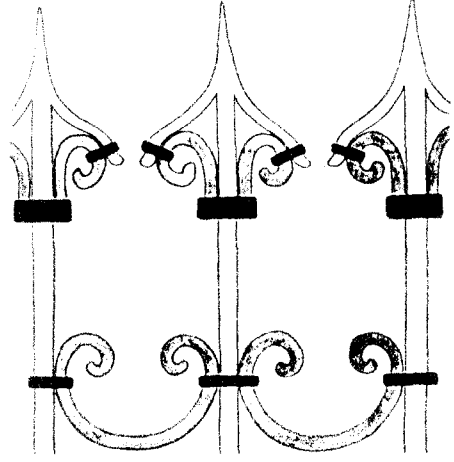
Şekil 4.18. Toplam ayrıntılar bir bütün oluşturuyorlar (Tavan), (Memiş Ağa Konağı; Trabzon, Sürmene, Kastel), (Eruzun, 1981, s. 35).

0 20cm

kapı ustuğu

a

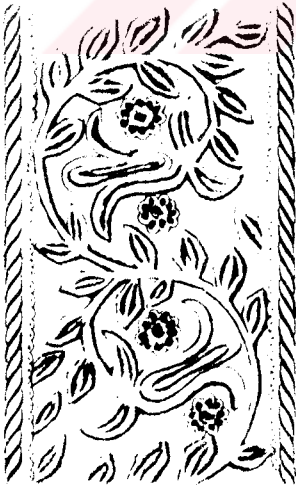

b

Şekil 4.19. 'Yineleme' özelliği için iki örnek,

(a "Hacı Mesut"un konutu; Rize, Çukurluhoca Köyü,
Çayeli),

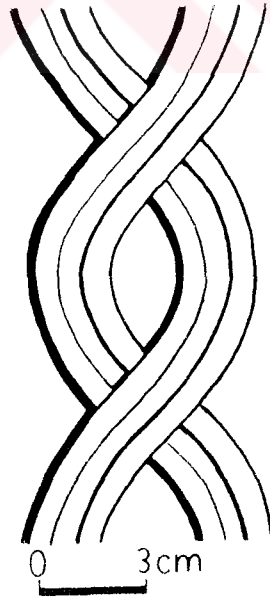
(b İşyeri; Trabzon, Kunduracılar Cad.).

0 10cm

bitkisel: ayrı a
kapı sâğesi: motifi

a

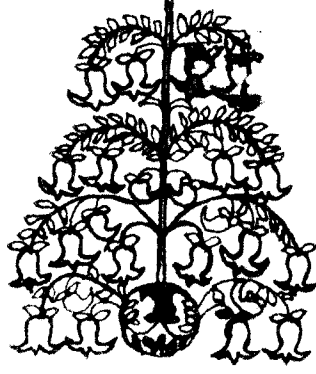

0 3cm

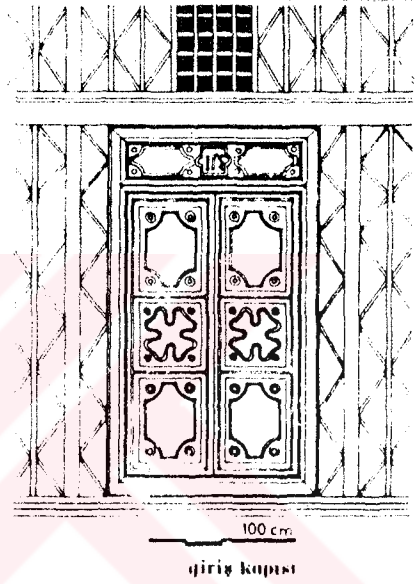
b

Şekil 4.20. Ulama (uzayıp gitme),

(a b Durakoğlu Konutu; Rize, Hemşin, Bilenköy).

Şekil 4.21. Büyütme, oda kapısında lale motifli ağaçsı oyma,
(Durakoğlu konutu; Rize, Hemşin, Bilenköy).

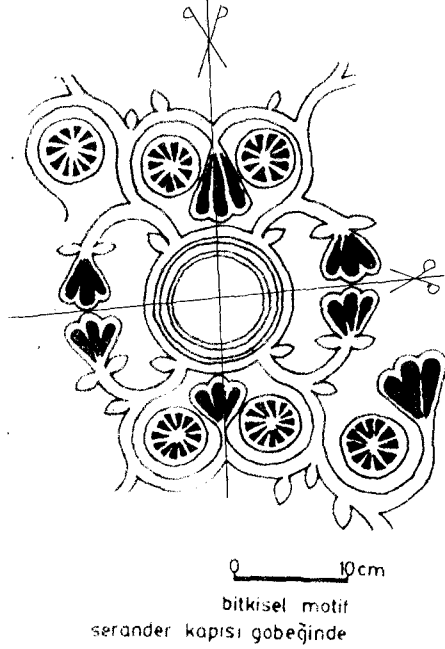

Şekil 4.22. Simetri, kapı tutamağı ve bir kapı düzenlemesi,
(a Trabzon, Ortahisar Mah.),
(b Kaldırımogulları konutu; Trabzon, Çaykara,
Ulucami Köyü).

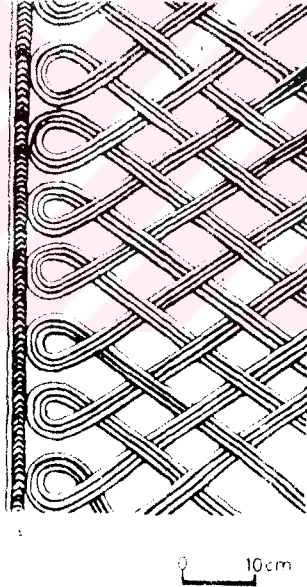
(girift, confusion) (Şekil 4.24) (Arseven/I, 1958, s. 218; Kılıçkan,...,
s. 52-58).

Tasar öğeleri de süslemelerin gerçekleştirilmesinde kullanılan araç-
lar olmaktadır. Bunlar; çizgi (Şekil 4.25), yön (Şekil 4.26), aralık
(Şekil 4.27), doku (Şekil 4.28), biçim renk, değer (ton değeri), hareket
(ışık ve gölge) olarak sıralanabilir (Güngör, 1983, s. 5-40).

Tüm bu değerler şekillerde görüldüğü gibi, önemli ölçüde Doğu Karade-
niz geleneksel konut mimarisi süslemeleri için de geçerli olmaktadır.

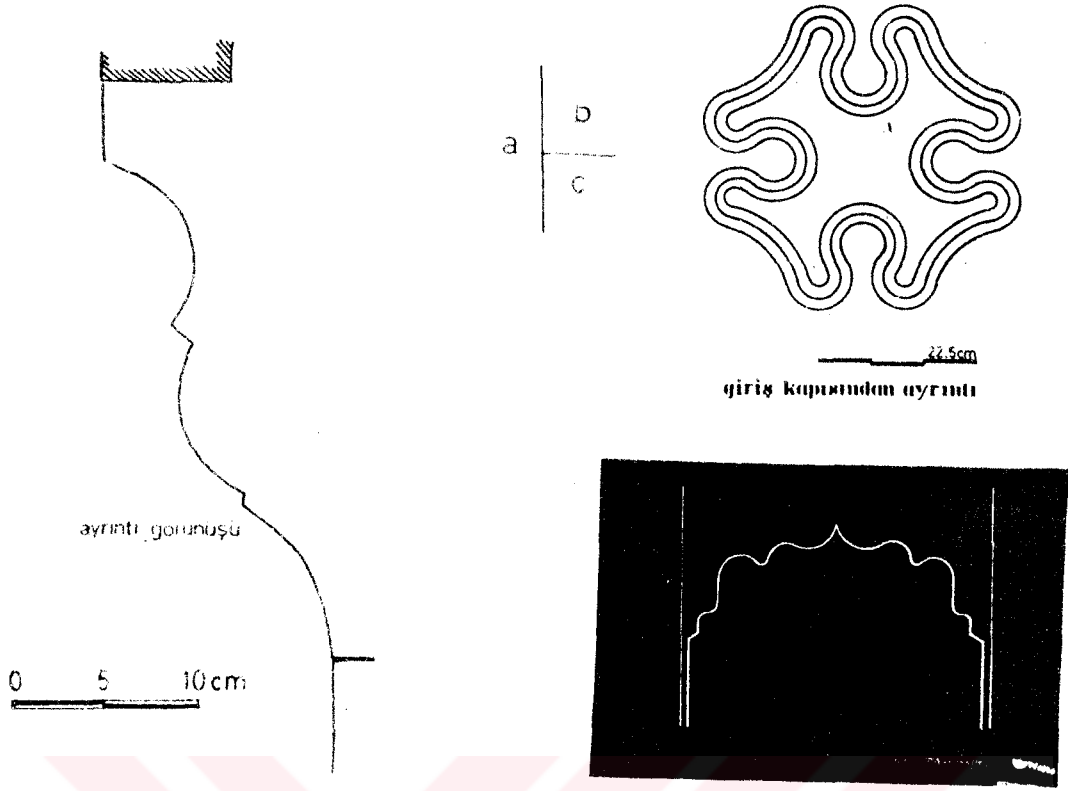
Şekil 4.23. Simetri,
(İsmail Kahramantürk seranderi;
Rize, Pazar, Elmalık Köyü).

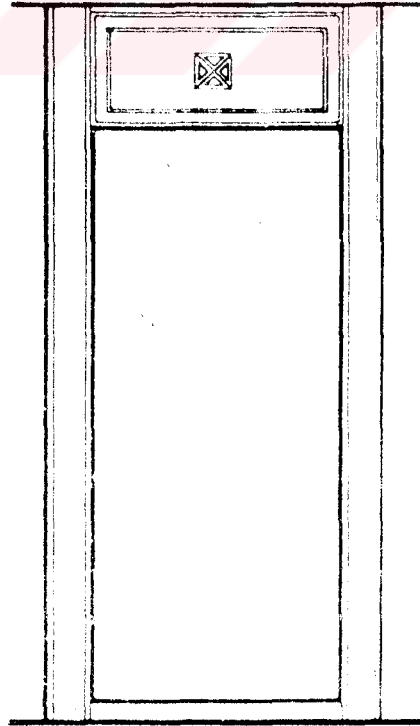
Şekil 2.24. Girişik (girift),
(Durakoğlu konutu; Rize, Hemşin, Bilenköy).

4.3. KONULARINA GÖRE SÜSLEMELER

Süsleme ürünleri, bir tür sanat nesneleri olarak alındığında, biçimden ayrı olarak "içerik"ten de sözedilebilir. İçerik, konuyu birlikte getirir. Süslemelerde konu denilebilecek olgu ise biçimlenmeden hareketle ortaya çıkar. Biçimlenme, diğer deyişle biçimlendirme, dinsel inançlar, inanışlar, önceki süsleme geleneklerinin etkileri, az olarak da uygulayıcı sanatçıların yaratıcılığından kaynaklanır.

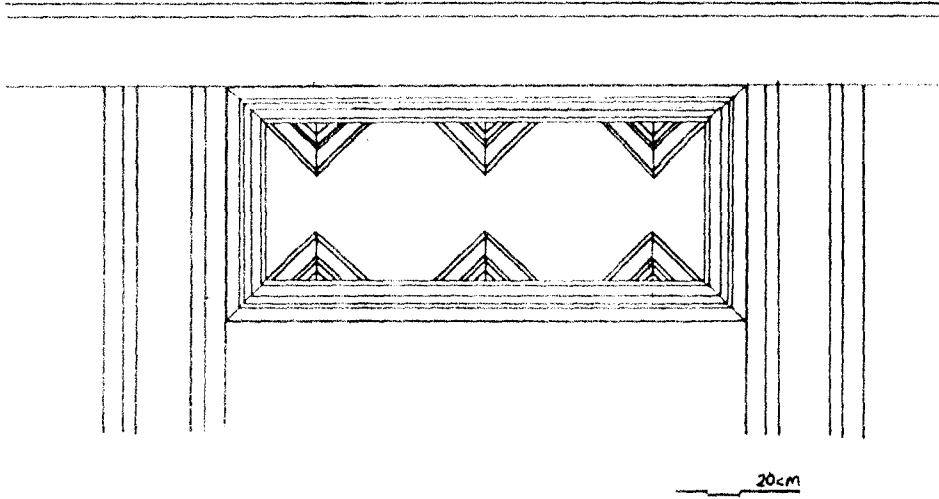

Şekil 4.25. Çizgisel süs öğeleri,
(a İsmail Top konutu; Giresun, Espiye, Demircili Köyü),
(b Kaldırımogulları konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami Köyü),
(c M.Nuri Ağırman konutu; Trabzon, Çaykara, Taşkıran Köyü).

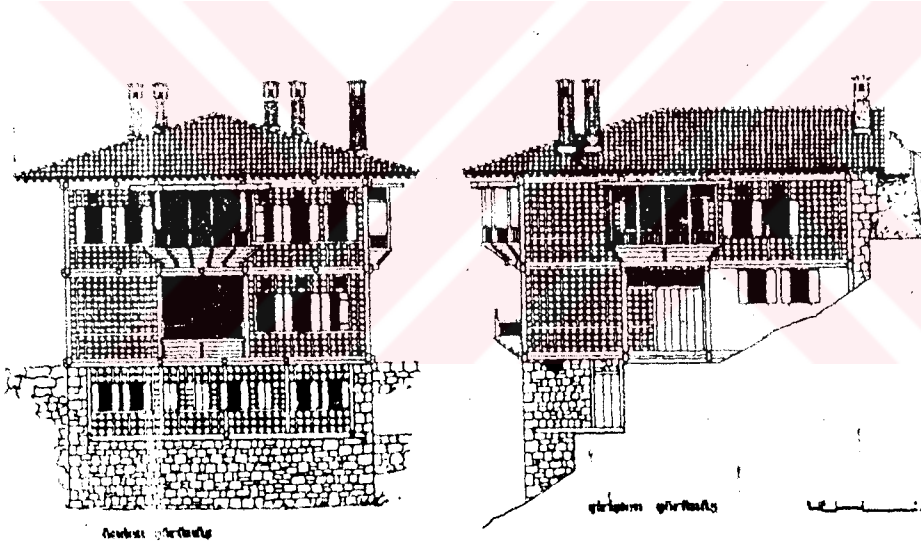

Şekil 4.26. Yön'ün kapı üstlüğüyle belirlenmesi,
(Kaldırımogulları konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami Köyü).

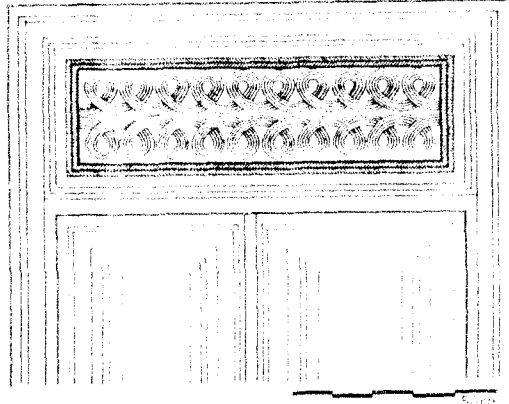

Şekil 4.27. Tekrar için bir örnek (Kapı üstlüğü),
(Ömer Aksoy konutu; Trabzon, Of, Fındıkoba Köyü).

Şekil 4.28. Cephe görünüşü içinde doku,
(M. Edip Dinç konutu; Artvin),
(Eruzun, 1981, s. 30).

Konuları açısından süslemeler ilk adımda, soyut ve somut olmak üzere ikiye ayrılabilir. Soyut süslemeler bilinen bir doğal varlıktan kaynaklanmazlar; kendi biçimleri içinde görsel bir değer kazanırlar, (Şekil 4.29). Somut süslemeler diyebileceğimiz süslemeler, çoğunlukla doğal varlık biçimlerinden kaynaklanırlar. Stilize ya da betimsel düzeyde bu varlıkla-

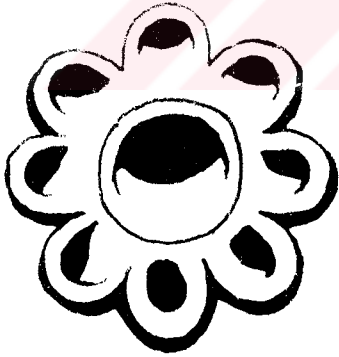

ODA KAPISI ÜSTLÜĞÜ

Şekil 4.29. Soyut bir düzenleme,

(Kaldırımoğulları konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami Köyü).

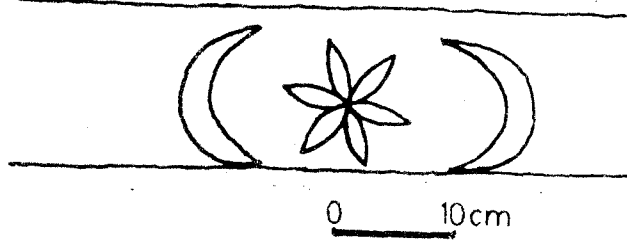
rı aktarırlar. İnsan, hayvan ve bitki olmak üzere üç doğal varlıktan kaynaklanabilirler. Doğu Karadeniz konut mimarisi süslemelerinde ise bitkisellik egemendir, (Şekil 4.30).

Şekil 4.30. Bitkisel motifler,

(Durakoğlu konutu; Rize, Hemşin, Bilenköy).

Diğer bir konu yaklaşımı da inançlar dolayısıyla olmaktadır. Bu nedenle binada özellikle işlevsel geçiş arakesitlerindeki bileşen ve öğeler üzerine ay-yıldız, çarkıfelek gibi biçimler işlenir, (Şekil 4.31).

kapı üstünde inançsal motif

Şekil 4.31. İnançsal bir düzenleme,

(Süleyman Yağcı konutu; Rize, Çayeli, Çukurluhoca Köyü).

4.4. KONUT BİLEŞEN VE ÖGELERİNE GÖRE SÜSLEMELER

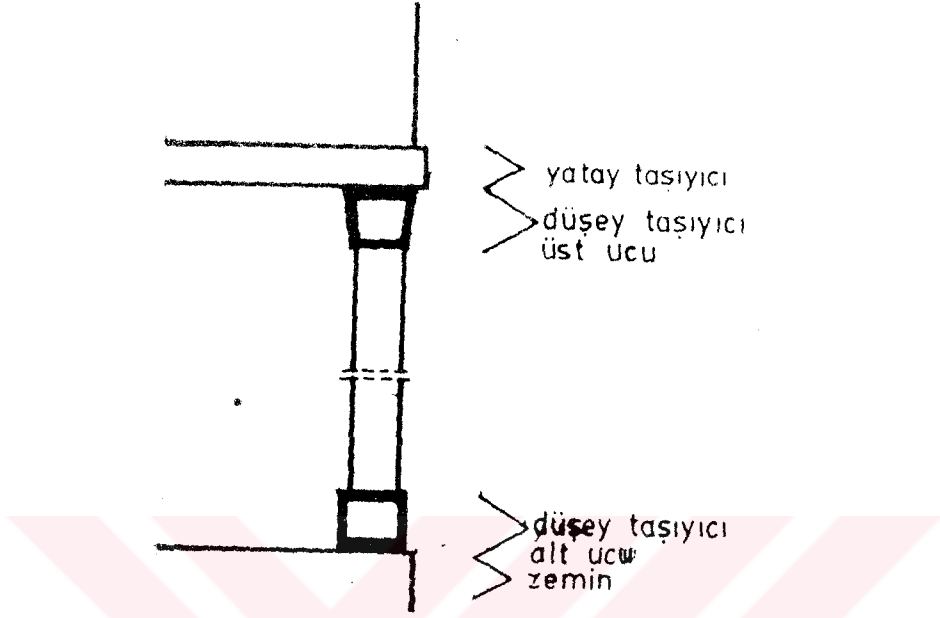
Geleneksel süslemelerin hem konu hem de binadaki yerleri açısından bir bütünlük gösterdikleri belirtilmişti. İlke düzeyinde değerlendirilebilecek bu özellik tarihsel süreç içinde sürer. Ancak farklı kültürlerin kaynaşması, çok yavaş bir etkiyle uygulayıcıların katkısı sonucu değişme olur. Hem süsleme biçimi ve düzenlemesinin, hem binadaki geleneksel yerinin çok ağır değişmesi, onları değerlendirirken tipikleştirme olanağı verir. Örneğin tavanlar, belli kompozisyonlar içinde, belli tür ve nitelikteki süslemeleri, belli tarihsel/toplumsal dönemlerde içerirler. Yine sözgelisi, belli hacimlerin tavanlarında süsleme yoğunlaşır.

Süslemelerin, genellikle değeri daha yüksek hacim ya da yüzeylerde yer aldıkları izlenir. Bina bileşen ve öğelerindeki yeri bir tür arakesit görevi de görür. Belli bir öğeden diğerine geçiş, kendi değerinin vurgusunun yanında, süsleme ile ek bir değer daha içerir. Bu arakesitler;

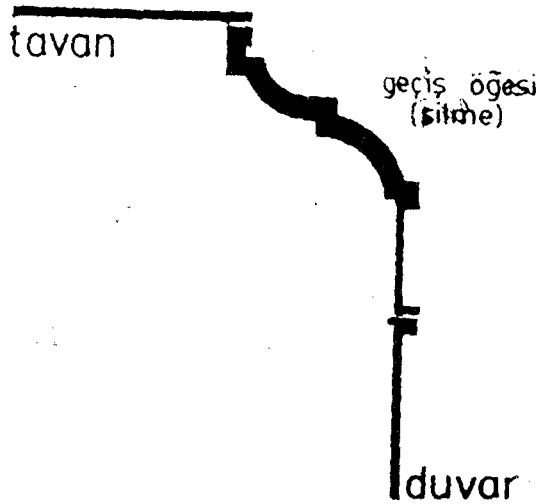
- a) Bir bina ögesinden bileşene ya da diğer bir öğeye geçiş, (Şekil 4.32),
- b) Bir yapı bileşeninden diğerine geçiş, (Şekil 4.33),
- c) Bir hacimden diğerine geçiş,

d) Bir hacimle boşluğun sınırlanmasına geçiş, (Şekil 4.34).

e) Tanımlanan bir yükseklikten ötekine geçiş, (Şekil 4.35),
olarak gruplanabilir.

Şekil 4.32. Düşey taşıyıcıdan yatay taşıyıcıya geçiş.

Şekil 4.33. Bir bina bileşeninden diğerine geçiş.

Bu ögelerin herbirinde, süslemeler farklı nitelikler gösterirler. Uyumlu yanları da vardır. Malzeme ve yapılaş teknikleri yönünden de ayrımlardan sözedilebilir. Daha ayrıntılı olarak anaçizgileri içinde aşağıdaki gibi açıklanabilirler.

a) Pencere süslemeleri

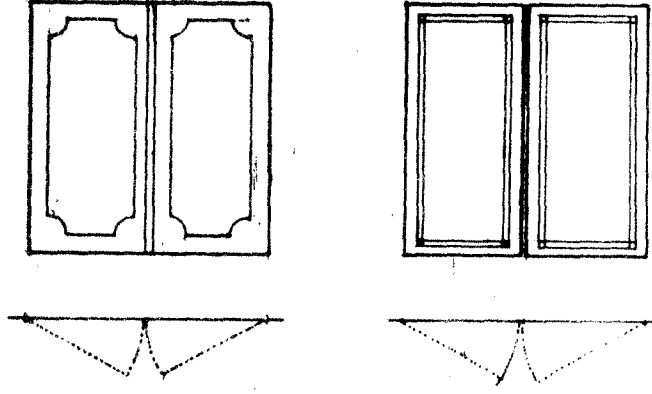
• Pencere kepenkleri: Günümüzde pek az örnek vardır. Ahşap, metal (sac) olabilirler. Süsleme özelliği daha çok kenar çizgileri şeklindedir, (Şekil 4.37). Ayrıca kepenği kapalı tutmak için yapılan eğri bir parça ve menteşelerin biçimlenişi açısından bir süs eğiliminden sözedilebilir, (Şekil 4.38).

• Pencere yuvaları: Taş ya da ahşap malzemeden olabilirler. Taşlardan, pencerenin dış bordüründe dışa çıkıntı yapılır, (Şekil 4.39). Diğer silmeler, üstte kilit taşının çıkıntısı ya da bunun üzerinde taşıdığı motifler, biçimler başlıca pencere yuvası taş süsleme ögeleridir, (Şekil 4.40). Pencerenin dış pervazı, ahşap olduğunda, yine süsleme etkisi içerebilir, (Şekil 4.41). Ayrıca, özellikle parça ahşaplarla yapılan pencere üstlüğü şeklinde süslemeler de vardır, (Şekil 4.42).

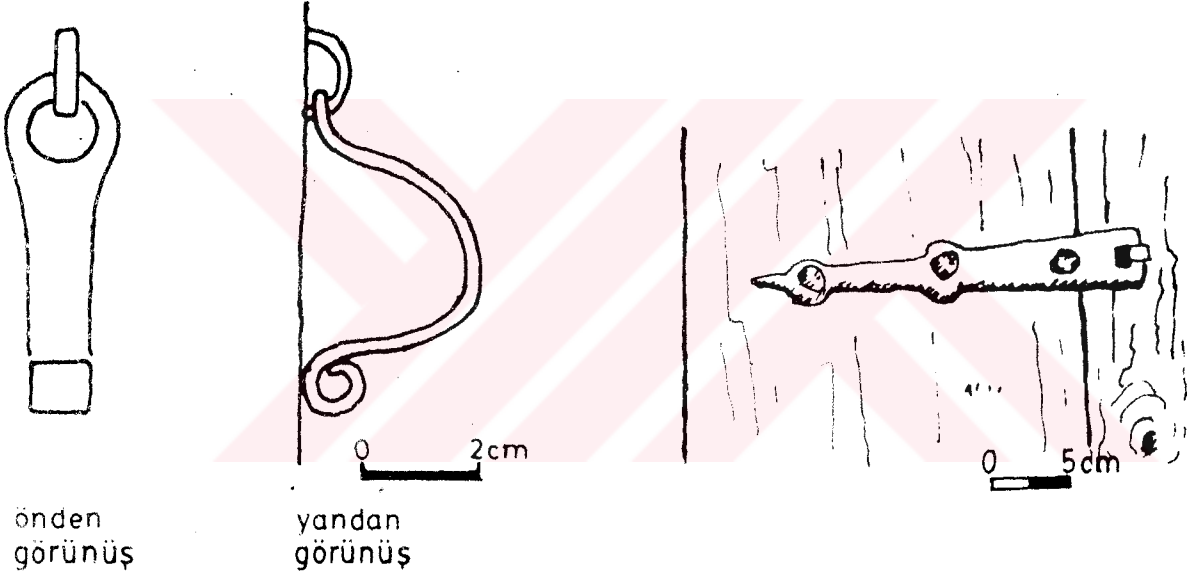
• Pencere kafesleri ve parmaklıkları: Kafeslere ait örnek azdır. Ahşap kafeslerde biçim geometriktir. Osmanlı konut mimarisindeki örnekleriyle uyum gösterir. Parmaklıklar yalın durumda, yatay/düşey olarak düzenlenirler. Düşeylerinin metal olanları, bir mızrak görünümü içindedir. Üst sivri, altta toparlak olarak biterler, (Şekil 4.44). Yatay taşıyıcılar üzerinde sıralanıp, bunlar aracılığıyla duvara tespit edilebilirler. Diğer metal parmaklıklar, düşey, yatay ya da kıvrımlı, çember çizgilerinden oluşabilirler. Bazıları bir karın yapacak şekilde alttan öne doğru çıkarlar, (Şekil 4.45). Bu düzenlemelerden başka, kafes niteliğinde, dairesel çubuklarla, düşey olanlar arasındaki düzenleme ile de yapılan parmaklıklar vardır, (Şekil 4.46). Buradaki kıvrımlar, sarmaşık bitkilerin tavanlarının kıvrımlarına benzerler.

b) Kapılar

• Kapı kanatları: Bitkisel (Şekil 4.47) ya da geometrik (Şekil 4.48) bezeme motifleri kullanılabilir. İnançsal motifler vardır. Teknik, genellikle ahşap oyma olmaktadır. Öngörülen biçime göre ahşap, çizgiler halinde oyulur. Diğer tür süsleme kanat konstrüksiyonunun daha ince ve üzerin-

Şekil 4.37. Pencere kepenk süslemesi.

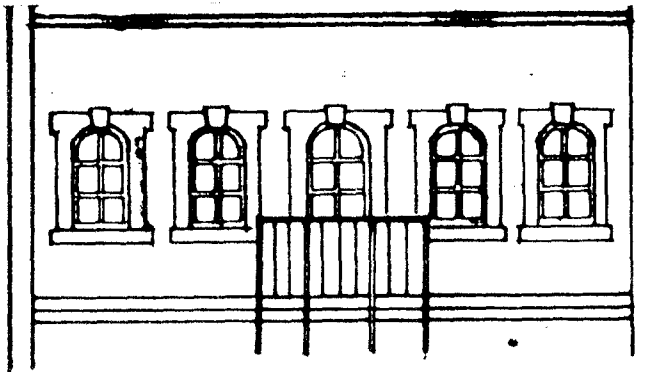

önden
görünüş

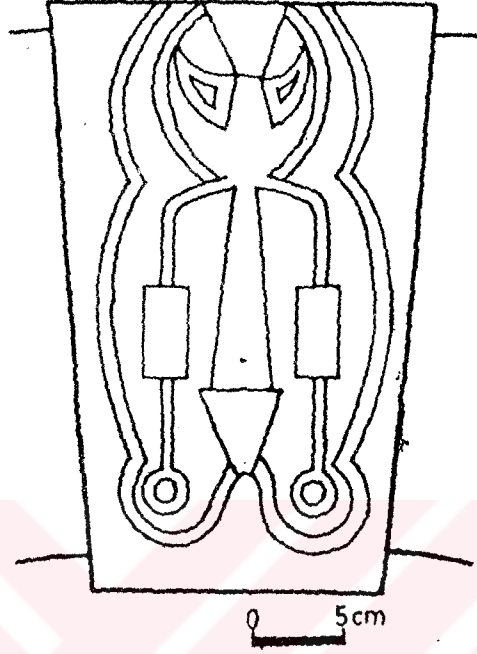
yandan
görünüş

Şekil 4.38. Pencere kepenği tutamağı ve menteşesi.

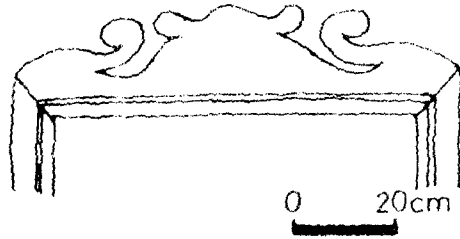
(a "Doktor Mustafa Efendi" konutu, b "Hacı Fikri"
konutu; Trabzon, Sürmene, Aksu Köyü).

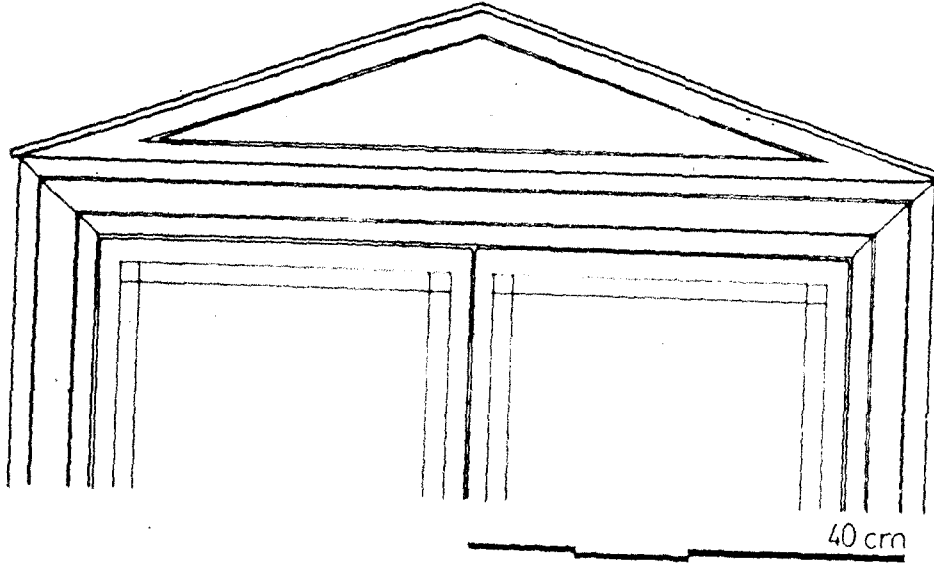
Şekil 4.39. Yalın şekilde pencere kilit taşları belirtilmiş,
(Trabzon, Ortahisar Mah.), (Velioglu, 1987, s. 35).

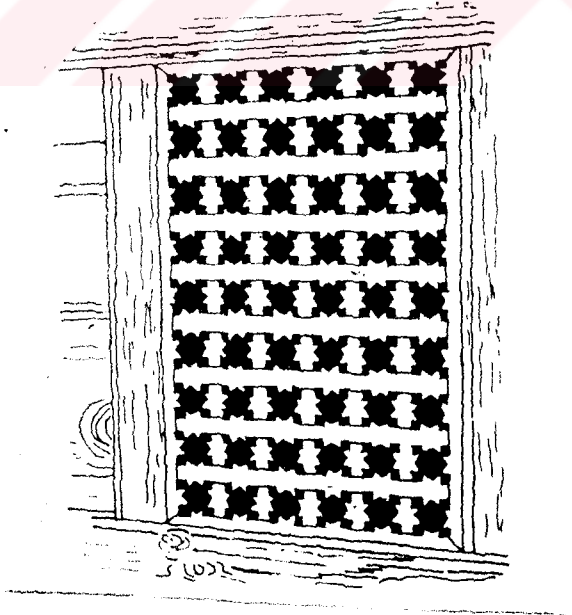
Şekil 4.40. Bir pencere kilit taşı motifi,
(Trabzon, İskenderpaşa Mah., Dervişoğlu Çıkması),
(Figen Beyhan rölövesi, KTÜ Mimarlık Bölümü, 1987).

Şekil 4.41. Pencere üst pervazında kontur,
(A. Osman Malkoç konutu; Trabzon, Sürmene, Aksu köyü).

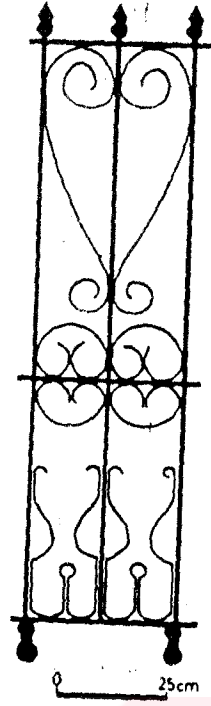

Şekil 4.42. Yalın üçgen alınlık şeklinde pencere üstlüğü,
(Ömer Aksoy konutu; Trabzon, Of, Fındıkoba Köyü).

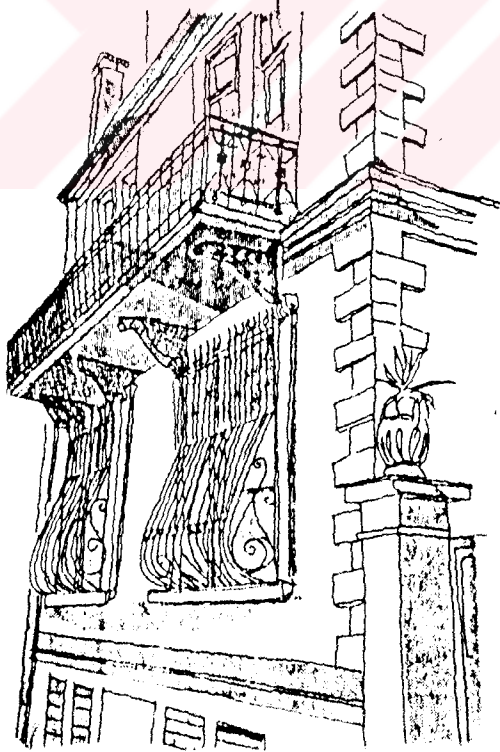

Şekil 4.43. Bir havalandırma kafesi,
(Müftüoğlu seranderi; Rize, Çamlıhemşin, Şenköy).

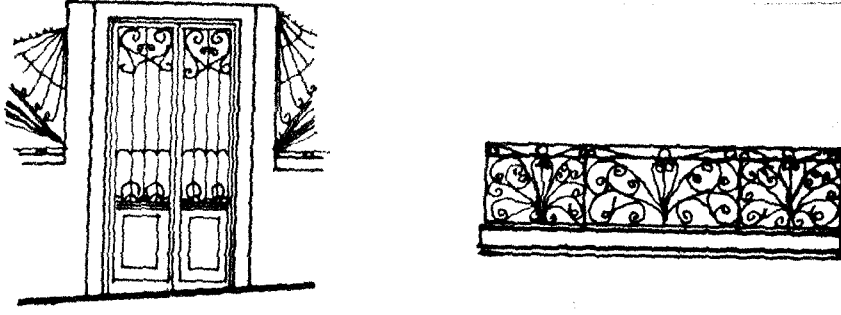

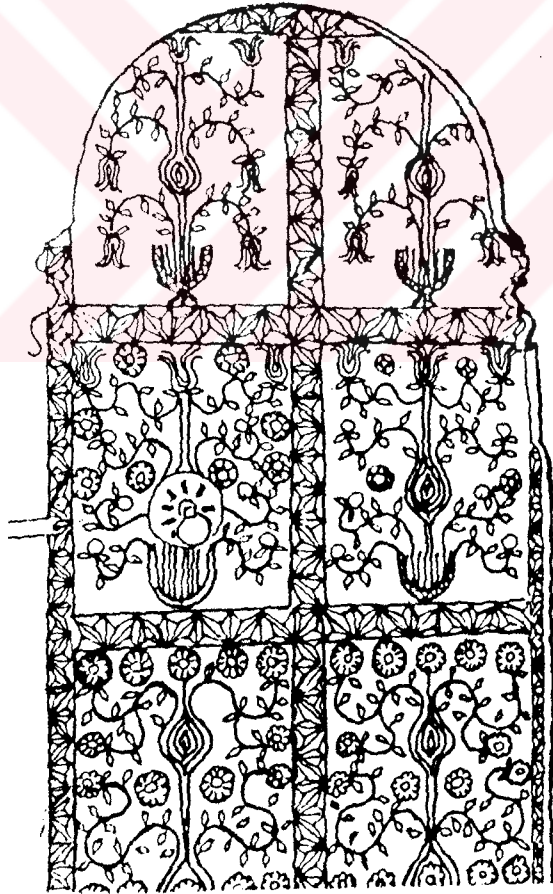
Şekil 4.44. Pencere parmaklığından ayrıntı,
(İmdat Turan konutu; Trabzon, Çömlekçi Mah.).

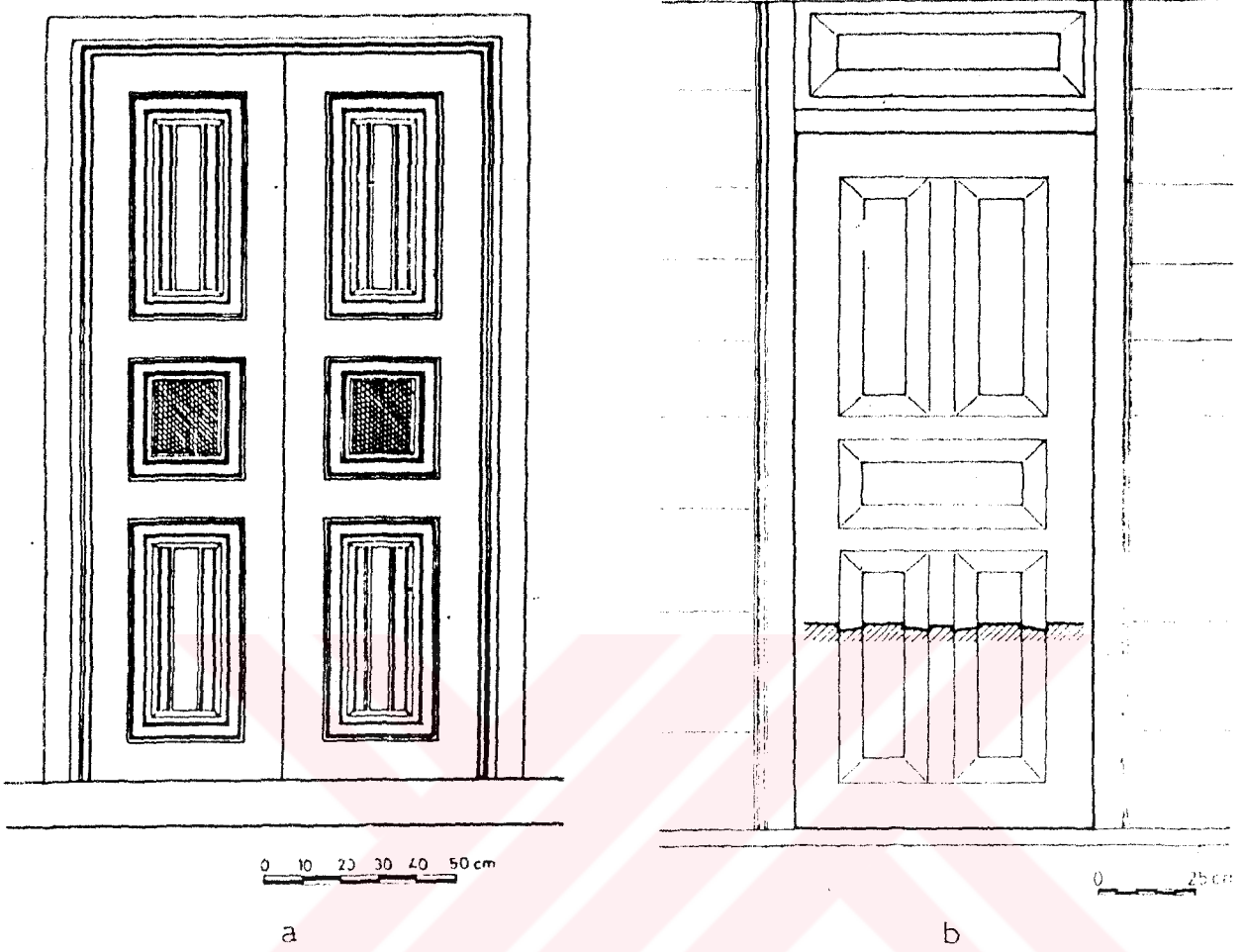
Şekil 4.45. Karın yapan metal pencere parmaklığı,
(Trabzon, Gazi Paşa Mah.),
(Velioglu, 1987, s. 103).

Şekil 4.46. Bir konut balkonu ve aynı konutun bahçe kapısında metal profillerle yapılmış süsleme, (Trabzon, Kunduracılar Cad.), (Veliolu, 1987, s. 47).

Şekil 4.47. Bitkisel/geometrik bezemeli kapı, (Şevket Bey konutu; Rize, Fındıklı, Çağlayan), (KTÜ Mimarlık Bölümü/Doğu Karadeniz Arşivi).

Şekil 4.48. Geometrik kompozisyon içinde iki kapı,
(a Hüsni İskender konutu; Trabzon, Vakfıkebir, Soğuksu Köyü),
(b Necmettin Arıcı konutu; Rize, Güneysu, Tepebaşı Köyü).

de yivler içeren ahşap bir tahta ile kaplanmasıdır, (Şekil 4.49). Kısaca "gömlek kaplama" ya da kaplama tekniği denilebilir. Kaplama ve yivler nedeniyle oluşan doku süs etkisi yaratır.

Metal kapı kanatları çoğunlukla dış kapılarda kullanılır. Kuşakları, alt ve üst göbeklerde tekil metal biçimler bulunabilir. Bunlar metal yüzeyin üzerine tespit edilmiş olabilirler, (Şekil 4.50). Profillerden oluşan ve geometrik biçimleri daha çok içeren düzlemsel/plastik etki içinde

TEK KANAT ORTASINDAN YATAY KESİT

0 2 4 6 8 10 cm

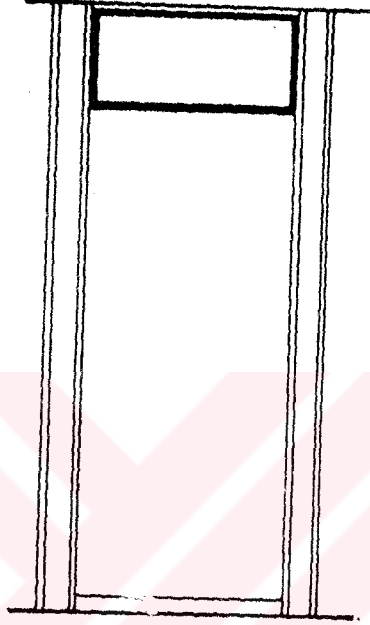
Şekil 4.49. Şekil 4.48/a'daki kapı kanatlarından birinin ortasından yatay kesit.

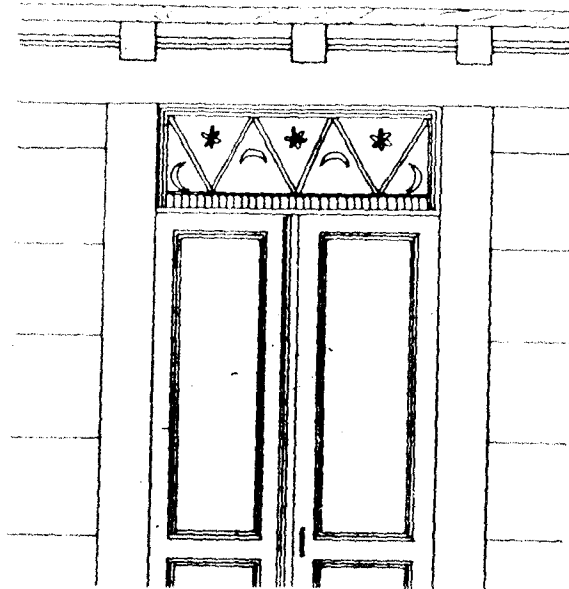
Şekil 4.50. Metal kapı üzerine tesbit edilmiş süslemeler,
(Giresun, Çınarlar Mah.).

kapılar da vardır. Ya da hem sac, hem profil tek bir kapı kanadında kullanılmış olabilir, (Bkz. Şekil 4.46).

• Kapı üstlükleri: Kapının düşey sığelerinin, yukarı devam etmesiyle elde edilen yatay dikdörtgen biçiminde düzenlemelerdir, (Şekil 4.51). Giriş şekillerden, inançsal motiflere kadar çeşitli biçimler içerebilirler, (Şekil 4.52). Tekil biçimlendirme de sözkonusudur. Kapı yüksekliğinin daha etkin algılanmasının yanında, kapıları süsleme açısından zenginleştirirler. Genellikle ahşaptırlar. Ahşap malzemenin, bina malzemesi olarak kullanıldığı konutlarda yoğun şekilde kullanılmışlardır.

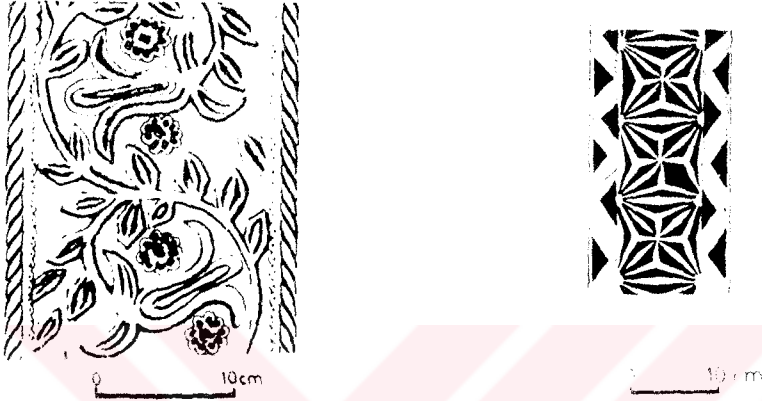
Şekil 4.51. Kapı üstlüğünün konumu.

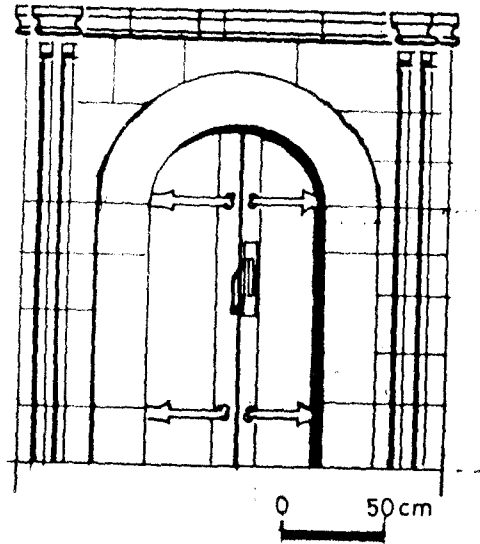
Şekil 4.52. Kapı üstlüğünden inançsal örgeler,

(Necmettin Arıcı konutu; Rize, Güneysu, Tepebaşı Köyü).

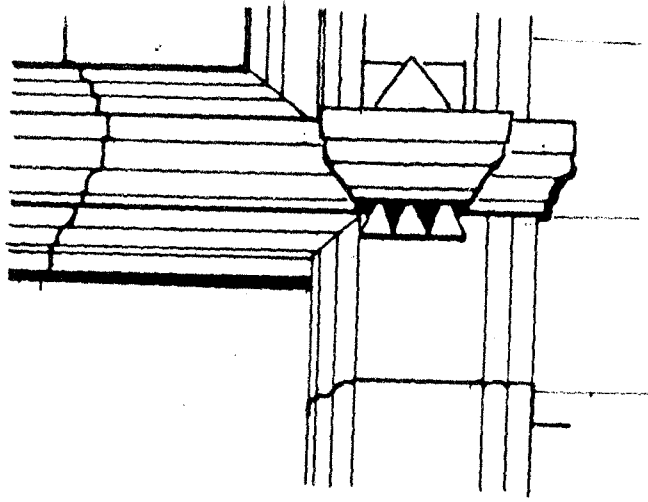
• Kapı söğeleri: Gerek dış, gerekse iç kapı söğelerinde süslemeler bulunabilir. Bitkisel/geometrik motifler, ahşap kapı söğelerinde yaygındır, (Şekil 4.53). Ayrıca, özellikle taş söğelerde olduğu gibi silmeler yer alabilir, (Şekil 4.54). Düşey sögeden, yatay sögeye geçişte dekoratif etkinin daha belirgin olduğu örnekler de sözkonusudur. Buralarda adeta süssel düğümler vardır, (Şekil 4.55).

Şekil 4.53. Kapı sögesinde bitkisel ve geometrik motifler, (Durakoğlu konutu; Rize, Hemsin, Bilenköy).

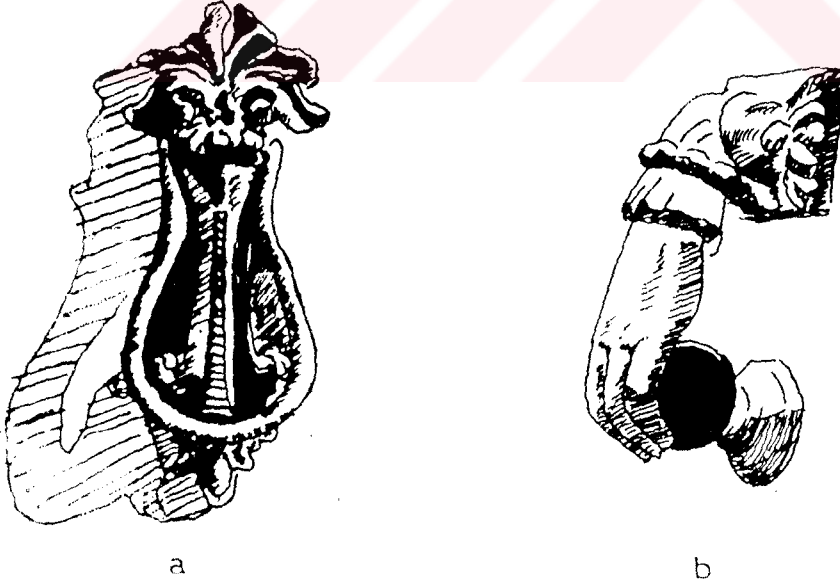

Şekil 4.54. Bir taş kapı, (Trabzon, Of).

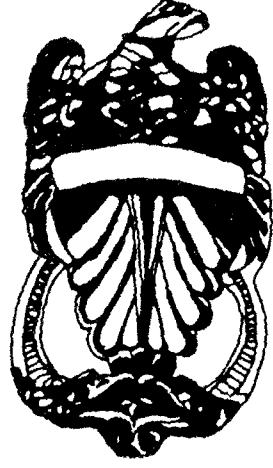

Şekil 4.55. Kapıda yatay/düsey söge dönüşüm noktası,
(İsmail Kahramantürk konutu; Rize, Pazar, Elmalık Köyü).

• Kapı tokmak ve çekecekleri: Kapı tokmakları soyut biçimlerden, insan eli biçimine kadar şekiller içerir, (Şekil 4.56). Türk kültüründe önemli yeri olan kartal motifi gibi düzenlemeler de vardır, (Şekil 4.57). Çeşitli bitki parçası görünümünde çözümler de bulunur. Demir ve bakır en çok kullanılan metaldir.

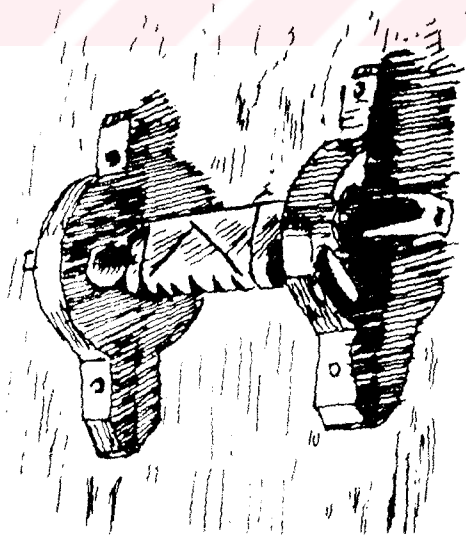

Şekil 4.56. İki kapı tokmağı örneği,
(a b Trabzon, Çömlekçi Mah.).

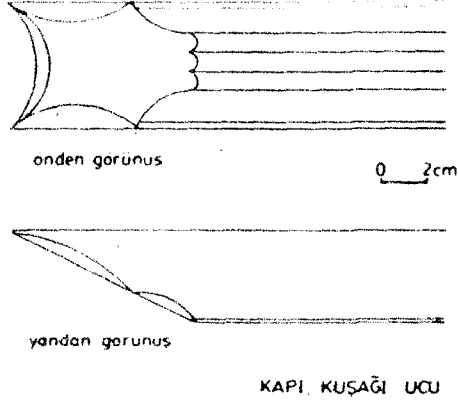
Şekil 4.57. Kartal ögesi içeren kapı tokmağı,
(Trabzon, Akcaabat, Ortamahalle), (Enön vd., s. 31).

• Kapı sürgüleri ve kuşakları: Köy konutlarında içte, kapıların (Şekil 4.58) ahşap sürgülerle kilitlendiği örnekler vardır. Bunların üzerinde, ilkçağ keramiklerine benzer şekilde düşey, yatay ve çapraz çizgiler bulunabilir. Aynı biçimler kapı kuşağının kesitinin değişmesiyle birlikte de oluşturulabilir, (Şekil 4.59).

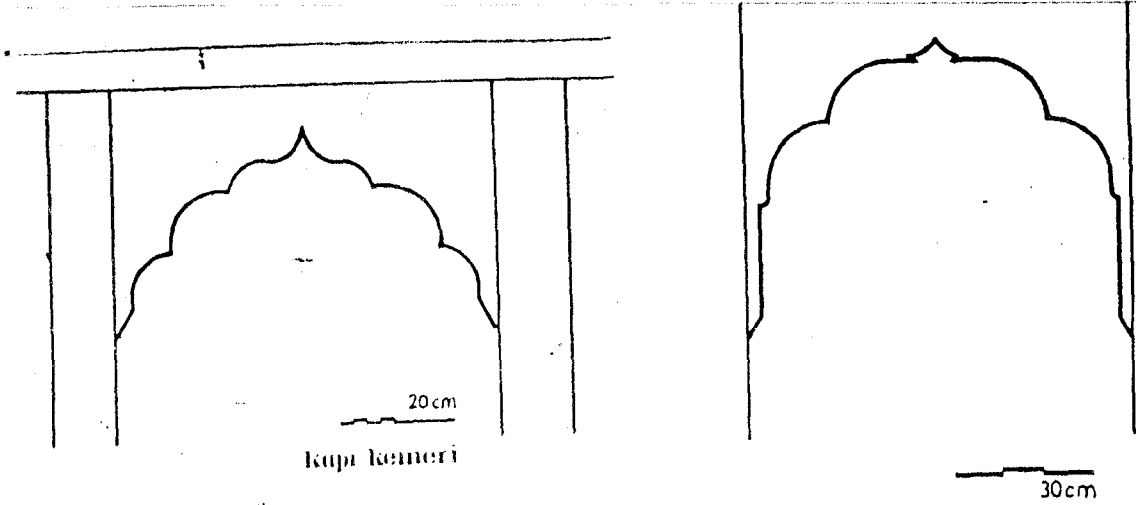
Şekil 4.58. Bir kapı sürgüsü örneği,
(Mehmet Nuri Ağırman konutu; Trabzon, Çaykara,
Taşkırın Köyü).

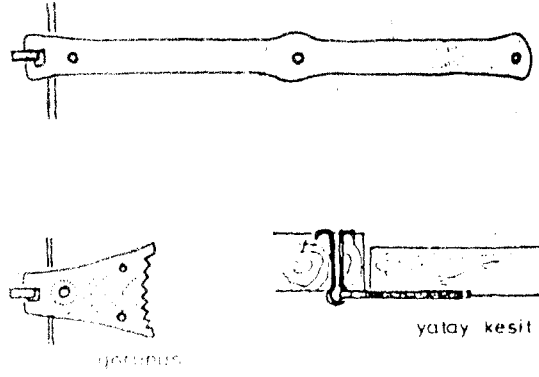
Şekil 4.59. Kapı kuşağı ucu,
(Besler konutu; Rize, Çamlıhemşin, Şenköy).

• Kapı kemerleri: Bir kısım kır konutunda kapının üstü, üst söğe ile birlikte bitmez. Üst söğenin alt bölümü aşağıya doğru bir etek şeklinde uzanabilir. Bu eteğin dairesel, ayrıca ortadan simetrik olmak üzere içbükey ve dışbükey konturları süs etkisi yaratabilir, (Şekil 4.60). Taş kapılarda bu kontur genellikle yalın bir yay şeklindedir, (Bkz. Şekil 4.25). Ya da tam ortadaki kilit taşı vurgulanabilir.

Şekil 4.60. İki kapı kemeri örneği,
(a Mustafa Ayyıldız konutu; Trabzon, Yomra, Tepeköy),
(b "Hacı Mehmet Ağa" konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami).

• Kapı menteşeleri: Doğal olarak bunlar demir malzemelerden üretilirler. Dairesel/düz uzanan konturlarla -menteşe kolu- biçim kazanırlar. "Menteşe kolu" şeklinde olmayan toplu çözümler de vardır, (Şekil 4.61). Doğal varlıklarda, özellikle balıkların stilize kullanıldığı, bulunabilir. Bazı örnekler, keçi başına benzer niteliktedir, (Şekil 4.62).

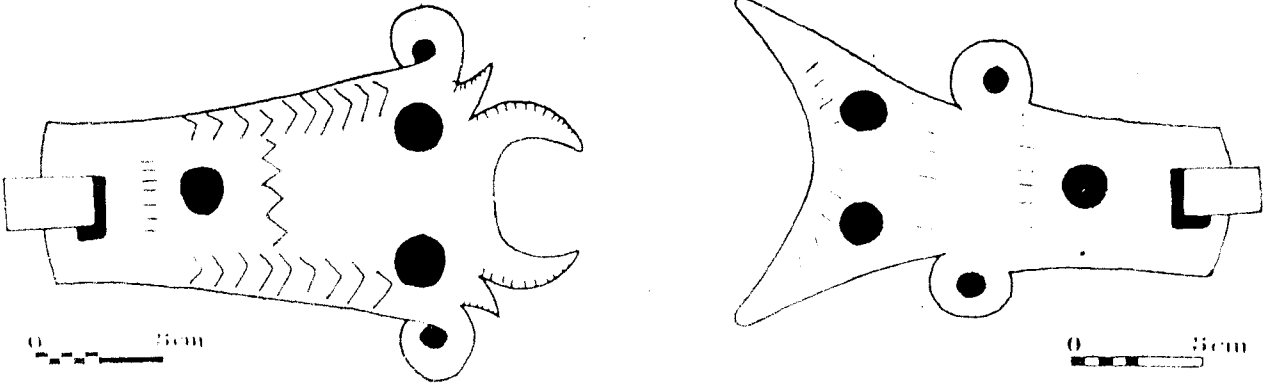

0 5cm

hayla' kapısı menteşeleri

Şekil 4.61. İki menteşe örneği,

(Necmettin Arıcı seranderi; Rize, Güneysu, Tepebaşı Köyü).

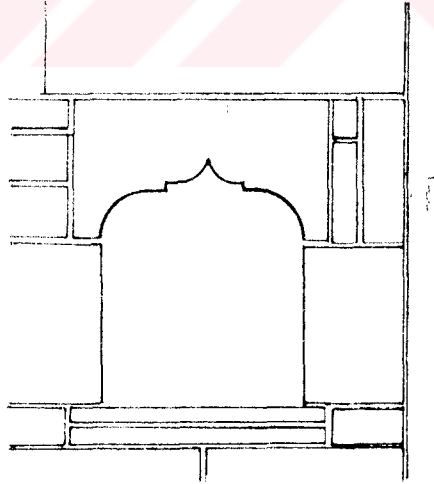
Şekil 4.62. Hayvan başına benzer biçimde menteşeler,

(Nazmi Kalkan konutu; Rize, Hemşin, Bilenköy).

c) Duvarlar

• İç duvarlar: Üzerlerinde oluşturulan dolap, ocak gibi yapısal öğeler dışında pek süsleme öğesi içermezler. Taş duvarlara açılan göz dolapların üst kıvrımları (Şekil 4.63), pencere ve kapı yuvaları süssel etkiler taşıyabilirler. Çok az olarak bazı büyük konutlarda dinsel konular, yazı, doğal varlık biçimleri içeren boya ile yapılmış resimler de burada belirtilebilir. Değnilmesi gereken bir özellik de, "Türk evi"nde olduğu gibi, bitkisel/geometrik bezemeler, süssel konturlar içeren yüklüklerin varlığı olmaktadır. Ne var ki pek az örnek kalmıştır.

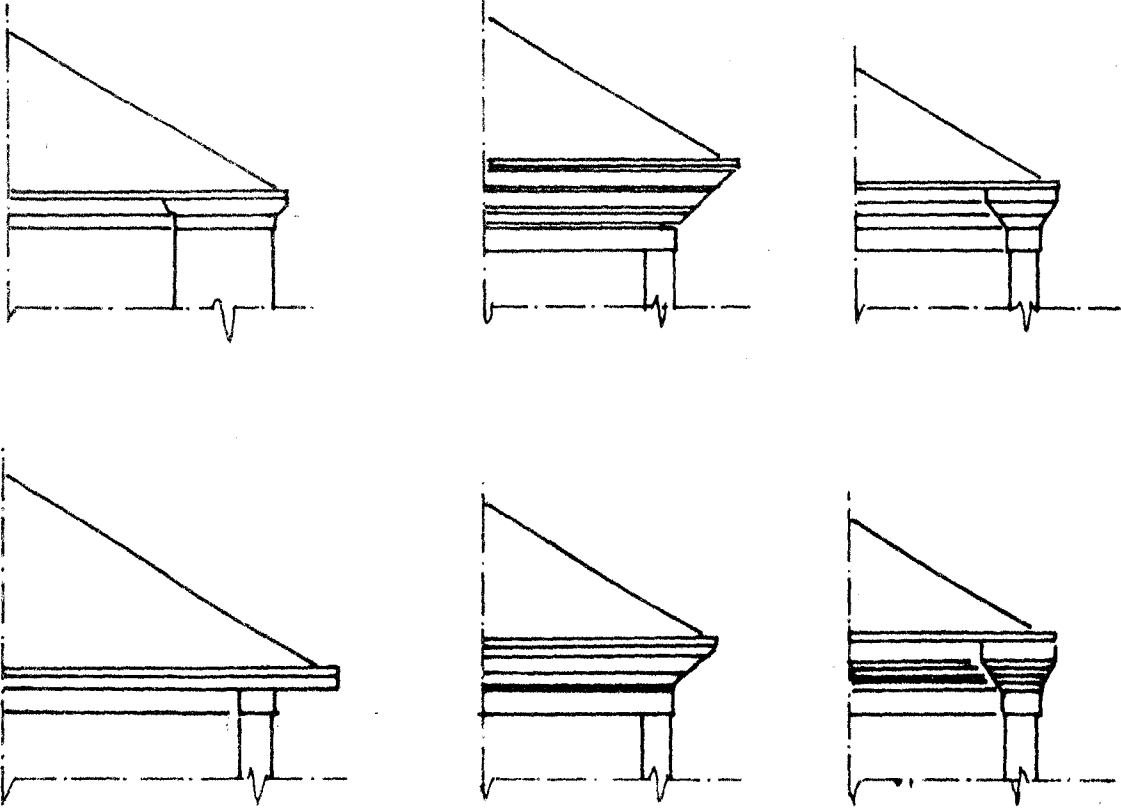
• Dış duvarlar: Kapı ve pencere dışta tutulsa bile dış duvarlarda süslemeler iç duvarlardan daha fazladır. Kat ve saçak silmeleri (Şekil 4.64), derzler başlıca süsleme öğeleridir. Bunlar da daha çok dekoratif süslemeyi oluştururlar. Köy konutlarında dolma duvar yapım tekniğinden gelen biçim etkisi de, dış duvarların görünümünü hafifletip, bir anlamda süs etkisi yaratır, (Bkz. Şekil 4.28). Üçgen alınlıklar, bu alınlıkların ortalarındaki elips, baklava dilimi, daire şeklinde pencerecikler de bir yönleriyle süs etkisi altında değerlendirilebilir, (Şekil 4.65). Düşeyde çıkıntı oluşturan plastrlar, diğer düşey ve yatay bant çıkıntıları, pencere-

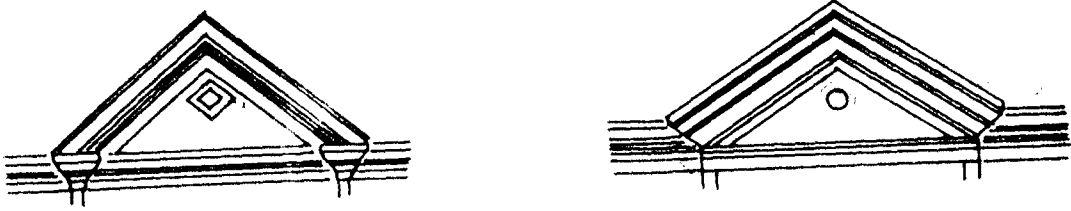
20cm

Şekil 4.63. Duvarda göz dolap,

(Mustafa Karabacak konutu; Trabzon, Akçaabat, Yeşiltepe Köyü).

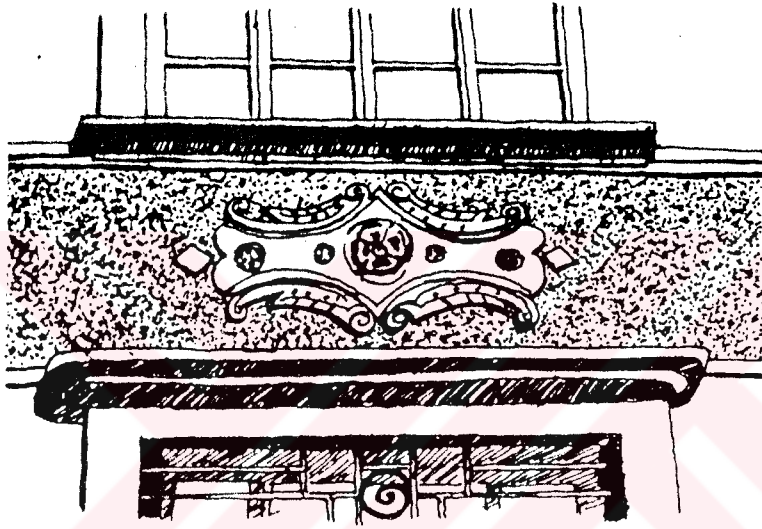

Şekil 4.64. Saçak silmeleri,
(Trabzon, Akçaabat, Ortamahalle),
(İdris, 1987, s. 47).

Şekil 4.65. Üçgen alınlıklar,
(Trabzon, Akçaabat, Ortamahalle)
(İdris, 1987, s. 44).

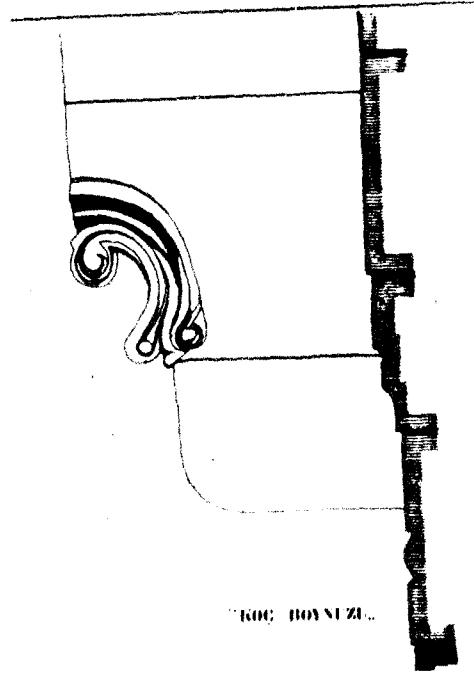
lerin alt kısımlarında bulunan kartuş benzeri düzenlemeler (Şekil 4.66), dış boyalar ya da doğal malzemelerin doku ve renk farklılıkları dış duvarlarla ilgili diğer süslemelerdir. Ahşap duvarlarda, iç bölme duvar birleşmelerinin dışa çıkıntı yapan kısımlarının en altında özel ve tekil süs ögesi bulunur, (Şekil 4.67). Farklı taş renklerinden elde edilen yüzey desenleri ya da bezemeleri Doğu Karadeniz konutunda yok gibidir. Öte yandan, malzeme geçişlerinde süssel düzenlemeler bulunabilir, (Şekil 4.68). Ayrıca bazı dış duvarların belli köşelerinde kalemişi resimler ya da dekoratif yazı ögeleri bulunabilir.

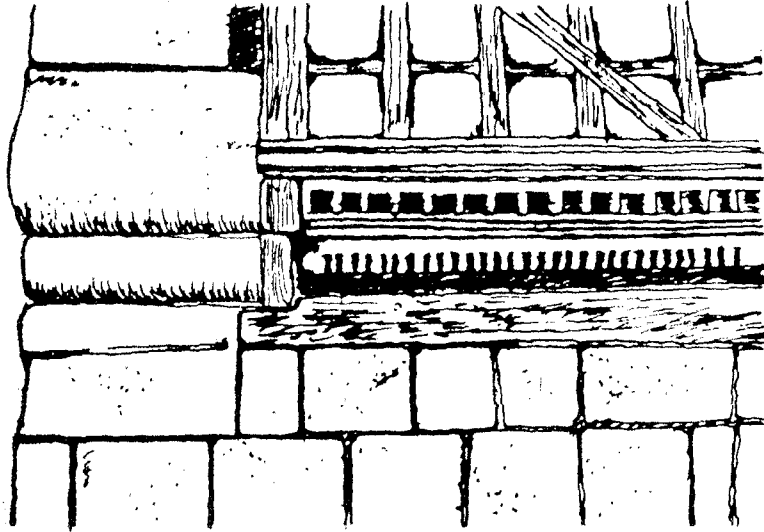
Şekil 4.66. Bina cephesinde, iki pencere arasında süsleme ögesi, (Trabzon, Ortahisar Mah.).

d) Dikme sütun ve payandalar.

Cumba türü çıkmalar özellikle giriş cephelerinde, giriş kapılarının üzerinde bulunurlar. Bu cumbalar taş ya da ahşap dikme/sütunlara otururlar. Bazan da yalnızca payandalar vardır. Bu sütun ya da dikmelerin başlık ve altlık bölümleri hem kontur biçimlenişi hem yüzeylerindeki hacimli oymalarla süslemeler taşırlar. Konturları itibariyle süslemeler soyuttururlar. Konturlar, düz ya da kıvrımlı/eğik çizgiler, küresel ya da dikdörtgen prizması şekillerinden oluşurlar. Oymalar bitkisel nitelikli ya da tarihsel biçimlere öykünmüş olabilirler, (Şekil 4.69). Gövde yalın, yivli ya da karınlıdır, (Şekil 4.70). Süslemeler yatay taşıyıcıdan yükün alındığı ve altta zemine aktarıldığı arakesitlerde yoğunluk ve zenginlik kazanırlar.

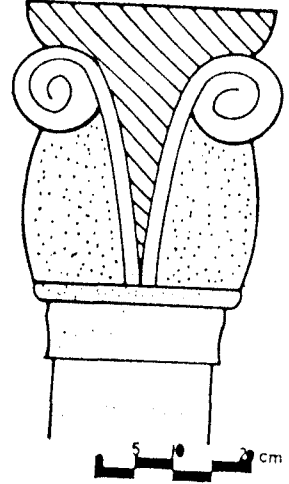
Şekil 4.67. "Koç boynuzu" süslemesi,
(Müftüoğlu konutu; Rize, Çamlıhemşin, Bilenköy).

Şekil 4.68. Malzeme geçişinde süsleme ögesi,
(Naciye Orhun konutu; Trabzon, Sürmene).

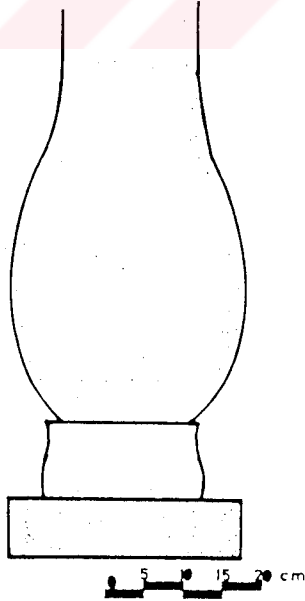

a

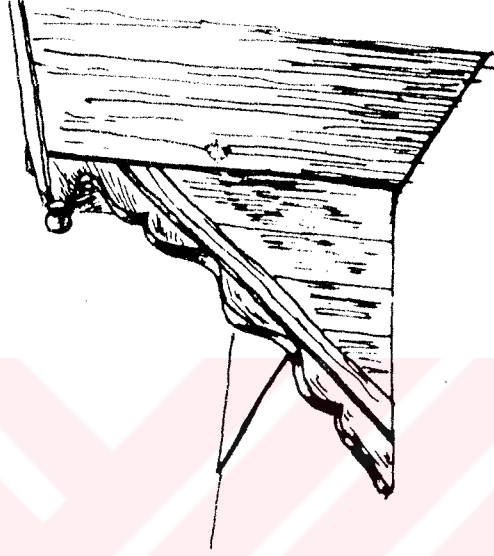
b

Şekil 4.69. yarı gömme sütunda yapraklı ve diğer bir sütunda boynuzsu sütun başlıkları,
(a Giresun, Çınarlar Mah.),
(b Yüksel Erdoğan konutu; Trabzon Çömlekçi Mah.),
(b Refik Koçbıyık rölövesi; KTÜ Mimarlık Bölümü, 1987).

Şekil 4.70. Bir sütunun alt bölümü,
(Yüksel Erdoğan konutu; Trabzon, Çömlekçi Mah.),
(Refik Koçbıyık rölövesi, KTÜ Mim. Böl., 1987).

Payandalar ahşap (Şekil 4.71), metal ya da taş olabilirler. Yandan bakıldığında metallerde kıvrımlar; taşlarda, taş oyma biçimler dikkati çeker, (Şekil 4.72). Taş malzemeli olanlarda, yaprak, çiçek motifleri bulunabilir. Dış konturlarda eğrisel biçimlendirme vardır. Yine taşlarda, önden bakıldığında süs etkisi içeren biçimlendirmeler de vardır. Metal olanlar bitki tutamaklarına benzer kıvrımlar içerirler, (Şekil 4.73).

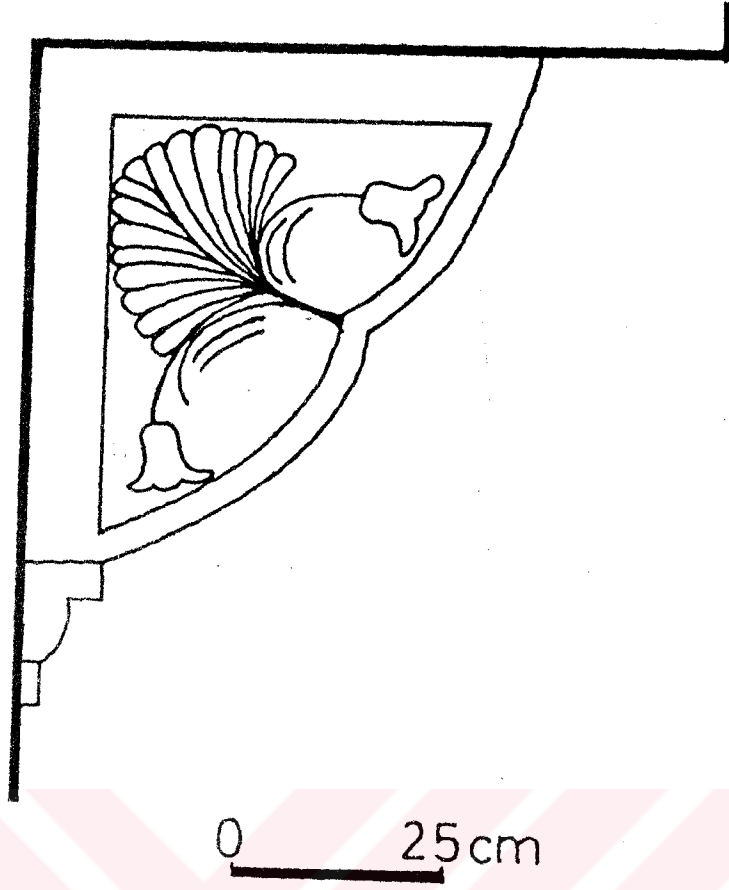
Şekil 4.71. Ahşap bir çıkma payandası,
(Rıza Sekban konutu; Trabzon, Sürmene, Çarşı Mah.).

Ahşap dikmeler, "eski" Trabzon konutu açık sofalarında (Şekil 4.74) ve serander sofalarında çokça kullanılır (Şekil 4.75). Bu dikmelerin kendinden ayrı olarak da başlıkları bulunabilir. Dikme ortada ise, başlık simetrik; köşede ise, yarımır.

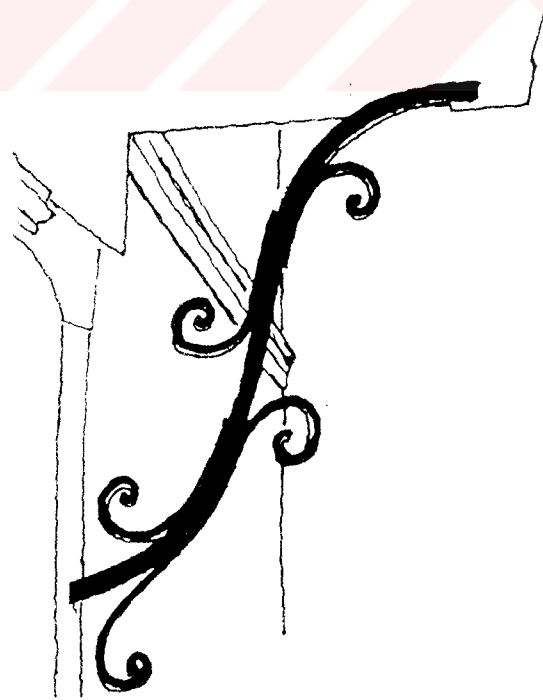
e) Çatı ve saçaklar.

Saçaklarda yelkovan tahtası kesme ya da delme tekniğiyle (ajour), içinde sıralanan ya da dış alt konturunun biçimi etkisiyle süs niteliği taşır, (Şekil 4.76). Çatıların köşe, kiremit önünde ve tepeliklerinde tekil olarak hem işlevsel, hem süssel -daha çok süssel- değeri olan öğeler bulunabilir (çatı tepeliği, kiremit ağızlığı, çatı köşeliği), (Şekil 4.77). Bu çatı süslemelerinde bitkisel biçimler, genellikle simetrik düzende uygulanır. Malzeme taş ya da sacdır.

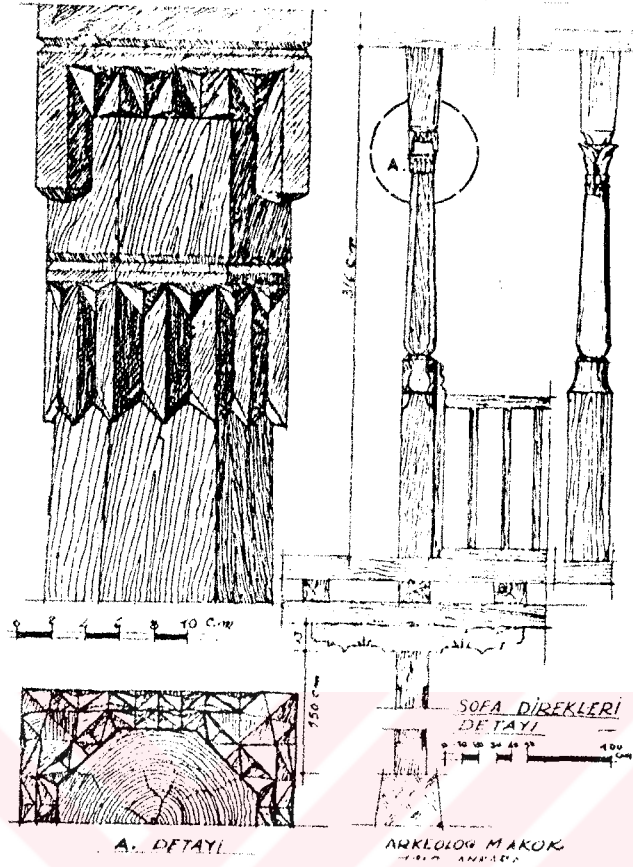

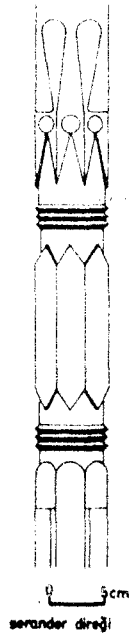
Şekil 4.72. Taş konsol süslemesi örneği,
(Otel Çoruh; Trabzon, Çömlekçi Mah.).

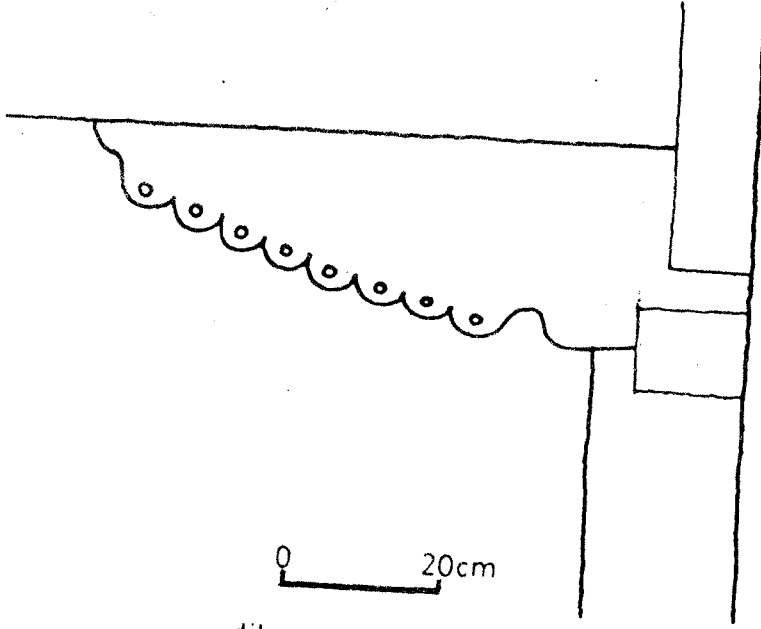
Şekil 4.73. Metal bir payanda örneği,
(Ali Neziroğlu konutu; Trabzon, Akçaabat, Ortamahalle).

Şekil 4.74. Bir Trabzon konutunda ahşap dikme başlığı,
(Hacı Kadir konutu; Trabzon, Cumhuriyet Mah.),
(Akok, 1951, s. 112).

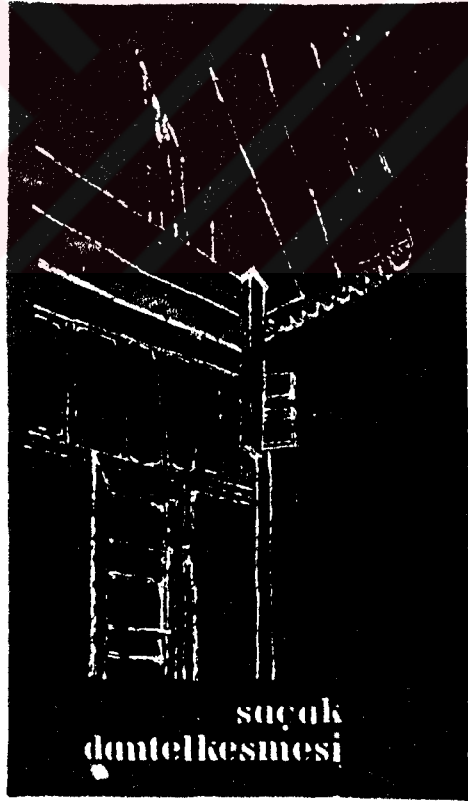

Şekil 4.75. Bir serandar direği örneği,
(Lütfi Topaloğlu seranderi; Rize, Ardeşen, Köprüköy).

dikme başlığı

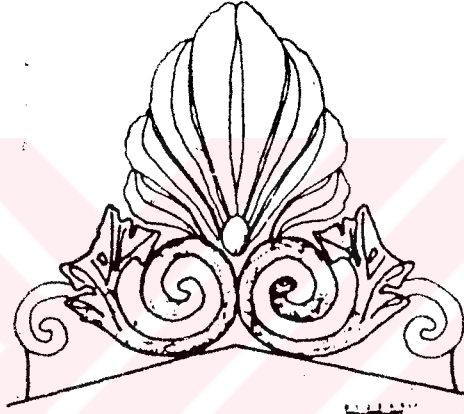
Şekil 4.76. Dikmeden ayrı başlık örneği,
(Hacı Musut konutu; Rize, Çayeli, Çukurluhoca Köyü).

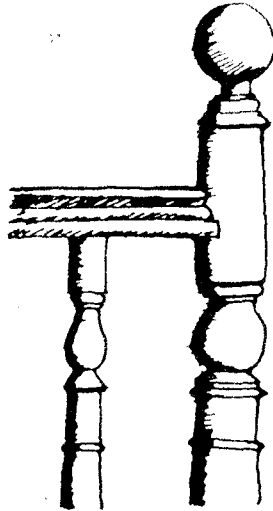
Şekil 4.77. Bir saçak köşesi dantelkesmesi,
(Esengül Kaçaran konutu; Rize, İkizdere,
Yağcılar Köyü).

f) Merdiven, galeri ve balkon korkulukları.

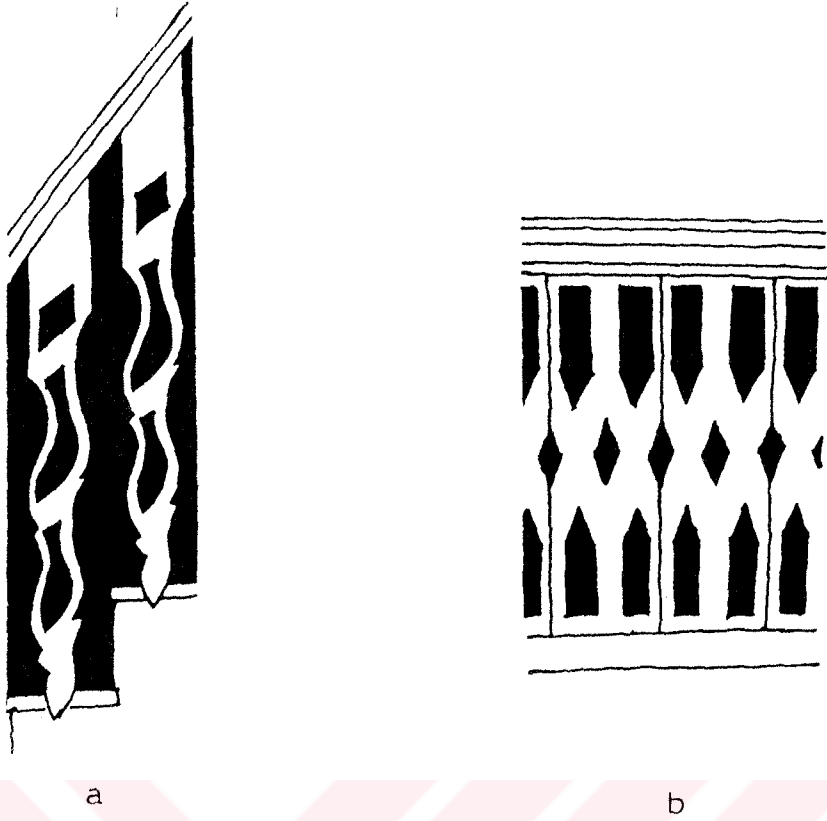
Bu bina ögelerinde başlıca süsleme küpeştenin kesiti dolayısıyla oluşan bir tür silme ve korkuluk dikme biçimlerinden oluşur. Korkuluklar, ahşap çekme (Şekil 4.79) ve ajur (Şekil 4.80) tekniğiyle yapılırlar. Düz, eğri hatlar içerir. Taş korkuluklar, boğumlu ya da özellikle başta ve tarafta düz konturlar taşırlar, (Şekil 4.81). Balkon korkulukları ahşaptan çok metal olurlar. Ahşap olanlar (özellikle kır konutlarında) yalınlırlar. Metaller geometrik düzende ya da bitki tutamakları biçiminde yapılmış olabilirler. Bu durumlarıyla metal merdiven korkuluklarıyla uyumlaşırlar (Şekil 4.82). Ayrıca, galeri korkulukları merdiven korkuluklarıyla benzerlik içindedirler.

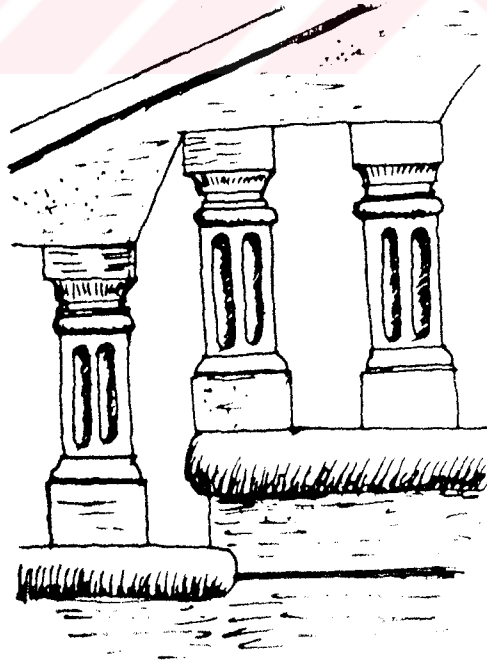
Şekil 4.78. Bir çatı tepeliği örneği,
(Asiye Aydın işyeri; Trabzon, Kunduracılar Cad.).

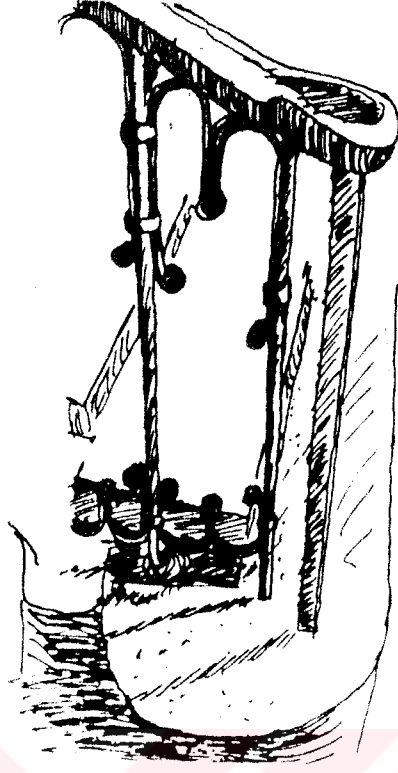
Şekil 4.79. Çekme tekniğinde yapılmış bir merdiven korkuluğundan ayrıntı,
(İmdat Turan konutu; Trabzon, Çömlekçi Mah.).

Şekil 4.80. Ajur tekniğinde iki borkuluk dikmesi örneği.
(a Muzaffer Yusufagaoglu konutu; Giresun, Bekirpaşa Cad.).
(b Rize, Piri Mah.).

Şekil 4.81. Taş merdiven korkuluğu örneği,
(Trabzon, Çömlekçi Mah.).

Şekil 4.82. Metal merdiven korkuluğu örneği,
(İmdat Turan konutu; Trabzon, Çömlekçi Mah.).

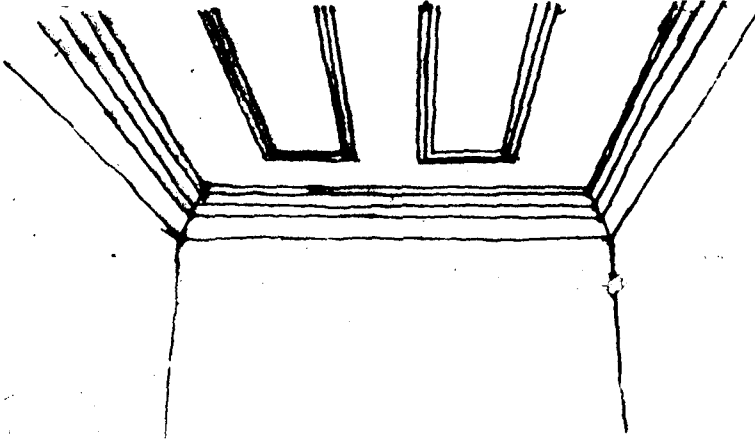
g) Tavanlar.

Süslemeler ancak ahşap tavanlarda vardır. Biçimsel açıdan, iki tür süsleme özelliğinden sözedilebilir: Birincisinde, yalın geometrik düzenler vardır; ikincisinde ise, belli bir koramsallık düzeni içinde bezeme motiflerinden (örge) oluşan süslemeler söz konusudur.

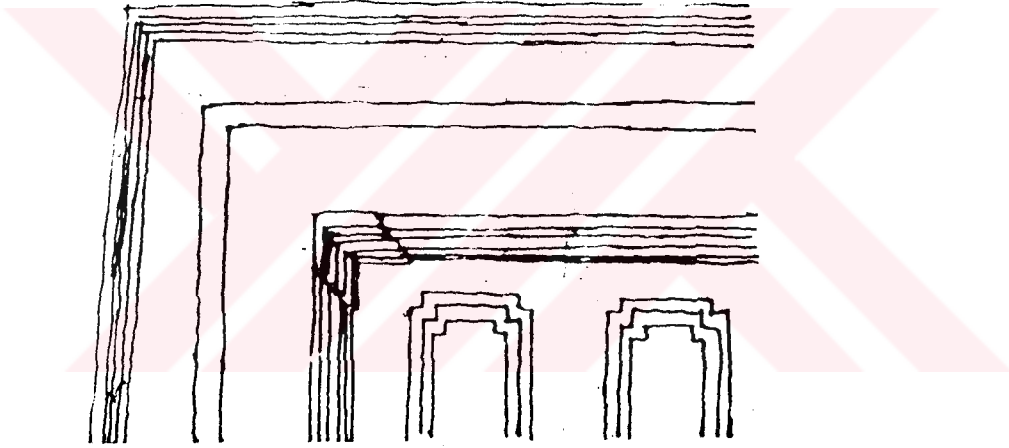
Tavan kenarı ile duvar birleşim arakesitindeki profil düzenlemeler de tavan süslemeleri içinde değerlendirilebilir, (Şekil 4.83).

Tavanlarda birinci tür süslemeler, tavan yüzeyi üzerinde çıtaların paralel ya da kesişecek şekilde tespit edilmesi ile oluşur, (Şekil 4.84). Basit bir yapısı ve sade bir görünümü vardır. Ayrıca çeşitli renklerde boyalar ve vernik kentsel konutlarda yer yer kullanılır.

İkinci tür süslemeler, bezemelerden oluşur. Genellikle ortada, kendine özgü süssel biçimiyle bir göbek; "tavan göbeği" yer alır, (Şekil 4.85). Göbeğin çevresinde su, zincir ya da silmeler şeklinde süs şeritleri uzanır, (Şekil 4.86). Kenarlara doğru bunlar, koramsal olarak açılırlar. "S"

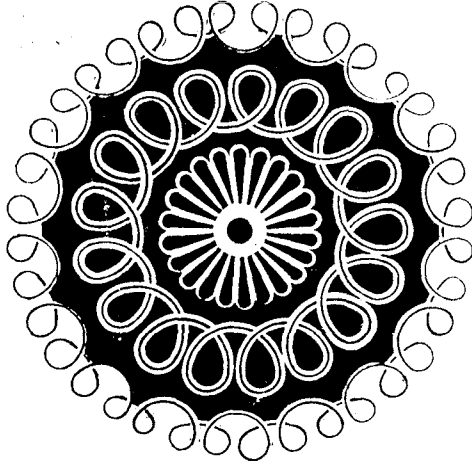

Şekil 4.83. Yalın düz çizgiler içeren bir tavan süslemesi,
(Sıdıka Kamber konutu; Giresun, Çınarlar Mah.).

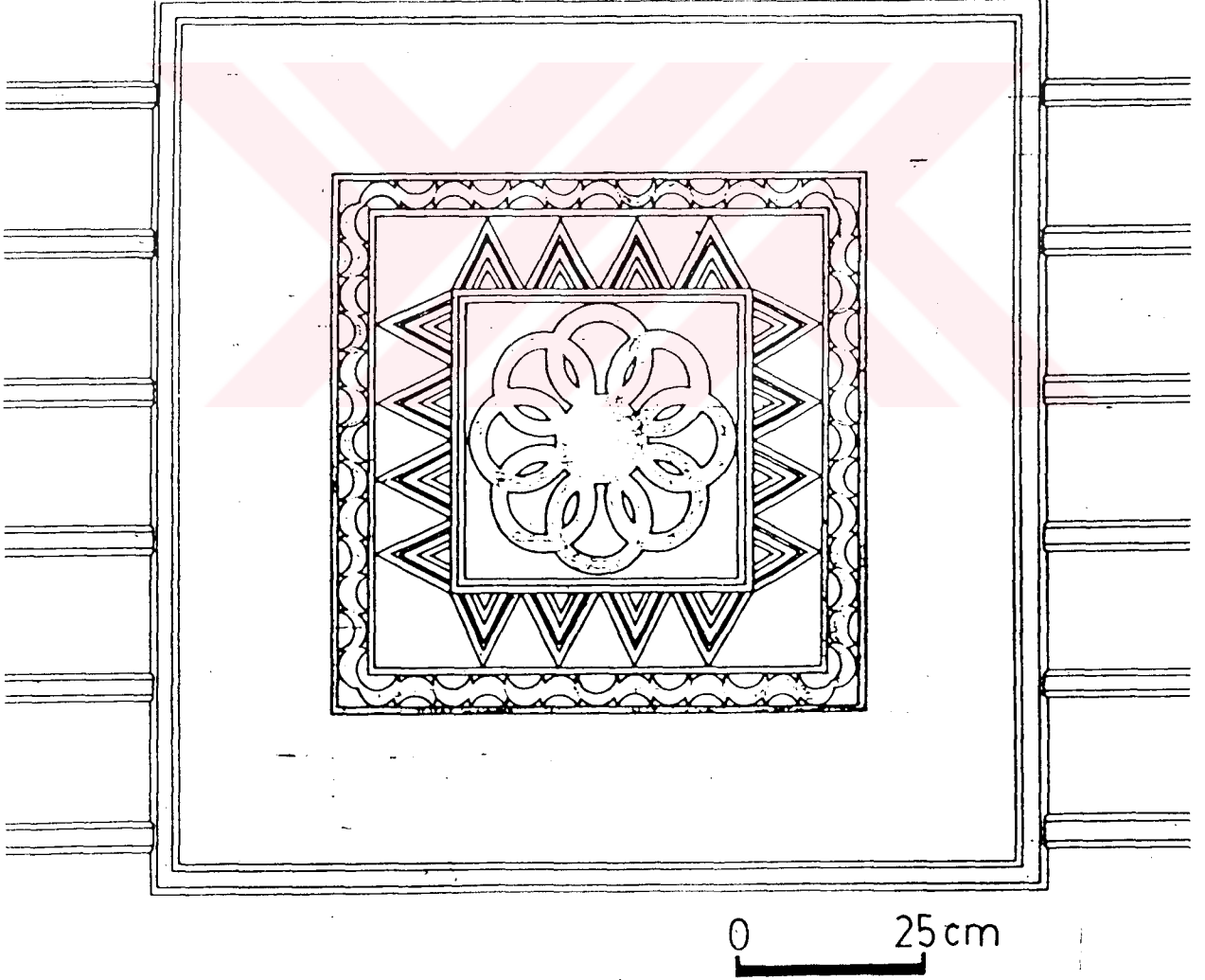

Şekil 4.84. Yalın düz çizgilerin kırılmasıyla elde edilen tavan süslemesi,
(Muzaffer Yusufagaoglu konutu; Giresun Bekirpaşa Cad.).

ve "C" şekilleri, stilize bitki ve geometrik biçimler çok kullanılır. Bazı gelişmiş örneklerde, tavan üç boyutlu bir biçimlenmeyle yukarı doğru çökertilmiş olarak çözümlenmiş olabilir. Bu tavanlarda, çökme yüksekliğinin köşelerindeki ek biçimlenmeler, bunların yükseklik kenarının orta kesimde yinelenmesi ve yine düz hatlardan oluşan profil düzenlemeleri başlıca süssel nitelikler olmaktadır.

Şekil 4.85. Bir tavan göbeği örneği,
(Kaldırımoğulları konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami Köyü).

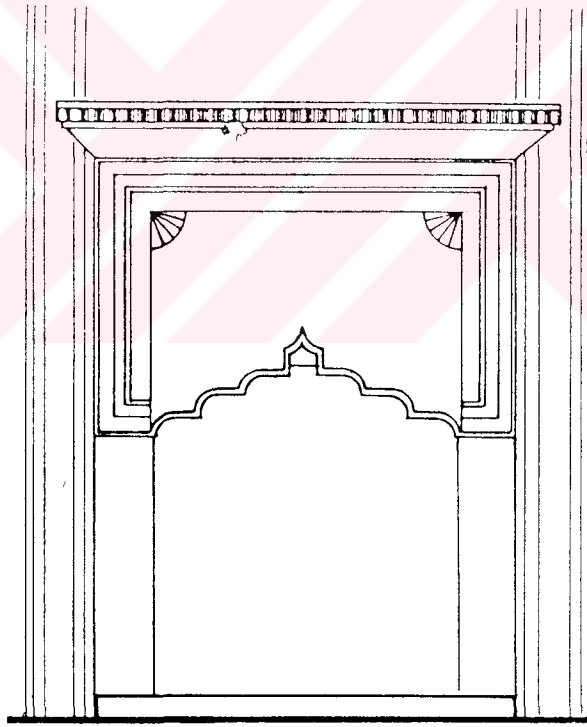
Şekil 4.86. Bir tavan göbeği ve çevresi,
(Hüsnü İskender konutu; Trabzon, Vakfıkebir, Soğuksu Köyü).

h) Ocaklar.

Şömine (cheminée) türü ocaklar süs öğeleri içerirler. Bu ocaklar taştan yapılıp, günlük yaşama uzamları ve odalarda da yer alırlar. Etekleri ve süslemeleri alçı ile yapılan örnekler de vardır (Akok, 1951, s. 113). Ayrıca, ocak kenar dolapçıklarının ve süslemelerinin oluşturulmasında ahşap kullanılmış olabilir. Taşta oyma tekniği uygulanır. Beyaz, gri ya da siyah taşlar kullanılır.

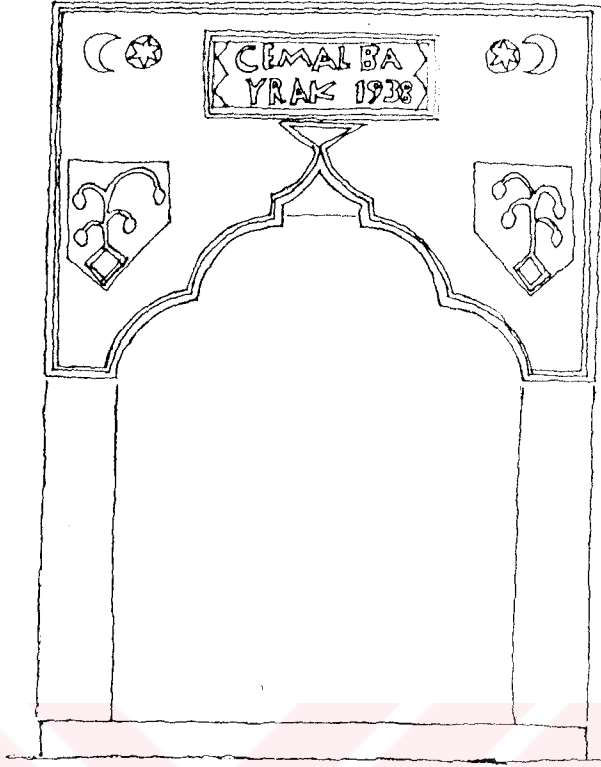
Yalnızca kenar silmeleri ve pervaz çıkıntıları şeklinde yalın süslemeli olanları da vardır, (Şekil 4.87). İkinci türde bu yalınlığı, ocak eteğinde bulunan, öne doğru çıkmış yüzeye işlenen, bir ağaççık, ay-yıldız örgesi (motifi) bozabilir, (Şekil 4.88). Üçüncü tür ise tamamen bezeme içerir. Bunlarda bitkisel ve geometrik biçimler görülür, (Şekil 4.89).

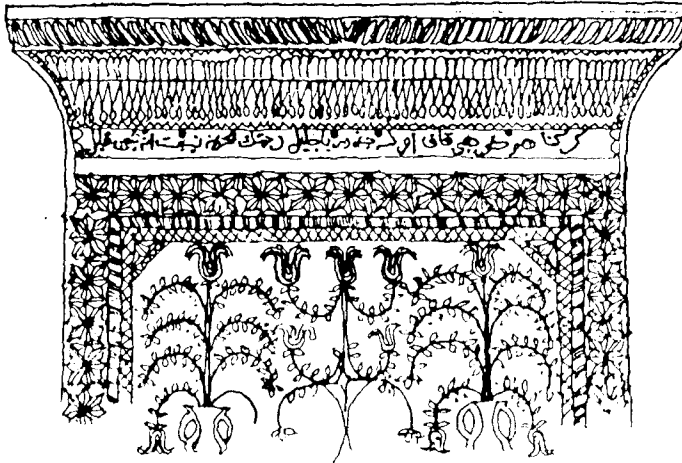
30 cm

oda ocağı

Şekil 4.87. Yalın süslemeler içeren taş bir ocak,
(Hacı Mehmet Ağa konutu; Trabzon, Çaykara, Ulucami Köyü).

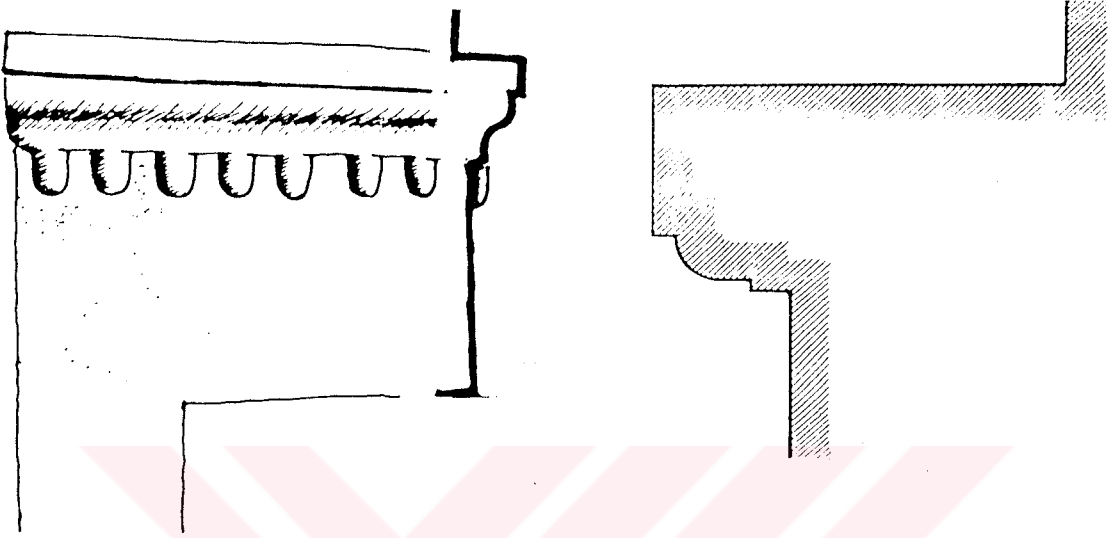

Şekil 4.88. Yalın bitkisel, inançsal motifler içeren bir ocak örneği,
(Şükrü Arafat konutu; Artvin, Arhavi, Başköy).

Şekil 4.89. Bitkisel/geometrik bezemeli bir ocak eteği,
(Şevket Bey konutu; Rize, Fındıklı, Çağlayan),
(KTÜ Mim.Böl./Doğu Karadeniz Arşivi).

Ocak davlumbazı üç boyutta öne çıkar. Bunun yanında bu çıkma olgusu, davlumbazın kenarındaki ek silmelerle yeni bir değer daha içerir. Silmelerle bir yapısal alt öge, genel yapısal öge içinde geçiş özelliği içerir, (Şekil 4.90). Osmanlı cami kapılarından, Doğu Karadeniz konut kapılarına, ocak davlumbazı silmelerine kadar bu özelliğin yayıldığı görülüyor.

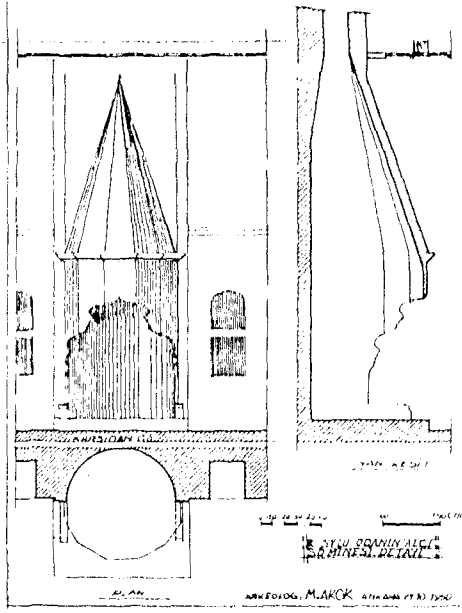
Şekil 4.90. İki ocak silmesi örneği,
(a Ali Neziroğlu konutu; Trabzon, Akçaabat, Ortamahalle),
(b Mustafa Karabacak konutu; Trabzon, Akçaabat,
Yeşiltepe Köyü).

Tüm bunlardan başka, "Türk evi" tarzında ocakların da bu yörede bulunduğu görülüyor, (Şekil 4.91).

1) Bacalar.

Bacalar taş parçaları, pişmiş tuğladan yapılırlar. Gövdesi taş olup üzeri pişmiş tuğla başlıklarla kapatılanlar da yaygın olarak vardır.

Pişmiş tuğlalarda dış kontur biçimlendirmesi, duman deliklerinin şekli, tuğlanın kırmızı rengi süs etkisi içinde değerlendirilebilir. Bazı bacalar çokgen planlı yapılar, yine duman delikleri duvar göz dolaplarına benzer şekildedirler. Taş bacalarda taşların dizilişi, duman deliklerinin oluşturulmuş biçimleri yer yer dikkati çeker.

Şekil 4.91. Bir ocak örneği,
(Sabri Ava konutu; Trabzon, Bitpazarı),
(Akok, 1951, s. 105).

i) Dolaplar (terekler).

Tamamen ahşaptırlar. Yaşama ya da mutfak mekanlarında bulunurlar. Bezeme şeklinde kenar suları bulunabilir. Ayrıca gözlerin ön etekleri eğrisel bir konturla kesilmiş olabilir. Ancak çok az örnek kalmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgenin geleneksel konut düzleminde, mimari süsleme olgusunun yer alış biçimi, sonucun önemli bir saptaması olarak ortaya çıkıyor. Bu durum şu şekilde özetlenebilir:

a) Kırsal kesimdeki konut süslemeleri, batıdan doğuya nitelik ve nicelik olarak yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan, Trabzon-Rize arası ve Rize çevresi en dikkati çeken kesim olmaktadır. Süsleme malzemesinde ağırlık ahşaptadır.

b) Kentsel bölgelerde taş ve metal malzemeli süslemeler yoğunluktadır. Bu açıdan Giresun ve Trabzon kentsel konutları dikkati çekmektedir. Dekoratif süslemeler, bina cephelerinde olmak üzere ağırlıklıdır. Ahşap süslemeler, Sürmene kentsel konutlarında daha belirgin olmaktadır. Trabzon'da çok değişik tipte konut örneklerin bulunmasına karşın, Giresun'da örnek sayısı yalın düzeydedir.

Konut öge ve bileşenleri açısından şu saptamalar belirtilebilir:

a) Doğu Karadeniz konutu üzerinde yer alan süslemeler, diğer Anadolu konutlarıyla, binada üzerinde buldukları öge ve bileşenler bakımından uyumludur.

b) Diğer geleneksel bina türlerinin (cami gibi) süslemeleri ile -Doğu Karadeniz için-, Doğu Karadeniz konut süslemelerinde motifler (örgeler) ve düzenlemeler açısından uyum vardır.

c) Süslemeler bina öge ve bileşenleri üzerinde, birbirine geçiş arakesitleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

d) İnançsal motifler, işlevsel geçiş arakesitlerinde ortaya çıkmaktadır.

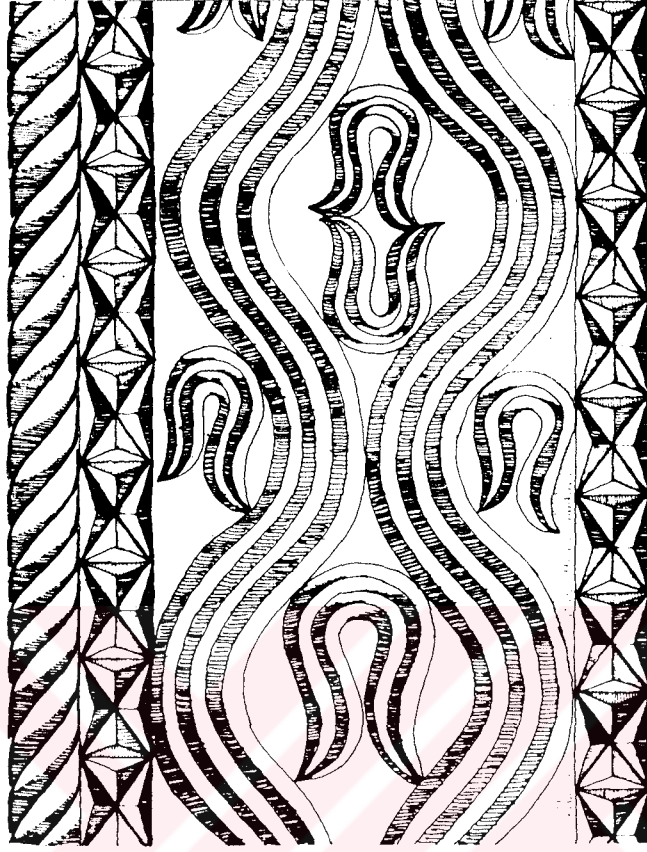
Süslemelerin kendi iç değerleri açısından ise, şu belirlemeler sıralanabilir:

a) Bitkisel, geometrik, inançsal biçimler konut süslemelerinde de kullanılmaktadır.

b) Düzenleme ilkeleri bakımından, genel Anadolu mimari süslemeleriyle uyum sözkonusudur.

c) Süslemenin yapım teknikleri, genel süsleme yapım teknikleriyle uyum içindedir.

Bu sonuçlarla ilgili çalışma boyunca yerinde tesbit edilen bazı motif örnekleri ise şunlardır:

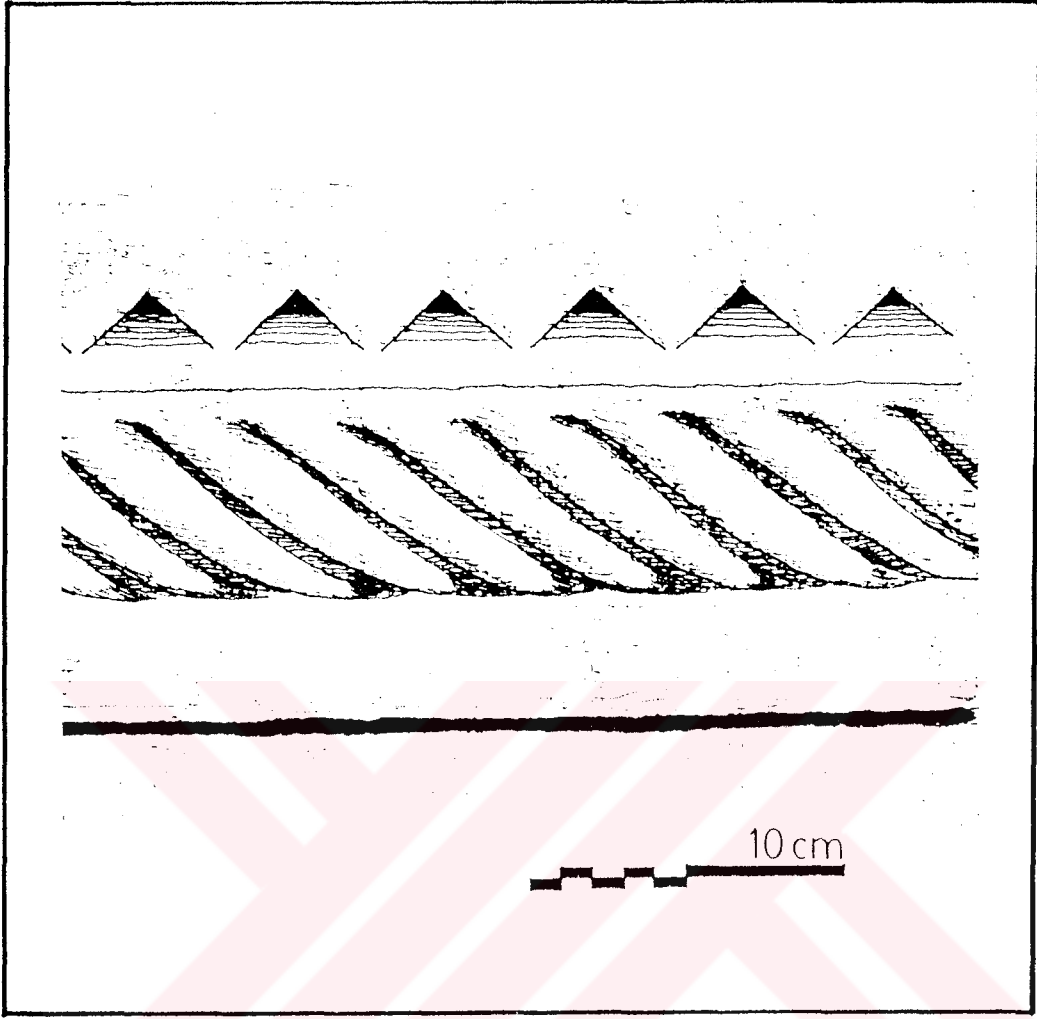

Bulunduğu bina	- Ulucami Köyü, aykara, Trabzon
Süslemenin/motifin adı	Su, burma, lale,...
Binadaki yeri	Kapı sğesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi/konusu	Geometrik, bitkisel

1

TRABZON

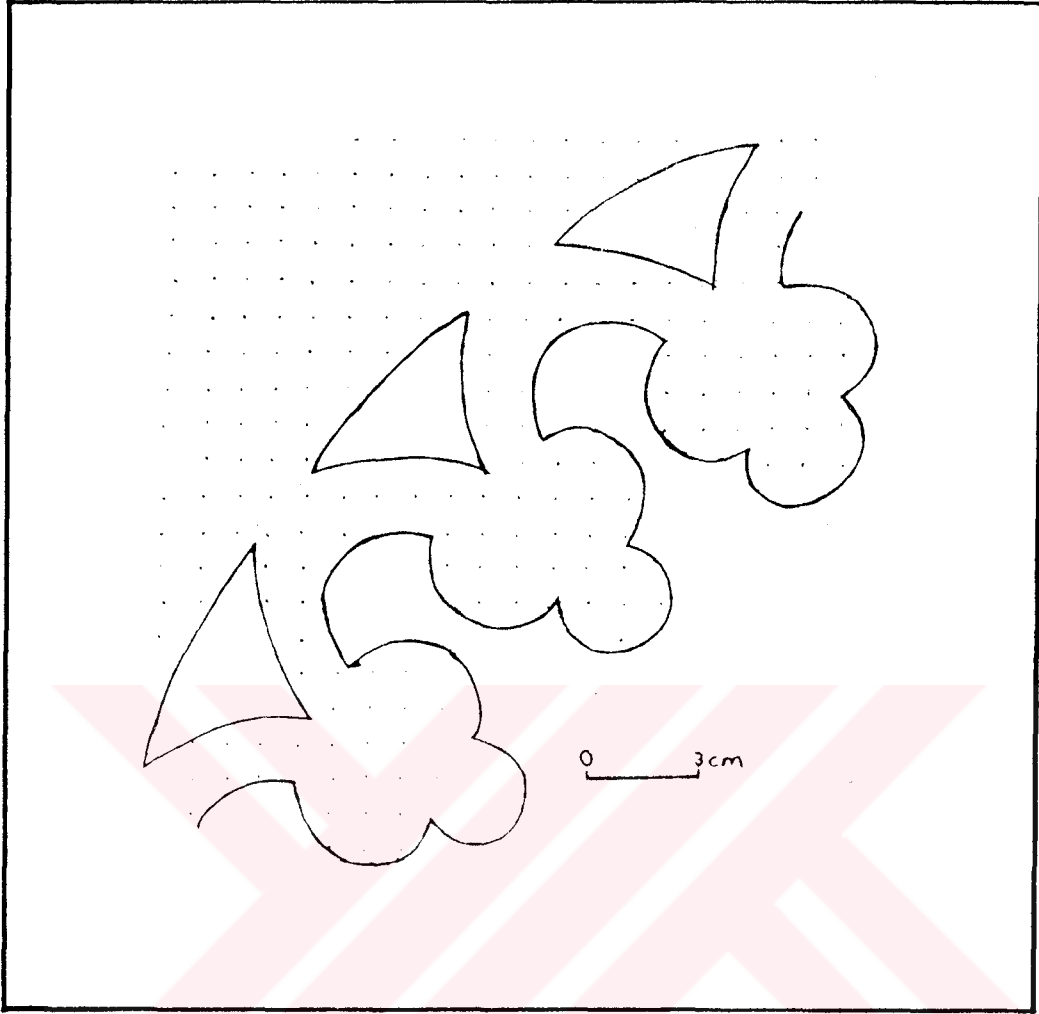
T 1

Bulunduğu bina	Mustafa Ayyıldız seranderi Trabzon, Yomra, Tepeköy
Süslemenin/motifin adı	Su; üçgen, burma
Binadaki yeri	Serander kirişi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/yontma, oyma.
Biçimi/konusu	Geometrik

2

T 2

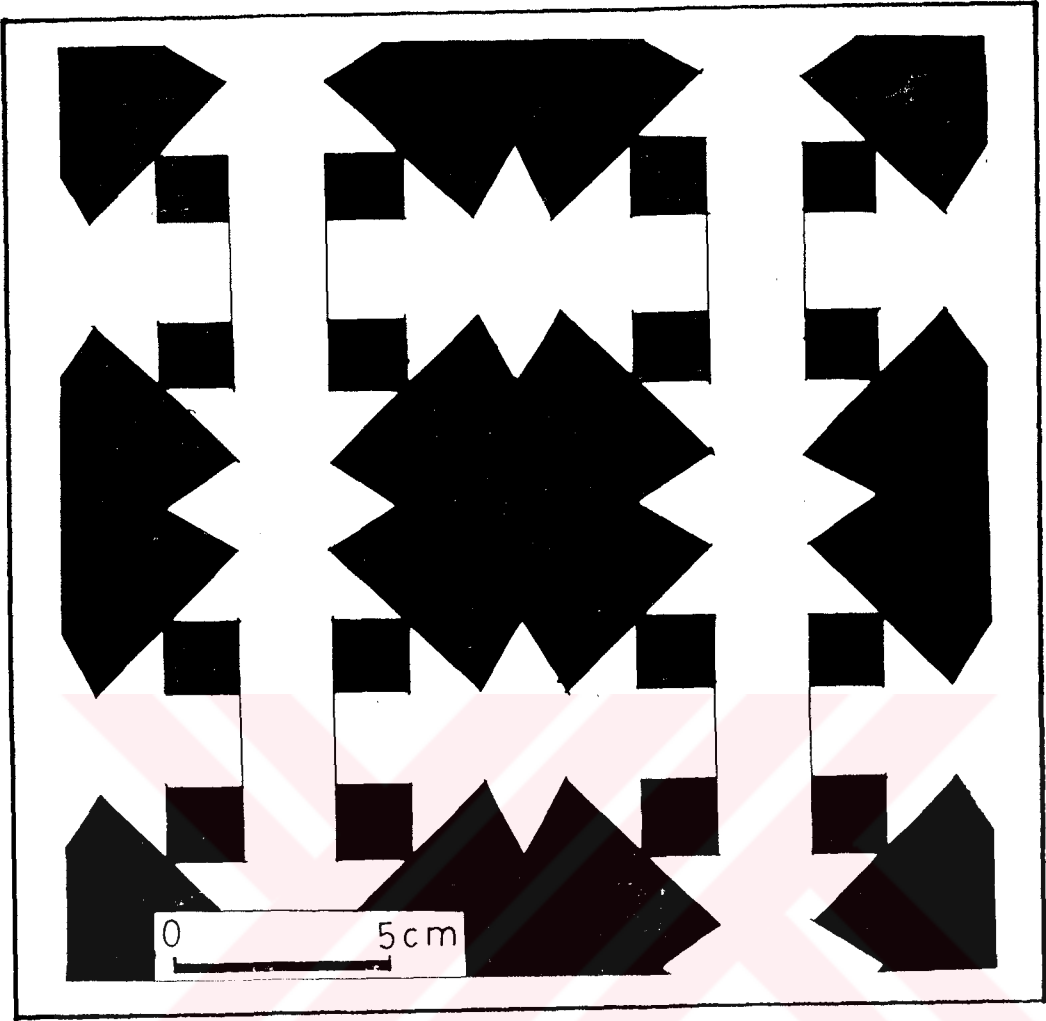

Bulunduğu bina	Sait Dilaver konutu Trabzon, Sürmene, Aksu Köyü
Süslemenin/motifin adı	
Binadaki yeri	Giriş kapısı kemeri
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Ajur; kesme
Biçimi/konusu	Bitkisel, geometrik.

3

T 3

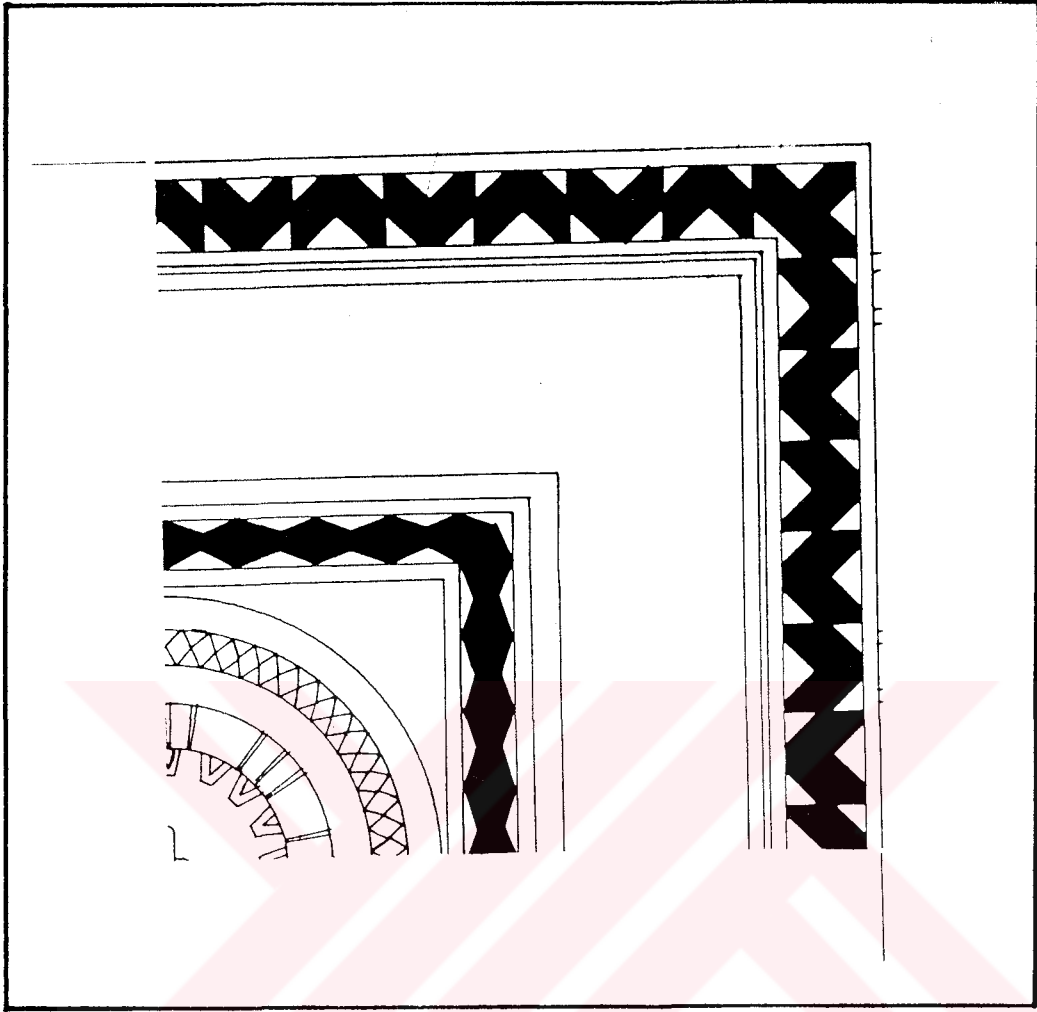

Bulunduğu bina	Kastel Konağı Trabzon, Sürmene, Kastel
Süslemenin/motifin adı	
Binadaki yeri	Pencere kafesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/takma
Biçim/tonusu	Geometrik

4

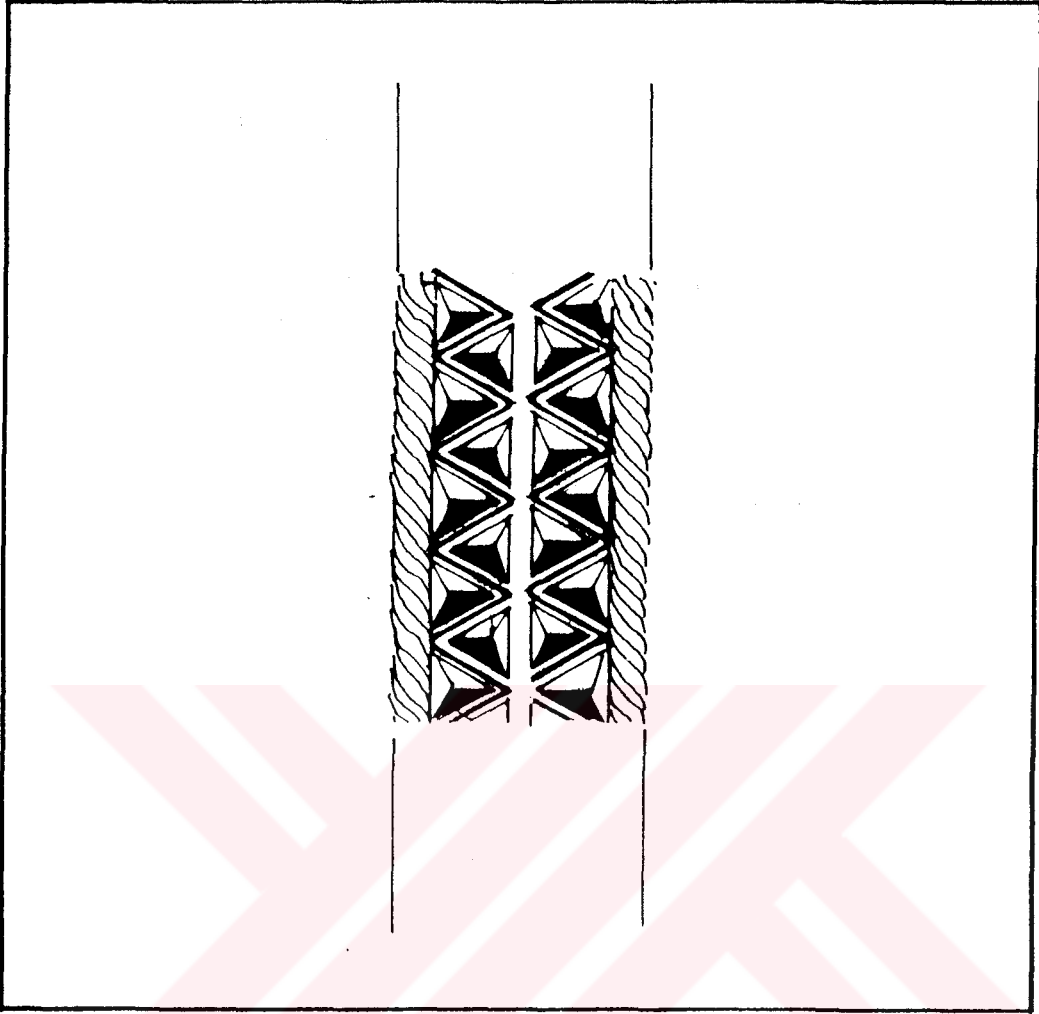
T 4

Bulunduğu bina	Hüsnü İskender Konutu Trabzon, Vakfıkebir, Soğuksu Köyü
Süslemenin/motifin adı	Zincir (iki örnek)
Binadaki yeri	"Aşhane" tavanı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/takma, oyma.
Biçimi/konusu	Geometrik

5

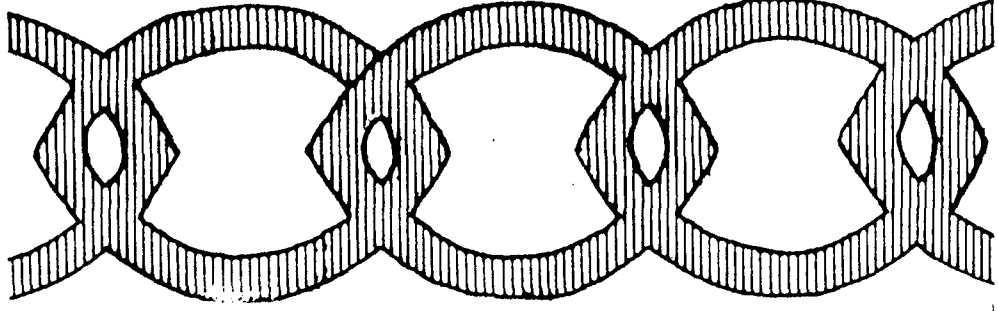
T 5

Bulunduğu bina	Mahmut Gelleci seranderi Trabzon, Çarşıbaşı, Yavuz Köyü
Süslemenin/motifin adı	
Binadaki yeri	Sofa dikmesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Ahşap oyma
Biçimi/konusu	Geometrik

6

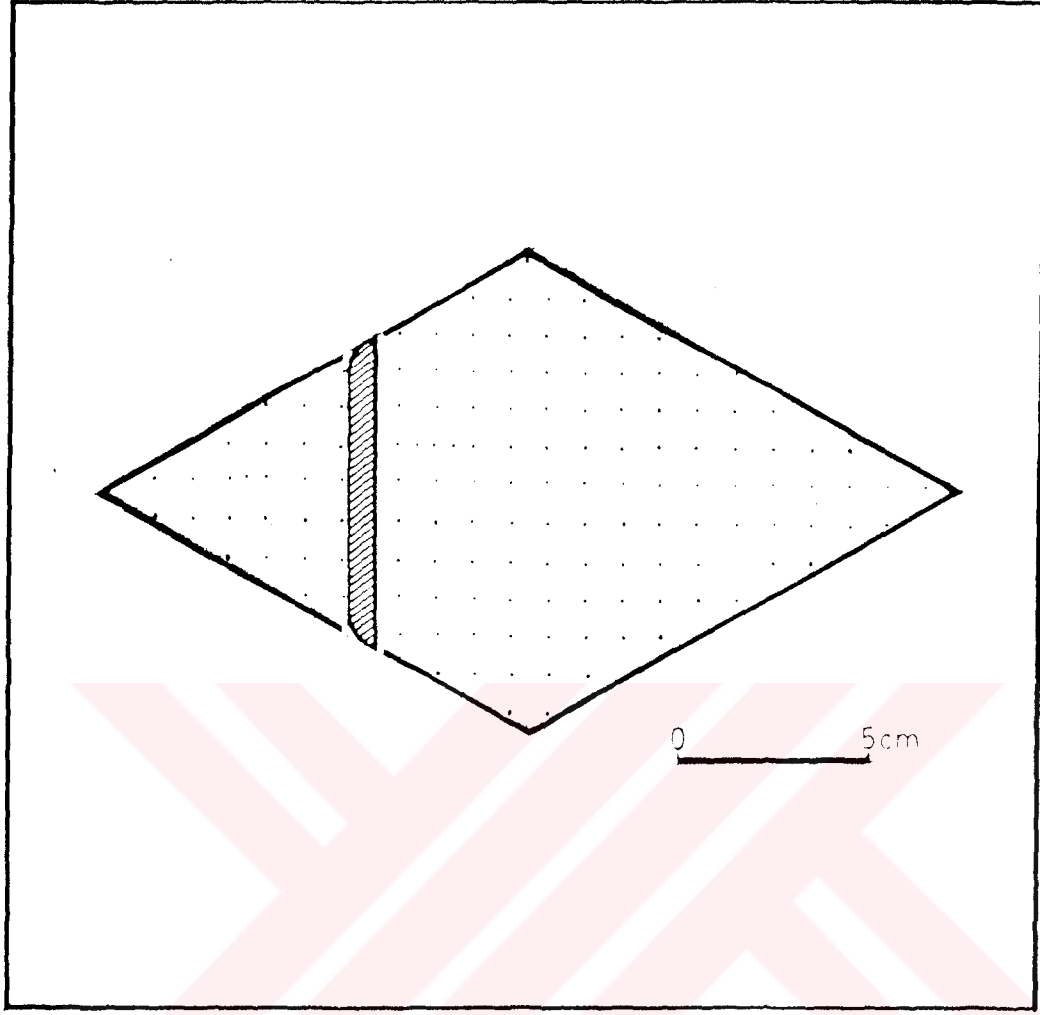
T 6

Bulunduğu bina	- Trabzon, aykara, — Köyü
Süslemenin/motifin adı	Zincir
Binadaki yeri	Giriş kapısı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi/konusu	Geometrik

7

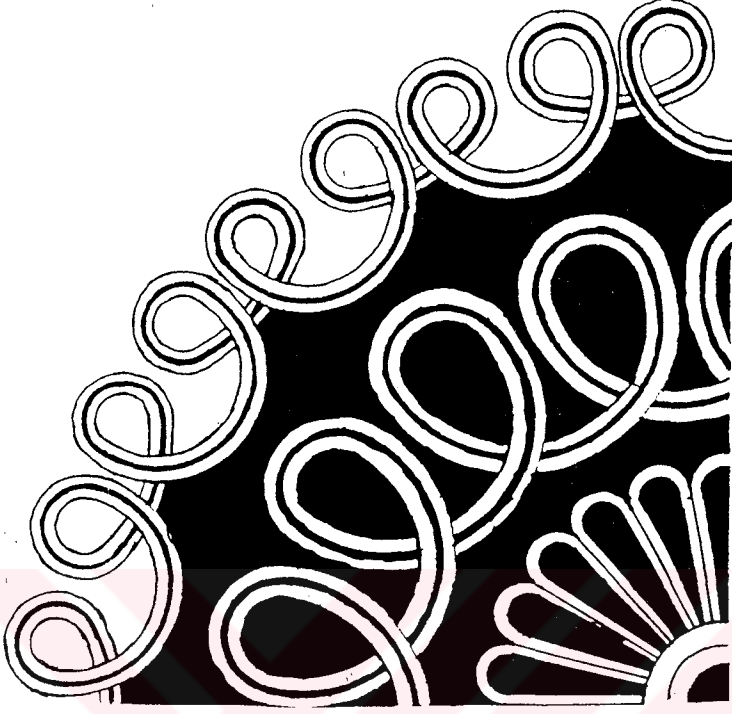
T 7

Bulunduğu bina	Bahattin Dilaver konutu Trabzon, Sürmene, Aksu Köyü
Süslemenin/motifin adı	Baklava biçimi
Binadaki yeri	
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kabartma
Biçimi/konusu	Geometrik

8

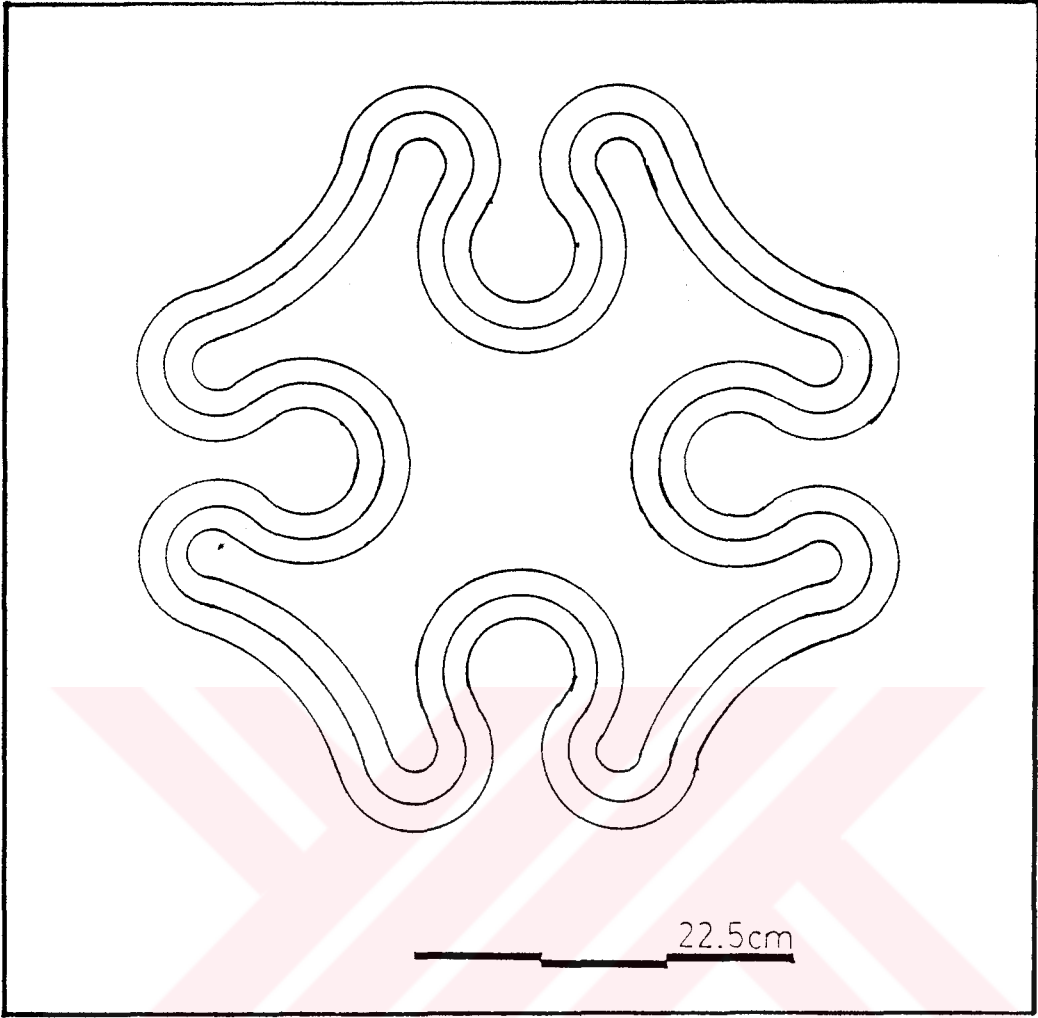
T 8

Bulunduğu bina	Kaldırımoğulları konutu Trabzon, aykara, Ulucami Zeno Köyü
Sslem ı/motifin adı	[Dairesel gırif su ve gülçe]
Binadaki yeri	Oda tavanı göbeği
Malzemesi	Geometrik
Yapılış tekniği	Kesme/takma, ajur.
Biçimi/konusu	

9

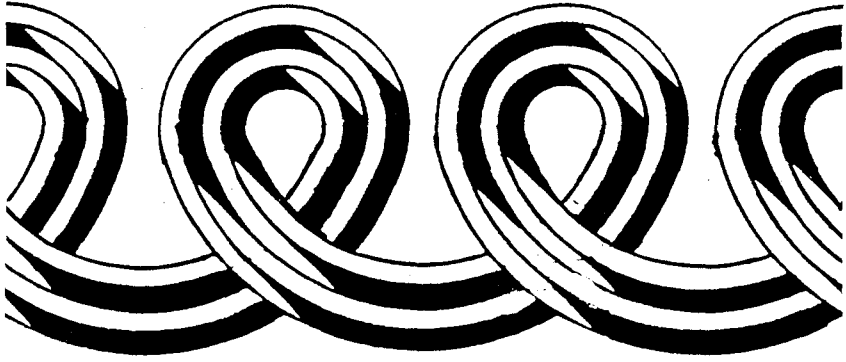
T 9

Bulunduğu bina	Kaldırımogulları konutu Trabzon, aykara, Ulucami -Zeno- Köyü
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Giriş kapısı göbeği
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Ahşap oyma
Biçimi/konusu	Soyut düzenleme

10

T10

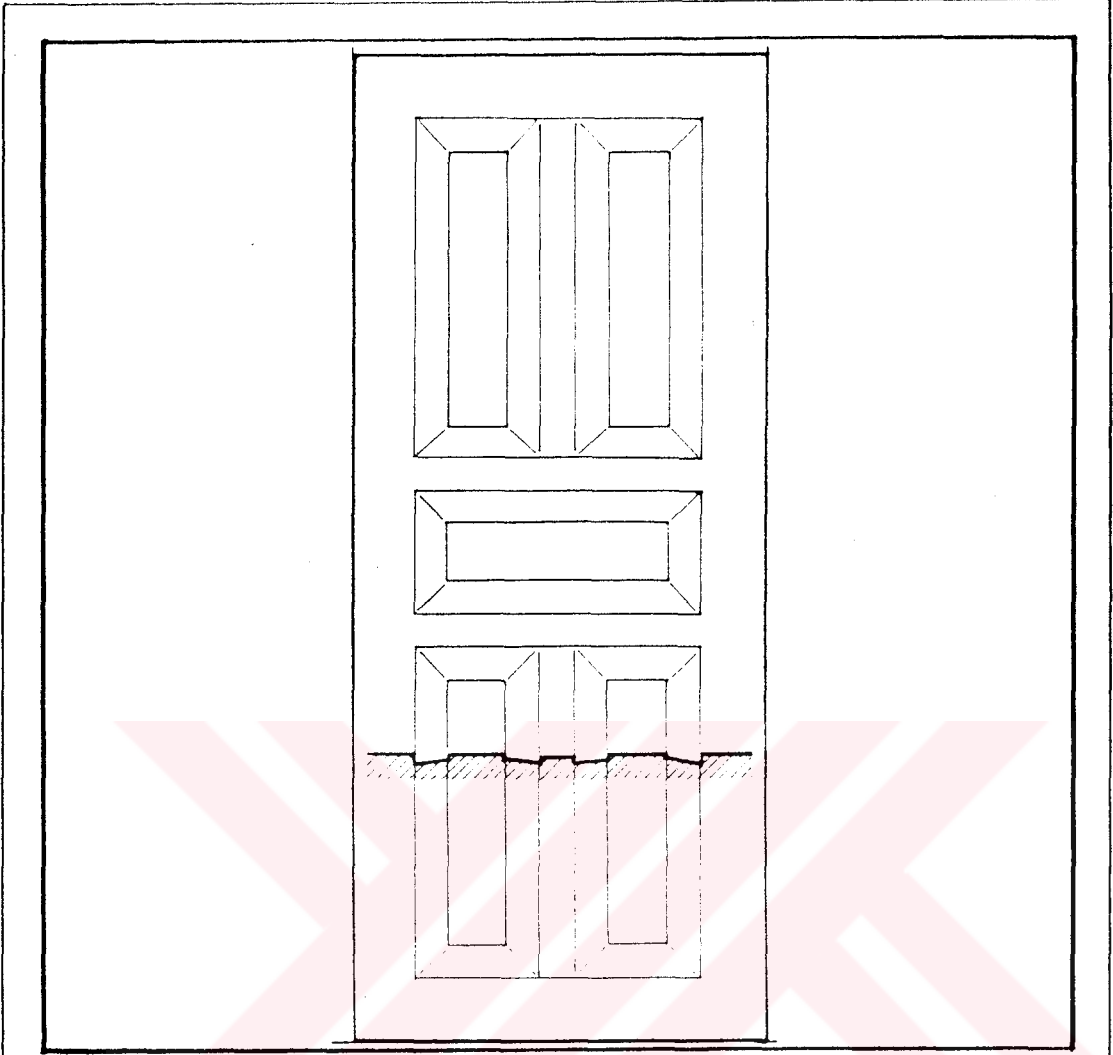

Bulunduğu bina	Kaldırımoğulları konutu Trabzon, aykara, Ulucami -Zeno- Köyü
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Kapı stlğ
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kabartma
Biçimi/konusu	Girift

11

T 11

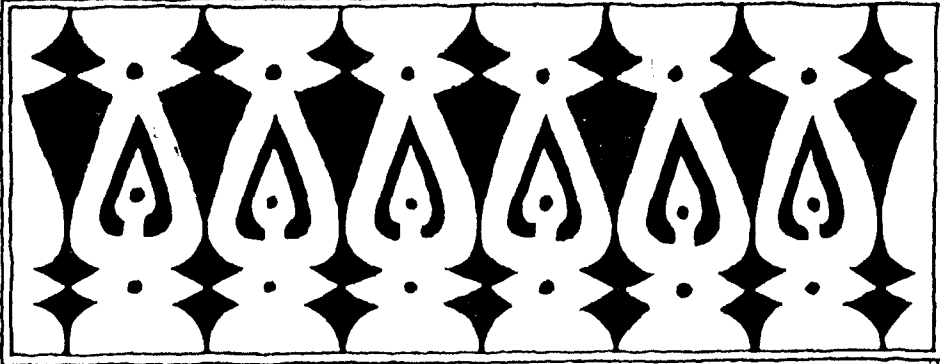

Bulunduğu bina	Necmettin Arıcı konutu Rize, Güneysu, Tepebaşı Köyü
Süslemenin/motifin adı	Ayna
Binadaki yeri	Oda kapısı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/yontma
Biçimi/konusu	Geometrik düzenleme

12

R İ Z E

R 1

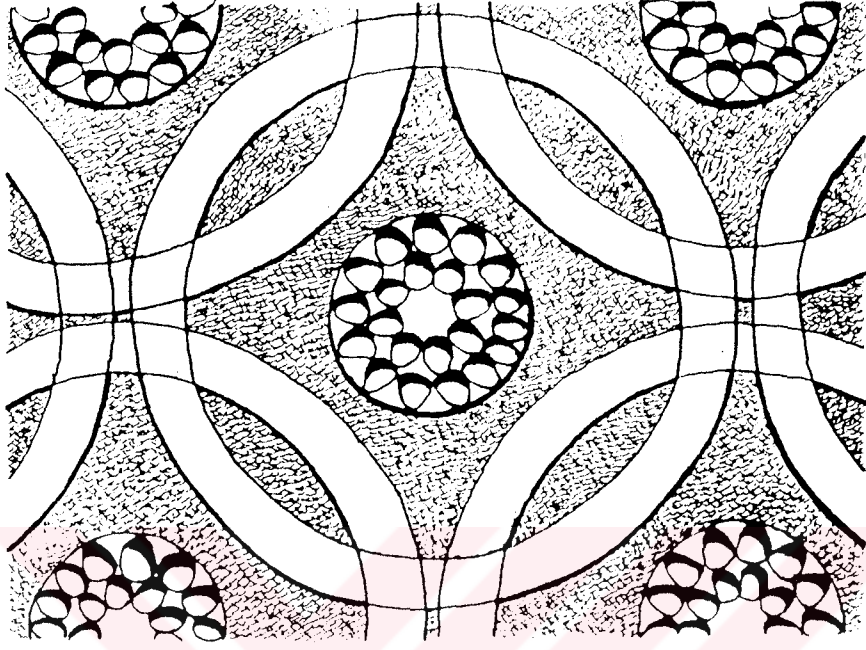

0 20 cm

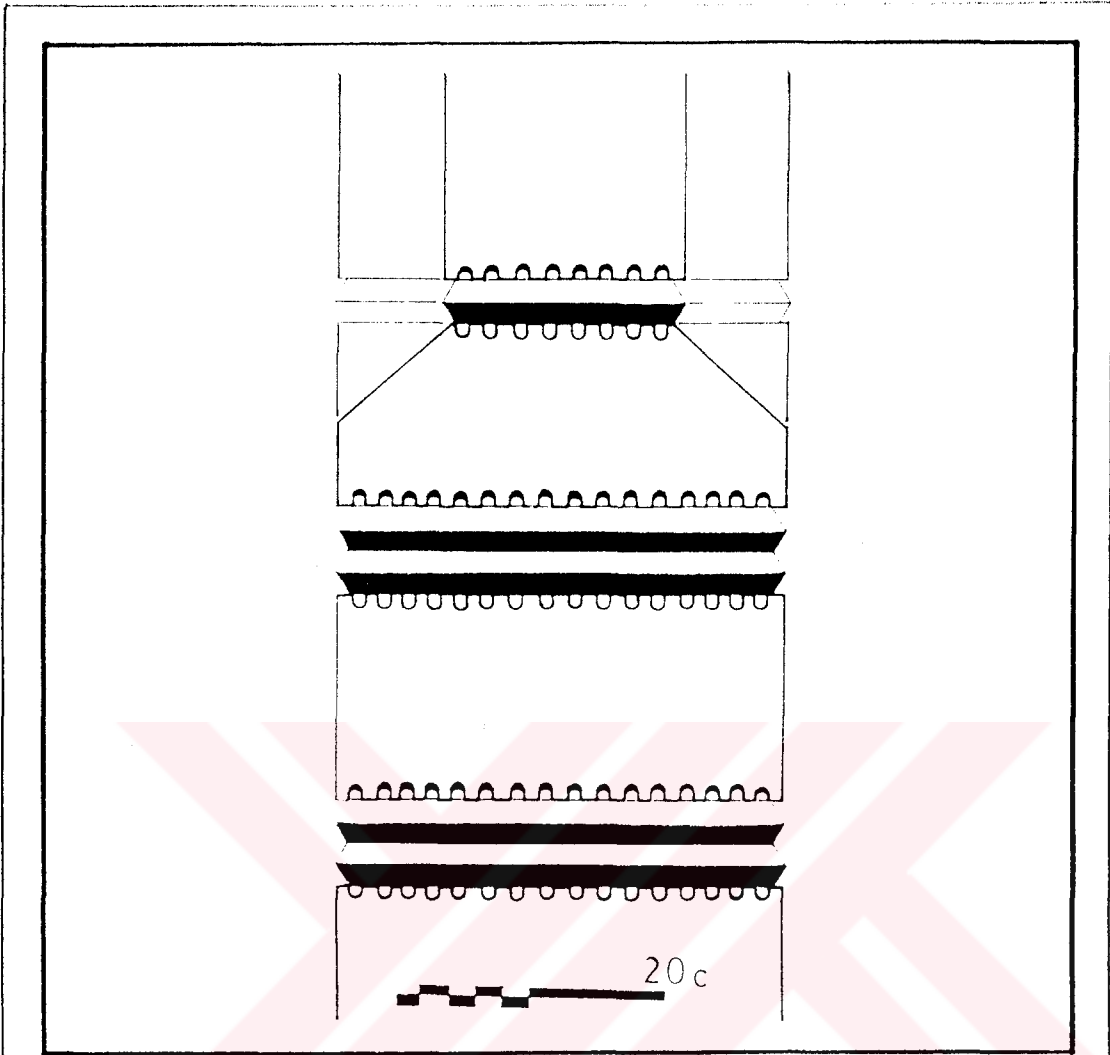
Bulunduğu bina	"Hacı Mesut"un konutu Rize, Çayeli, Çukurluhoca Köyü
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Kapı üstlüğü
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Ajur, kesme
Biçimi/konusu	Soyut düzenleme

13

R 2

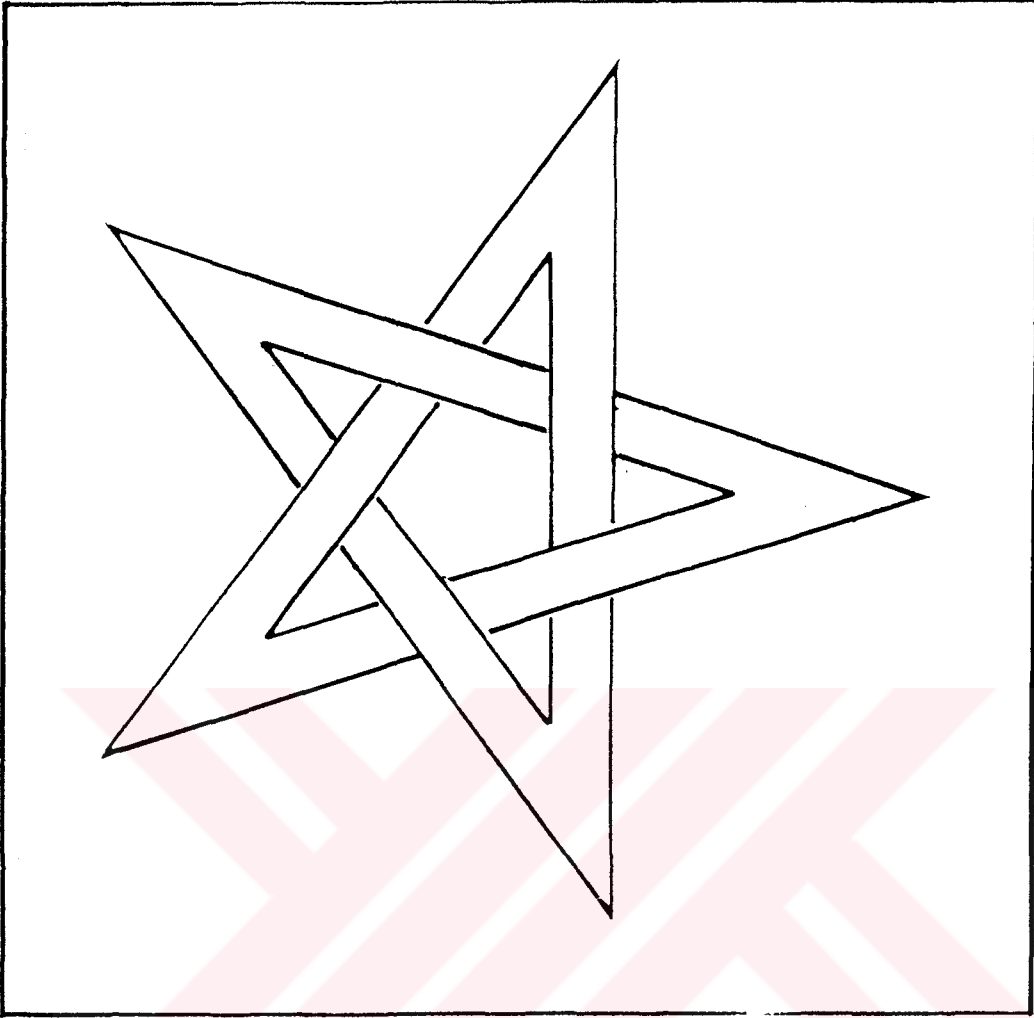
Bulunduğu bina	- Rize, Fındıklı, Çağlayan
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Dolap kapağı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma/kabartma
Biçimi/konusu	Geometrik

Bulunduğu bina	(yıkılmış) Rize, Güneysu, Tepebaşı Köyü
Süslemenin/motifin adı	
Binadaki yeri	Çatı orta dikmesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma, kesme
Biçimi/konusu	Geometrik

15

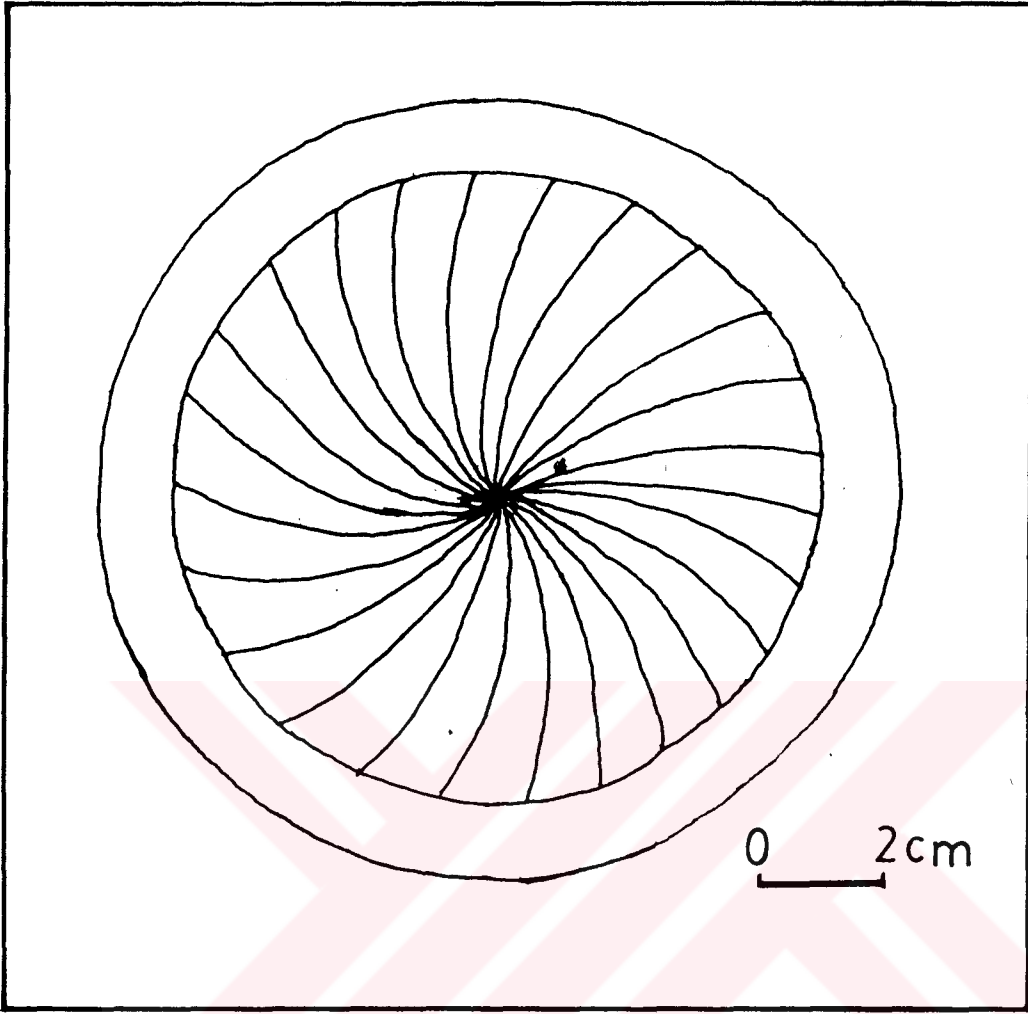
R 4

Bulunduğu bina	Müftüoğlu seranderi Rize, Çamlıhemşin, Şenköy
Süslemenin/motifin adı	"Mührü Süleyman"
Binadaki yeri	Serander cephesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/takma (cephe yüzeyi üzerine)
Biçimi/konusu	İnançsal

16

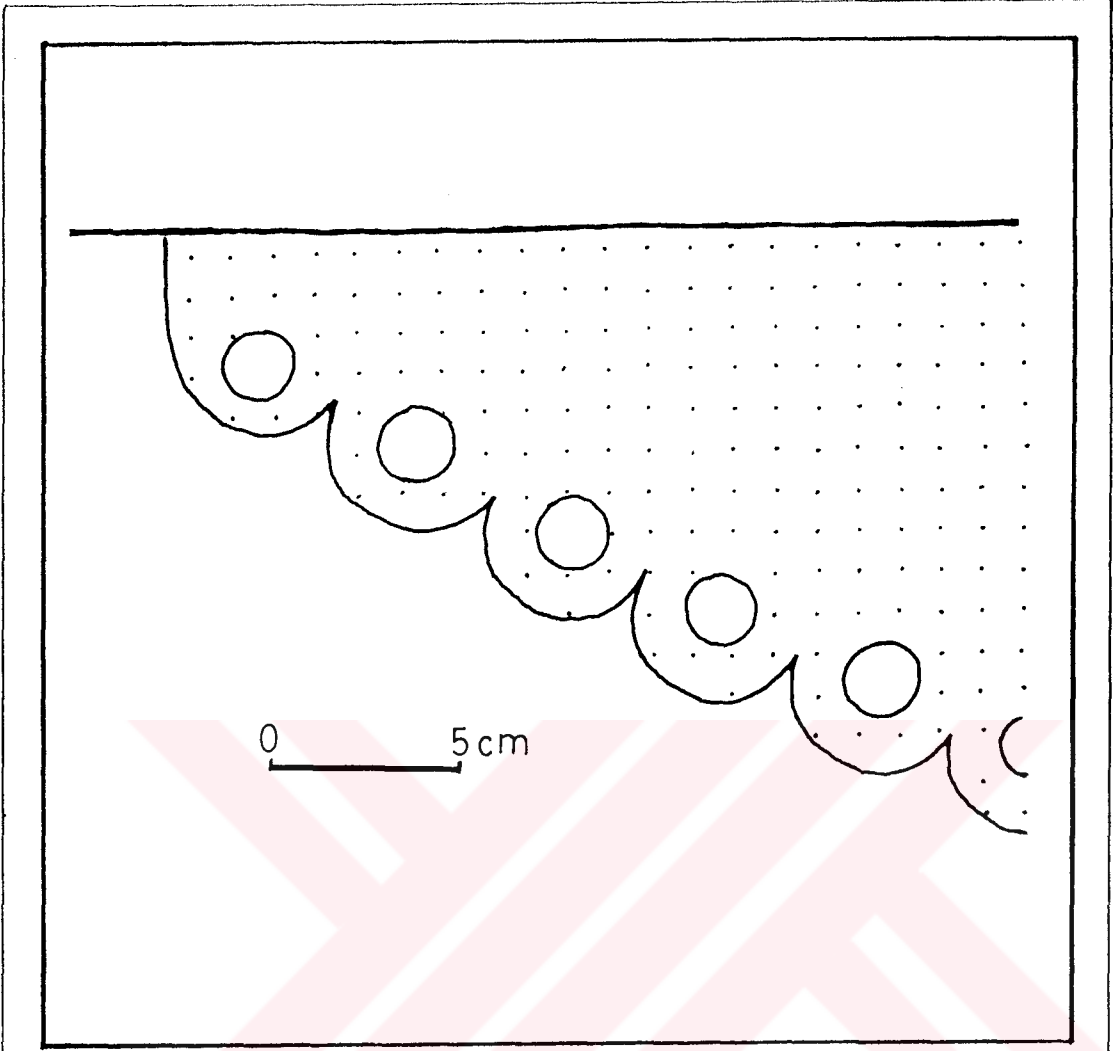
R 5

Bulunduğu bina	Lütfi Topaloğlu seranderi Rize, Ardeşen, Köprüköy
Süslemenin/motifin adı	"Çarkıfelek"
Binadaki yeri	Serandar kapısı göbeği
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi/konusu	İnançsal

17

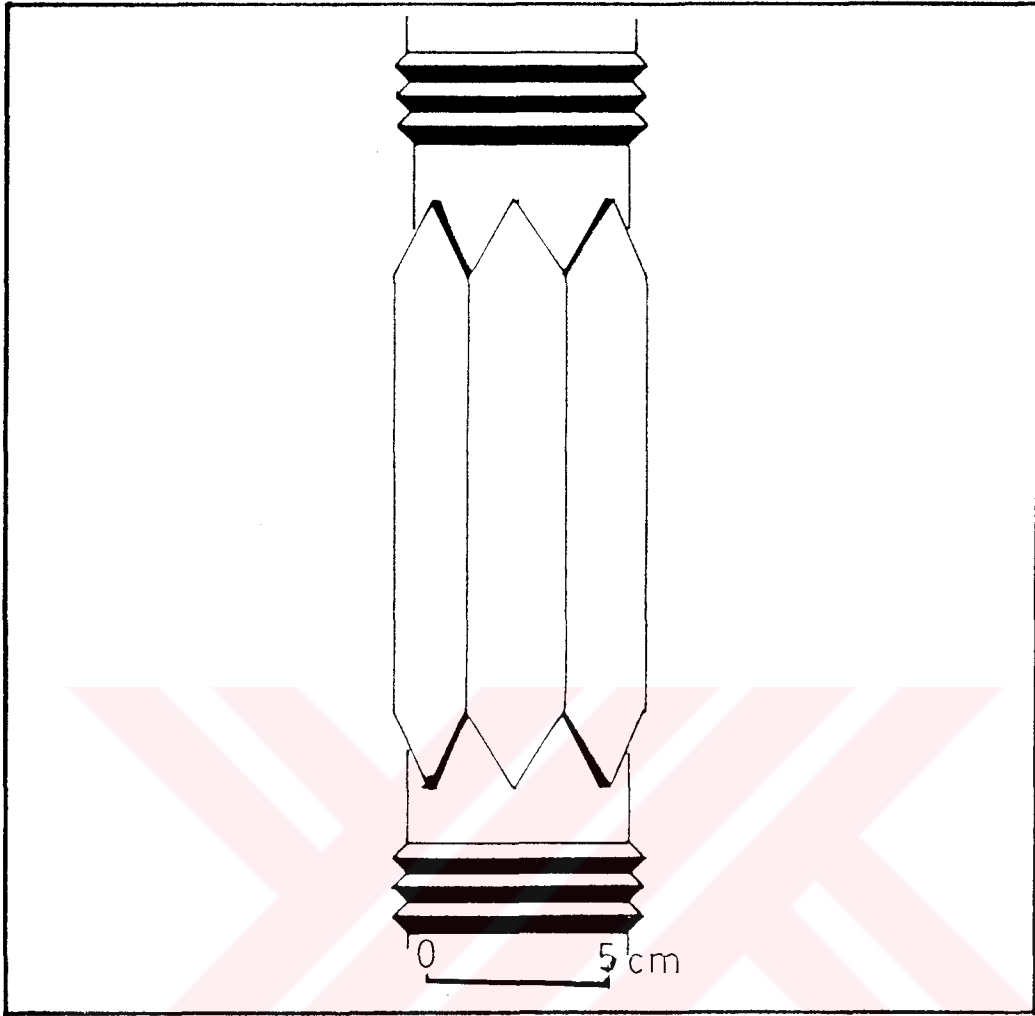
R 6

Bulunduğu bina	Lütfi Topaloğlu seranderi Rize, Ardeşen, Köprüköy
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Serander duvarı üst tahta uzantısı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Ajur, kesme
Biçimi/konusu	Daire/geometrik

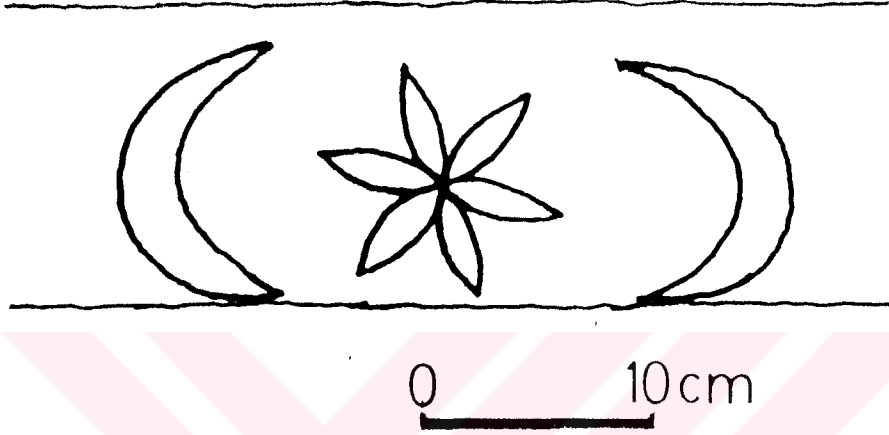
18

R 7

Bulunduğu bina	Lütfi Topaloğlu seranderi Rize, Ardeşen, Köprüköy
Süslemenin/motifin adı	—
Binadaki yerl	Serander sofası direği
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/yontma
Biçimi/konusu	Geometrik

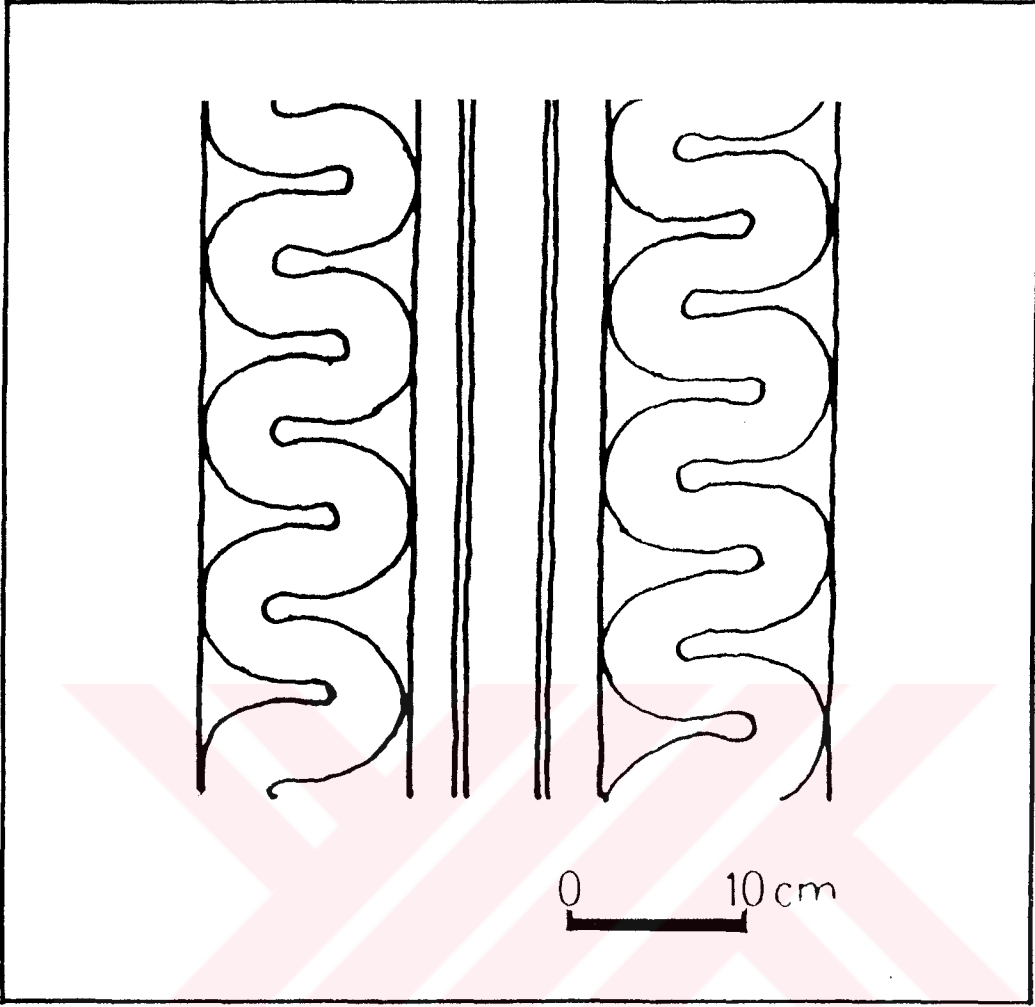

Bulunduğu bina	Süleyman Yağcı Konutu Rize, Çayeli, Çukurluhoca Köyü
Süslemenin/motifin adı	Ay-yıldız
Binadaki yeri	Kapı üst söğesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi, konusu	İnançsal

20

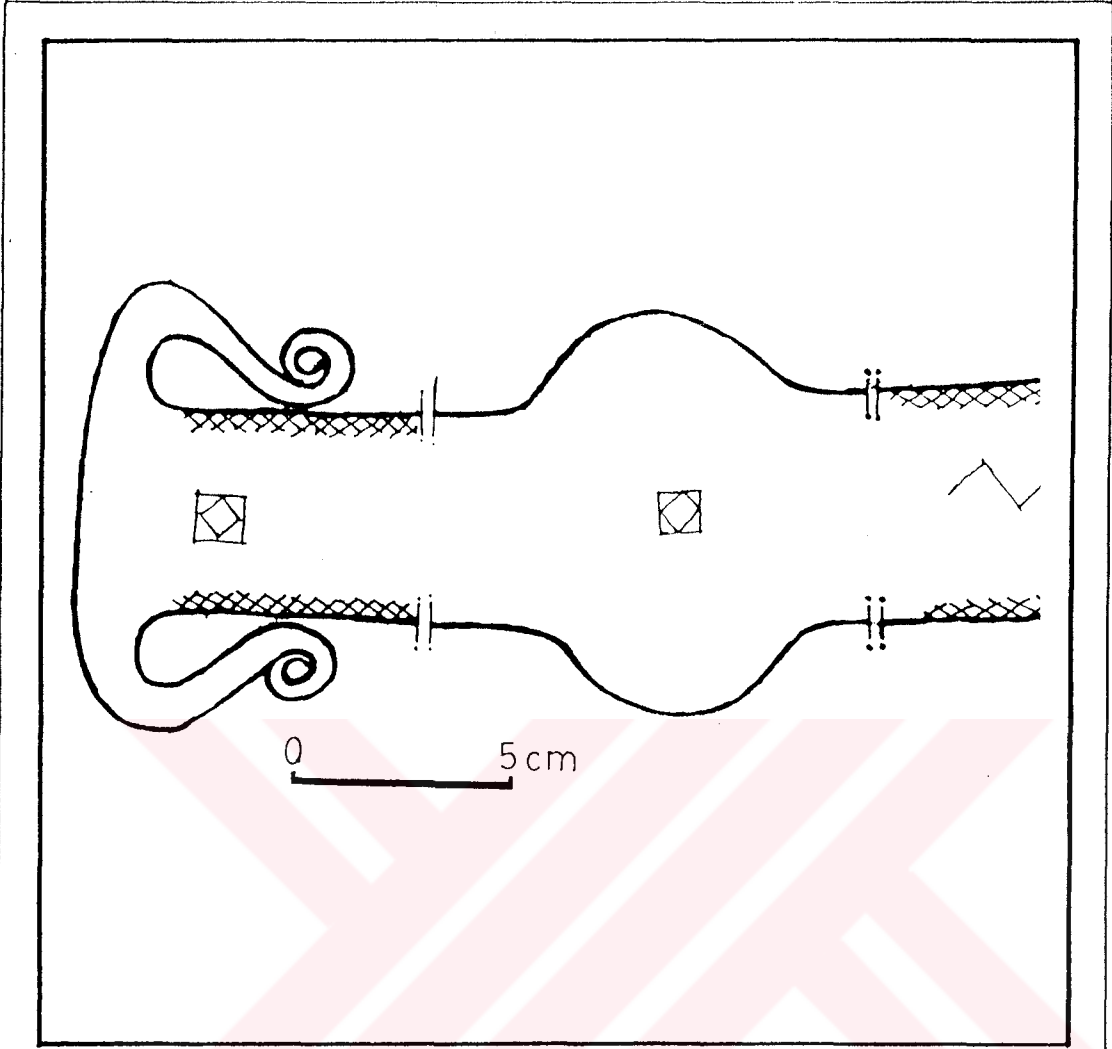
R 9

Bulunduğu bina	Süleyman Yağcı konutu Rize, Çayeli, Çukurluhoca Köyü
Süslemenin/motifin adı	Su
Binadaki yeri	"Hayat" duvar dikmesi
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kabartma
Biçimi/konusu	Geometrik

21

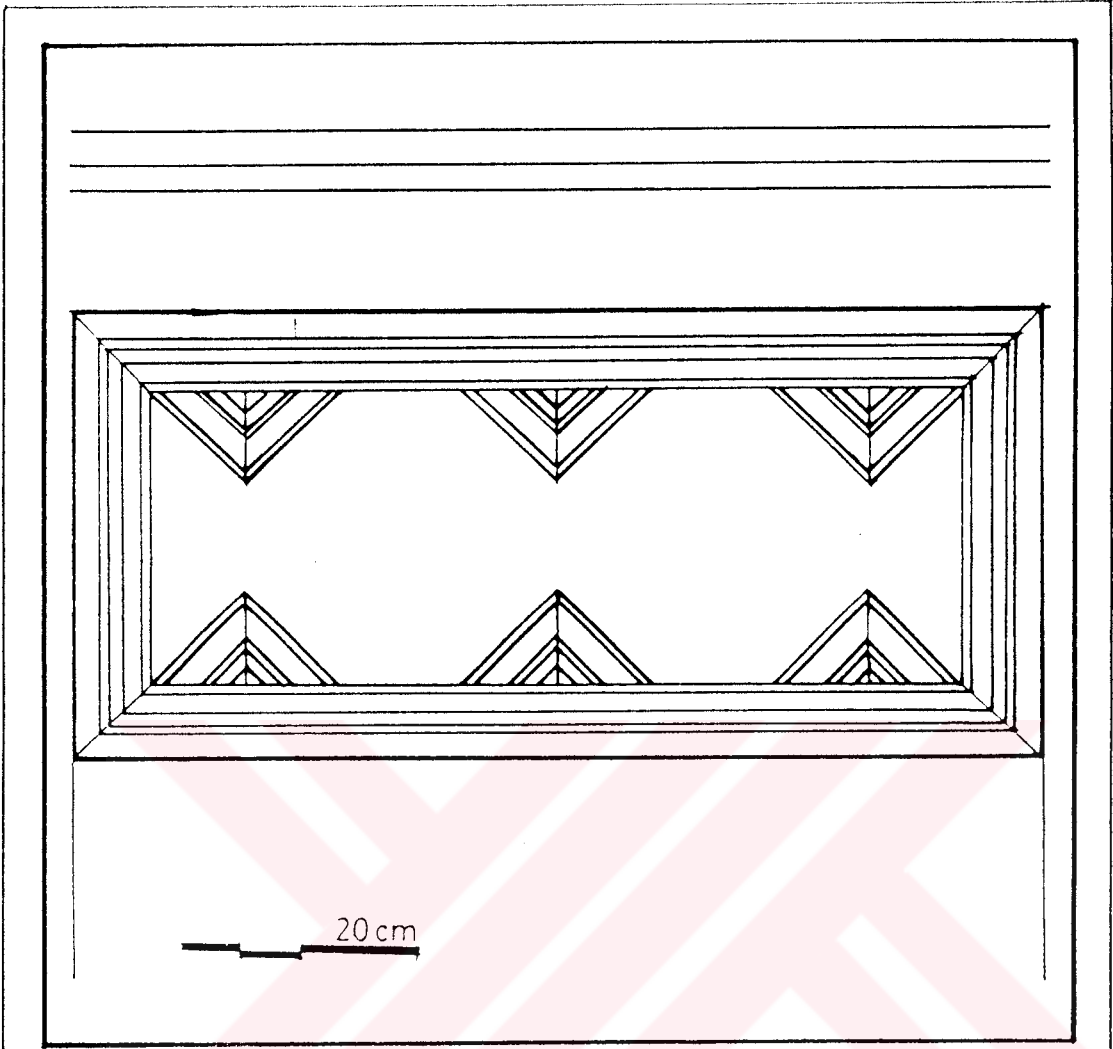
R10

Bulunduğu bina	Besler Konutu Rize, Çamlıhemşin, Şenköy
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Kapı menteşesi
Malzemesi	Demir
Yapılış tekniği	Sıcak biçimlendirme
Biçimi/konusu	Soyut kıvrım

22

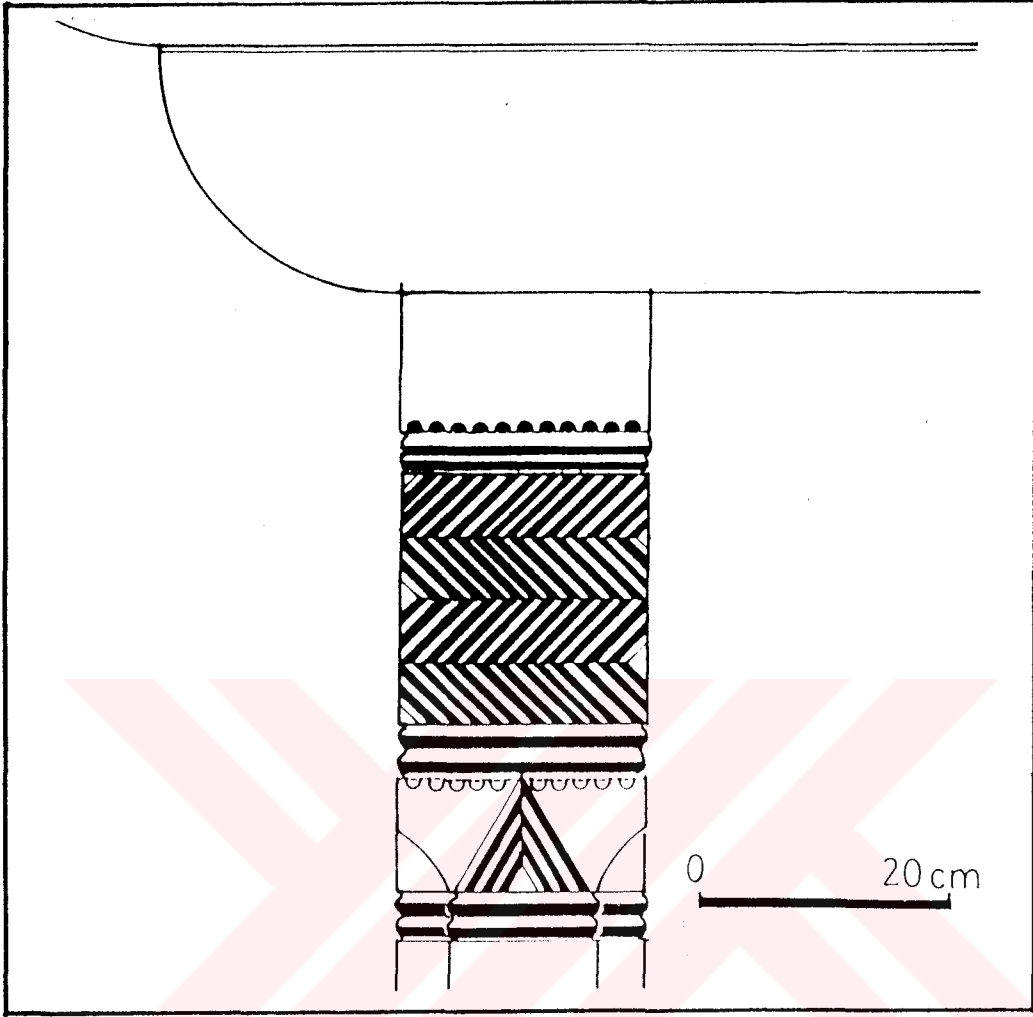
R 11

Bulunduğu bina	Esengül Kaçaran Konutu Rize, İkizdere, Yağcılar Köyü
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Oda kapısı üstlüğü
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme/takma
Biçimi/konusu	Geometrik

23

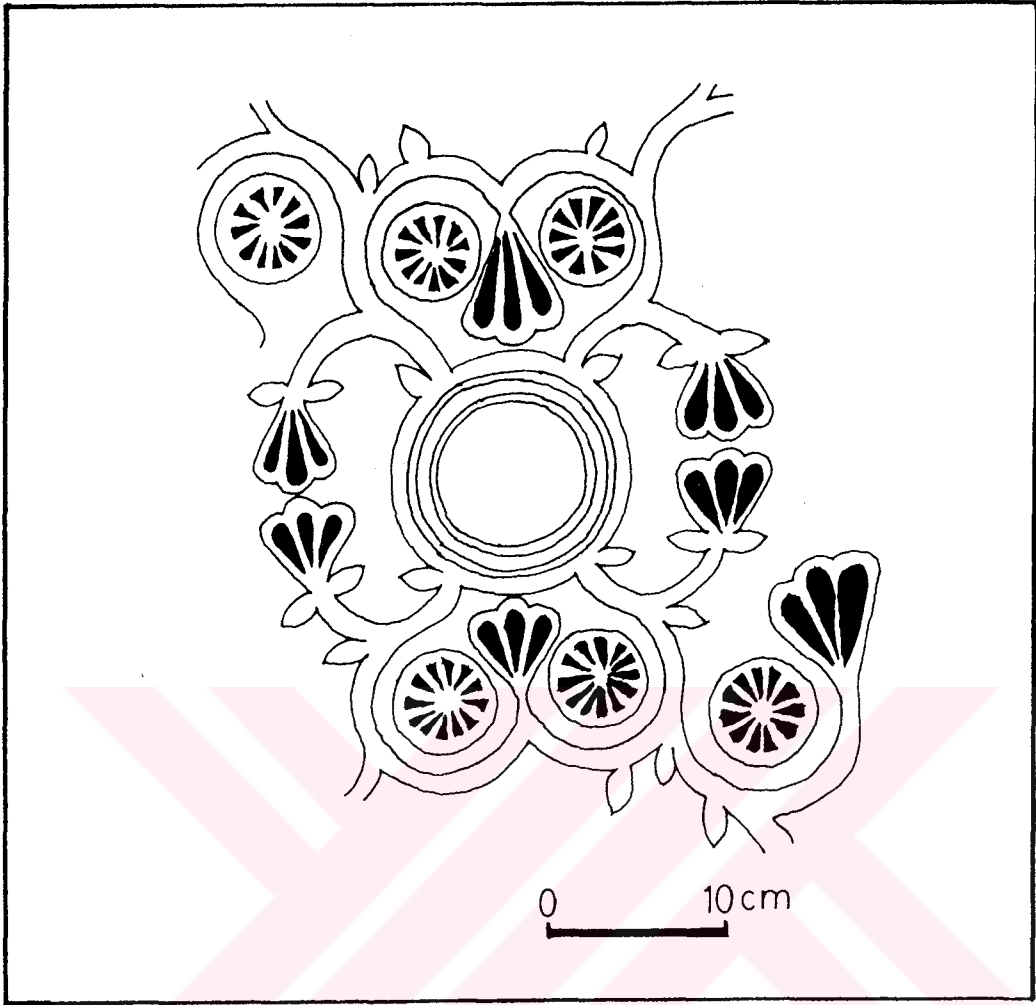
R12

Bulunduğu bina	Emine/Yunus Çiftçi konutu Rize, Çamlıhemşin, Yukarışemşirli Köyü
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Giriş sundurması direği
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kesme, oyma.
Biçimi/konusu	Geometrik

24

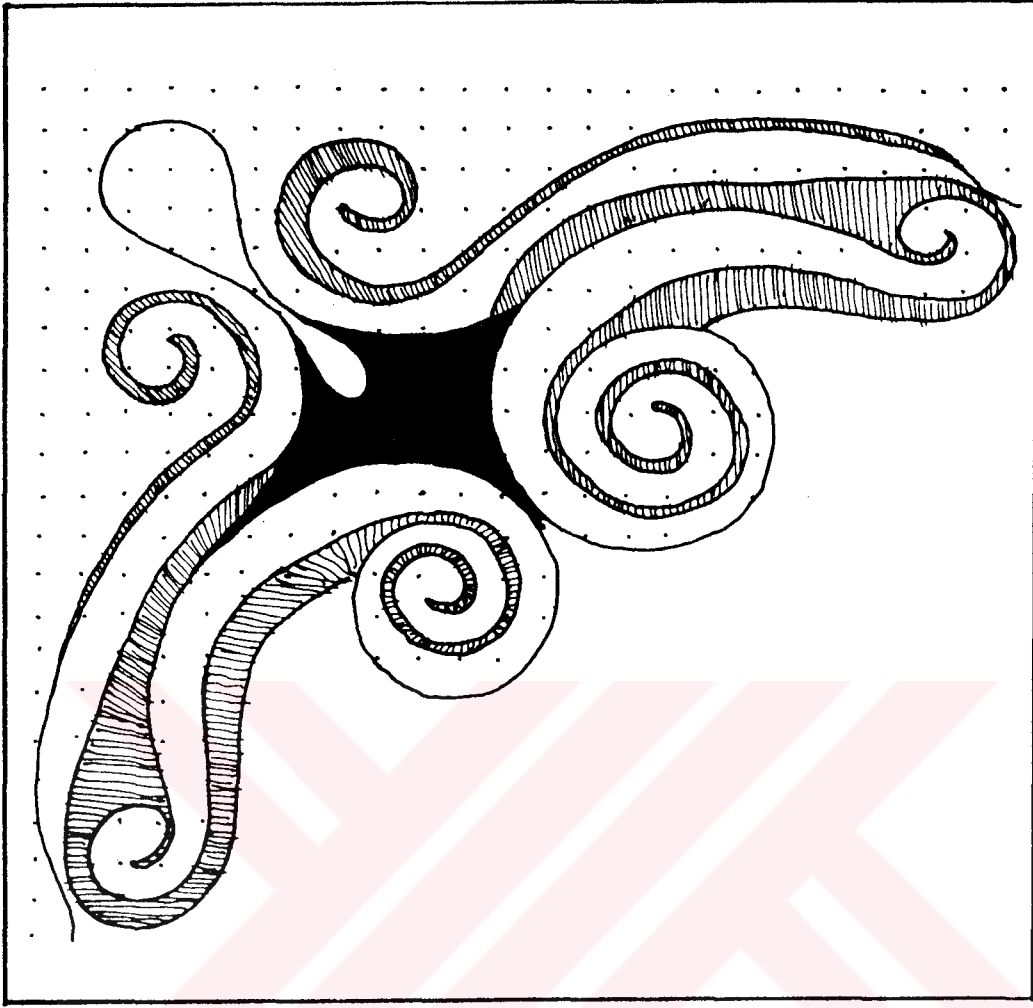
R13

Bulunduğu bina	İsmail Kahramantürk seranderi Rize, Pazar, Elmalık Köyü
Süslemenin/motifin adı	Çicek/dal/yaprak
Binadaki yeri	Serander kapısı göbeği
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi/konusu	Bitkisel

25

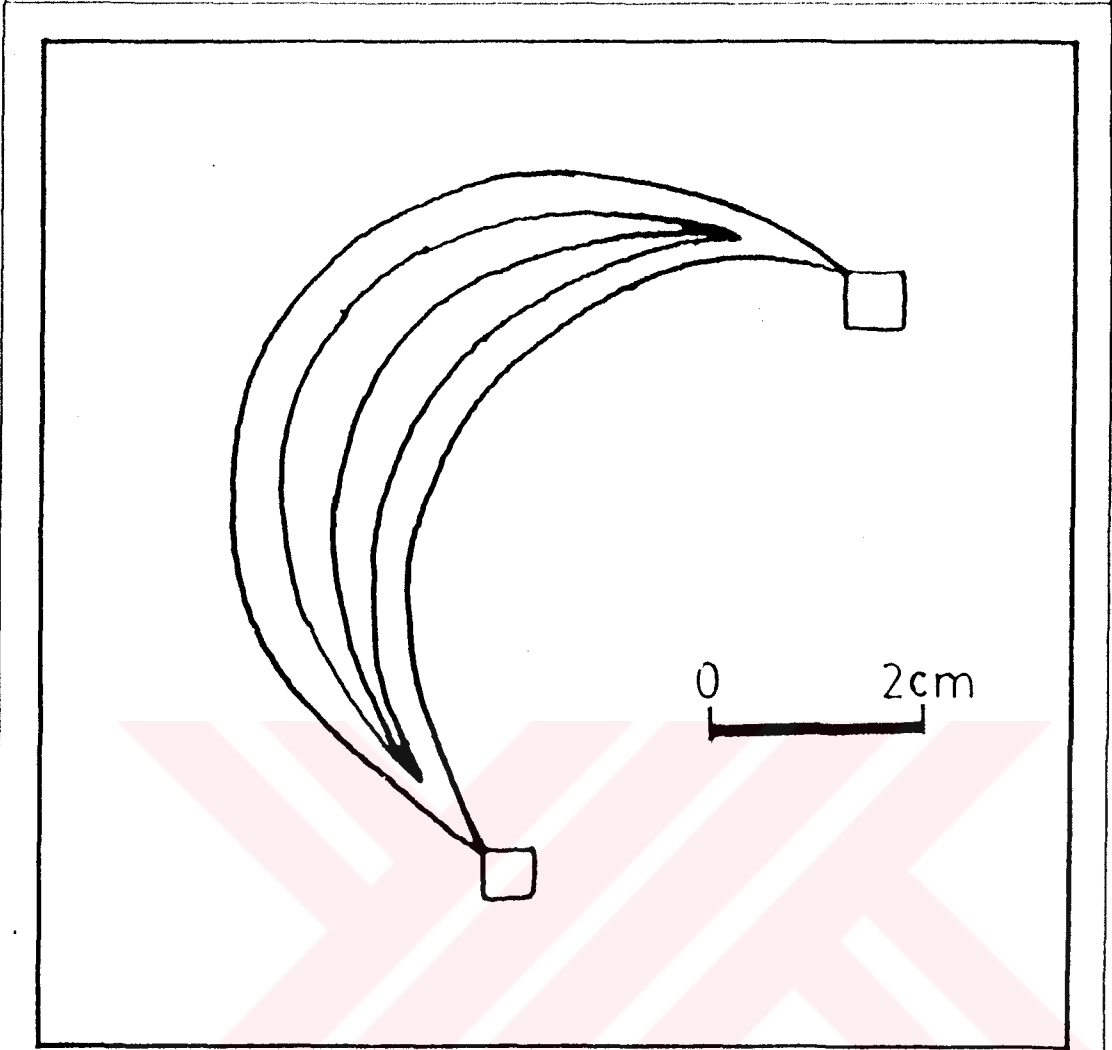
R14

Bulunduğu bina	Nazmi Kalkan konutu Rize, Hemşin, Bilenköy
Süslemenin/motifin adı	"Kapı tacı" motifi
Binadaki yeri	"Kapı tacı"
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Ajur, kesme
Biçimi/konusu	Soyut düzenleme

26

R15

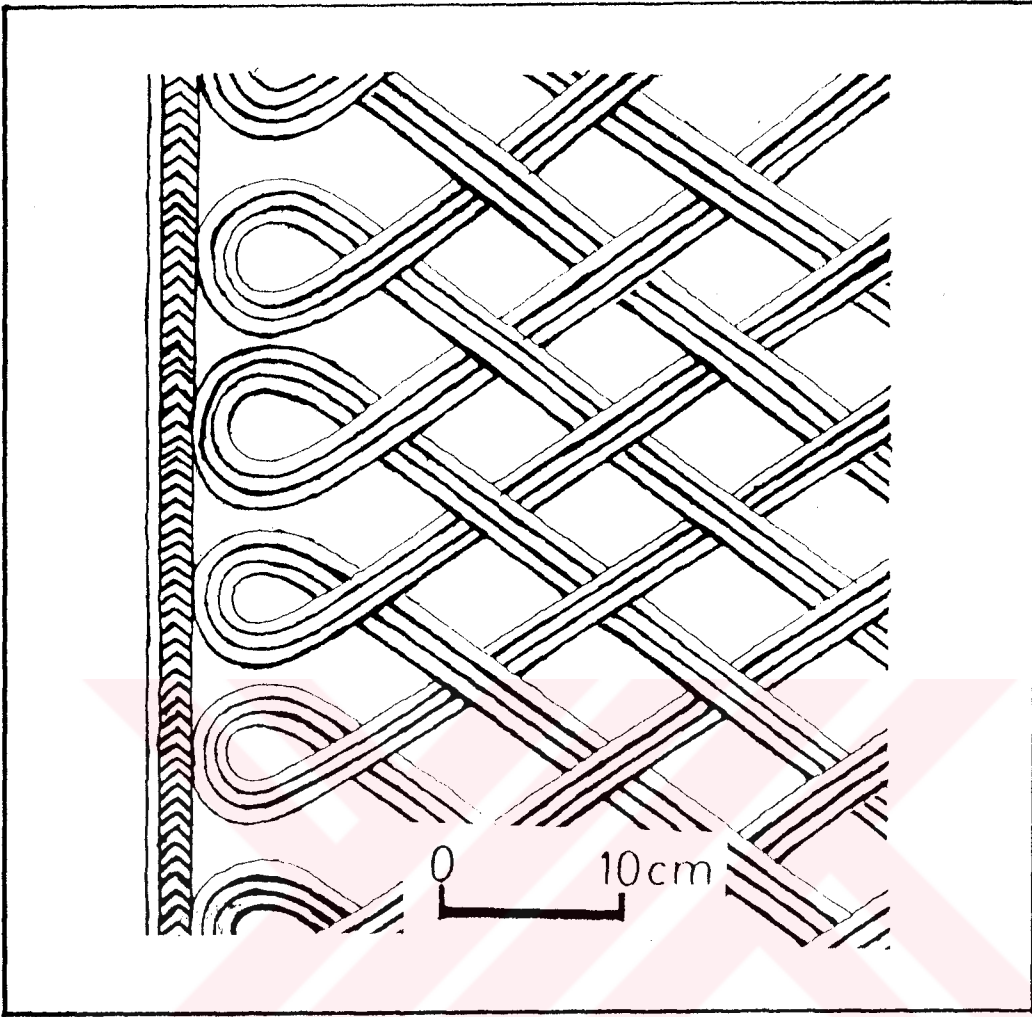

Bulunduğu bina	Durakoğlu konutu Rize, Hemşin, Bilenköy
Süslemenin/motifin adı	Ay
Binadaki yeri	Oda kapısı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi/konusu	İnançsal

27

R16

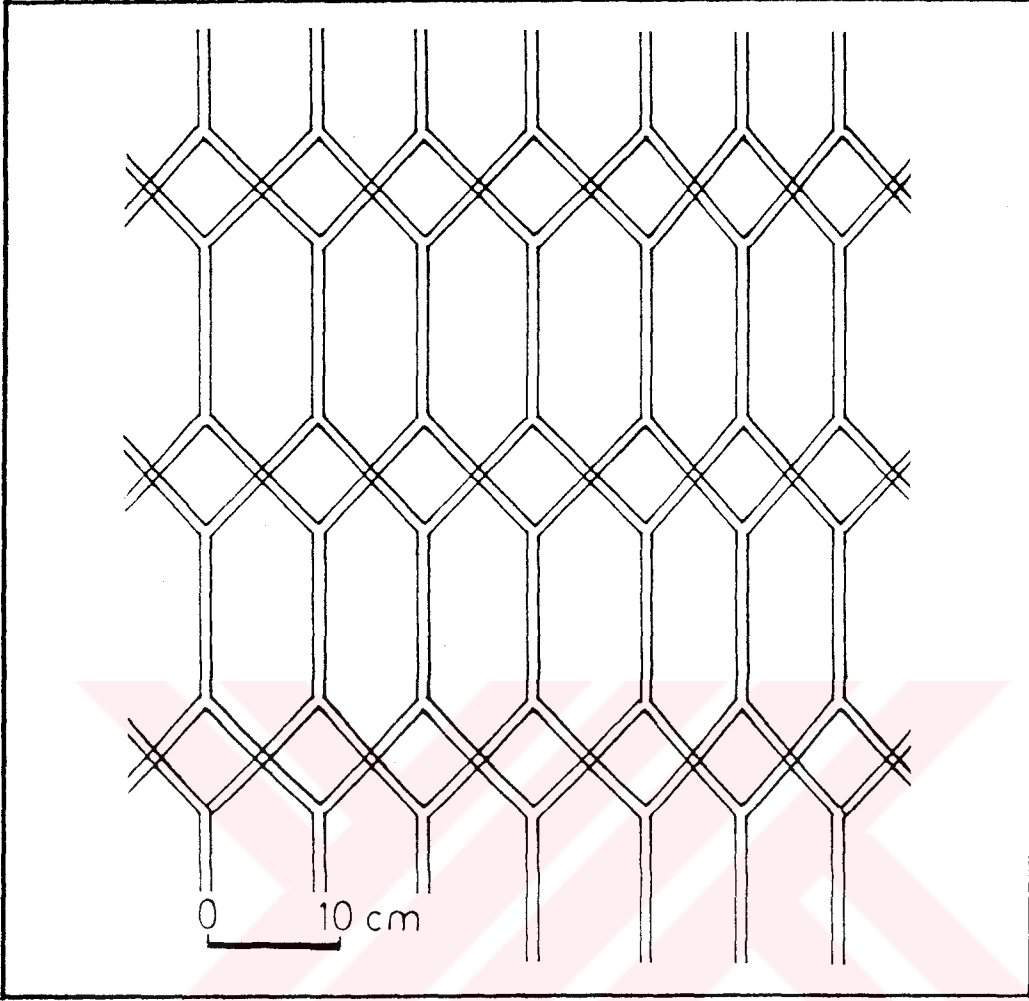

Bulunduğu bina	Durakoğlu konutu Rize, Hemşin, Bilenköy
Süslemenin/motifin adı	Sepet Örgü
Binadaki yeri	Oda kapısı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Oyma
Biçimi/konusu	Girift

28

R17

Bulunduğu bina	Durakoğlu konutu Rize, Hemşin, Bilenkđy
Süslemenin/motifin adı	-
Binadaki yeri	Oda Kapısı
Malzemesi	Ahşap
Yapılış tekniği	Kabartma
Biçimi/konusu	Geometrik

29

R18

Geleneksel kültürün, ortaya çıkan bir türü olarak Doğu Karadeniz konut süslemeleri, hem geçmiş kültürel bağlantıları ve hem de bölgedeki toplumsal grupların yaratıcılık düzeylerini yansıtır niteliktedir. Tersî söyleyişle, farklı süsleme eğilimleri, farklı toplumsal gruplara denkleşmektedir. Aynı uyum, yapım tekniklerinde, onların olgunluk düzeyinde de görülüyor. Diğer bir bağlantı da, Anadolu kültürleri ile, hem tarihsel hem güncel bağlantısının varlığı olmaktadır.

Kentle kır arasındaki bina yapım teknikleri ve malzeme kullanımındaki ayrımlar süslemelerde de yansımaktadır. Öte yandan varsıl ailelerin konutlarında yapım işlemleri daha nitelikli olurken, süslemelerin zenginliği artar.

Daha çok geleneksel konut mimarisinin günümüzdeki örneklerinin, konut düzeyinden çok, süslemelerin bölge üzerindeki dağılımlarından hareket eden bu çalışma için, süslemelerin genel olarak dış değerlendirme sonuçlarıyla yetinildiği söylenebilir. Böylece bu çalışma, Doğu Karadeniz konut mimarisindeki süsleme olgusunun genel çizgileriyle tanımlamaya bir başlangıç niteliği içermektedir. Bir sonraki çalışma, deyim yerindeyse, süslemelerin "iç değerlendirmeleri" doğrultusunda yürütülebilir.

KAYNAKLAR

- AÇIN, C., Türk Enstrüman süsleme Sanatı, (Der. İsmail Öztürk), 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri-18/21 Kasım 1981-İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, İzmir, 1984, s.1-18.
- AKAR, A. ve KESKİNER, C., Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif, Ter-cüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, 61 s. +79 şekil.
- AKOK, M., Trabzon'un Eski Evleri, Arkitekt, C. XXI, Sayı 5-8, s. 103-114, 1951 a.
- ..... Çorum'un Eski Evleri, Arkitekt, C. XXI, Sayı. 237-38, s. 171-185, 1951 b.
- ..... ve GÖKOĞLU, A., Eski Ankara Evleri, Ankara, 1946.
- AKSOY, Ö., Uyum Sürecinin "Mimarlık Sistemi" İçinde Örneklenmesi, Kara-deniz Teknik Üniversitesi İnşaat Mimarlık Fakültesi Yayını, Trabzon, 1974, 68 s.
- ALBAYRAK, H., Of ve Çaykara, C.1, Cantekin Matbaası, Ankara, 1986, 238 s.
- ALSAC, Ü., Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Ev-rimi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat-Mimarlık Fakültesi Yayını, Trabzon, 1976, 369 s.
- ARLI, M., El Sanatlarında -Gerileme, Kaybolma ve Üretim Biçimlerinin De-ğişme Nedenleri ile Geliştirilme ve Yaşatılmalarına İlişkin Öneriler, (Der. İsmail Öztürk), 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri-18/21 Kasım 1981- İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fa-kültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 41-51.
- ARSEVEN, C.E., Sanat Ansiklopedisi, C.I, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1958, s. 1-592.
- ..... Sanat Ansiklopedisi, C.II, Üçüncü Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1965, s. 593-1104.
- ..... Sanat Ansiklopedisi, C.III, Milli Eğitim Bakanlığı Basım-evi, İstanbul, 1950, s. 1105-1584.
- ..... Sanat Ansiklopedisi, C.IV, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1952, s. 1585-2064.
- ..... Sanat Ansiklopedisi, C.V, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1952, s. 2065-2644.
- ..... Türk Sanatı Tarihi, C.I, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1955-59.

- ..... Türk Sanatı Tarihi, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1955-59.
- ..... Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, 286 s.
- ARTVİN VALİLİĞİ, Artvin İl Yıllığı, 1973.
- ASLIER, M., Çağdaş Tasarımla El Sanatı İlişkileri, Der. İsmail Öztürk, 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri-18/21 Kasım 1981- İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 52-56.
- BAKIRER, Ö., Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı/metin, C.I, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981, 538 s.
- ..... Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı/şekiller ve resimler, C. II, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981.
- BEKTAŞ, C. ve BAŞAK, S., Halk Yapı Sanatından Bir Örnek Bodrum, İkinci Baskı (Birinci Baskı 1979), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayınları, İstanbul, 1985.
- BENEVOLO, L. (Çev. Atilla Tokatlı), Modern Mimarlığın Tarihi/Birinci Cilt: Sanayi Devrimi, Çevre Yayınları, İstanbul, 1981, 294 s.
- BERK, C., Konya Evleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1951.
- BERKSUN, F., Mekan Bileşenleri Tasarımında Malzeme Seçimi İçin Kullanıcı Gereksinmelerini Değerlendiren Bir Yöntem, Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat-Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 49-51.
- BIJIŞKYAN, P.M. (Çeviri ve notlar: Hrand D. Andreasyan), Karadeniz Kıyıları ve Coğrafyası (1817-1819), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969, 132 s.
- CEZAR, M., Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, s. 247-280.
- ÇAKIROĞLU, N., Kayseri Evleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1952.
- ÇALIŞLAR, A., Ansiklopedik Kültür Sözlüğü, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 267-297.
- DAĞ, M., Ziraat Mühendisi, ile Giresun geleneksel konutları üzerine yapılan görüşme, Giresun: 4.8.1987.
- DEMİRİZ, Y., Osmanlı Mimarisinde Süsleme/I; Erken Devir (1300-1453), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, 670 s.
- ..... Anadolu Türk Sanatında Süsleme ve Küçük Sanatlar, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.5, Görsel Yayınlar, İstanbul, 1982, s. 882-928.
- DİNÇEL, K. ve IŞIK, Z., Mobilya Sanat Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1979, 195 s.

- DİYARBEKİRLİ, N., Hun Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1972, 243 s.
- ENGİNBAŞ, D., Diyarbakır Evleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1953, 32 s. +32 levha.
- EKİNCİ, O., "Yaşayan" Muğla, Nümune Mücellithanesi, İstanbul, 1985.
- ENÖN, Z. vd., Akçaabat Ortamahalle'de Bir Araştırma, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, Trabzon, 46 s.
- ERĞİNSOY, Ü., İslam Maden Sanatının Gelişmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.
- ERGUVANLI, K., Kuzeydoğu Anadolu'da Mesken ve İnşaat Malzemesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, C.9, Yıl. 9, Sayı. 3, 1951, s. 13-16.
- ESER, L., Kütahya Evleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1955, 98 s. +87 planş.
- ERUZUN, C., Doğu Karadeniz Dolma Tipi Evler, Türk Folkloru Araştırmaları, Sayı. 1, Ankara, 1981, s. 11-39.
- ERZEN, A., Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984, 69 s.
- EVREN, M., Türk Evinde Çıkma, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1959.
- EYÜBOĞLU, İ.Z., Araştırmacı-Yazar,'ın araştırmacıya konu hakkında kişisel görüşlerini içeren mektubu; İstanbul, 9.8.1987.
- ..... Anadolu Uygarlığı, Der Yayınları, İstanbul, 1981, 479 s.
- GABRİEL, A., (Çev. Ahmed Akif Tütenk), Niğde Tarihi, Türk Kültür Derneği Niğde Şubesi Yayını, Ankara, 1962.
- GİRESUN VALİLİĞİ, Giresun 11 Yıllığı, 1973.
- GOLOĞLU, M., Anadolu'nun Millî Devleti Pontos, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1973, 307 s.
- ..... Trabzon Tarihi (Fetihten Kurtuluşa Kadar), Kalite Matbaası, Ankara, 1975, 307 s.
- GROPIUS, W. (Çev. Orhan Emre), Mimari ve Tezyinat, Arkitekt, C.4, Sayı. 5-6, s. 173.
- GÜNAY, R., Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- GÜNDÜZALP, N., Anadolu Yapılarında Akantuslu Sarmal Dal Süslemeleri/Hellenistik ve Roma Devri, Karadeniz Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1984, 83 s. +255 resim.
- GÜNGÖR, İ.H., Temel Tasar, İkinci Baskı (Birinci Baskı: 1972), Afa Matbaacılık, İstanbul, 1983, 111 s.

- GÜVENÇ, B., Kültür Konusu ve Sorunlarımız, İkinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- HANÇERLİOĞLU, O., Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977.
- HASOL, D., Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İkinci Baskı (Birinci Baskı: 1975), Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1979.
- HASSAN, Ü. vd., Türkiye Tarihi-1; Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, 520 s.
- HORULUOĞLU, Ş., Tarihi Eserleri ile Trabzon, Cihan Matbaası, Ankara, 1978, 88 s.
- İDRİS, M., Akçaabat Ortamahalle'nin Sıhıhileştirilerek Korunması Üzerine, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1987.
- İPŞİROĞLU, N. ve İPŞİROĞLU, M., Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 11-15.
- KAFESCİOĞLU, R., Kuzey Batı Anadolu'da Ahşap Ev Yapıları, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1955.
- KALMUK, E., Tabiatta ve Sanatta Doku/Texture, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KARPUZ, H., Türk İslâm Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, 184 s.
- KILIÇKAN, H., Tarih Boyunca Bezeme Sanatı ve Örnekleri, Taç Yayınevi, İstanbul, ... , 160 s.
- KIZILTAN, A., Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler/XV. Yüzyıl Sonuna Kadar, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958.
- KOROL, C., Türk Oymacılık Sanatı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, 112 s.
- KUBAN, D., Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1954, 144 s.
- ..... Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1982, 235 s.
- ..... Mimarlık Kavramları Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş, Çevre Yayınları, İstanbul, 1980, 76 s.
- ..... Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.
- KULAKSIZOĞLU, C., Fotoğraf Sanatçısı, ile Doğu Karadeniz çevresindeki süslemeli geleneksel konutlarla ilgili görüşme, Trabzon: 22.7.1987.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, A., Öğretmen, ile Akçaabat Ortamahalle'deki konutlarda süsleme olgusu üzerine görüşme, Akçaabat: 23.7.1987.

- KÜÇÜKERMEN, Ö., Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, İstanbul, 1985.
- MÜLAYİM, S., Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler/Selçuklu Çağı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, 405 s.
- ..... Sanat Tarihi Metodu, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul, 1983, 312 s.
- NACI, F., Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981, 517 s.
- NAUMANN, R. (Çev. Beral Madra), Eski Anadolu Mimarlığı, İkinci Baskı (Birinci Baskı: 1975), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, 521 s.
- ÖĞÜZ, B., Türkiye Halkının Kültür Kökenleri (Tarım, Hayvancılık, Meteoroloji), C.2, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1980.
- ÖGEL, B., İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi/Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre, İkinci Bası (Birinci Baskı: 1962), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, 403 s.
- ..... Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim, Sanat Tarihi Yıllığı (1964-65), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Yayını, 1965, s. 110-117.
- ..... Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966.
- ÖNEN, Ü., Sanatta Özgünlük, Öykünme ve Toplumsal Değer, (Der. İsmail Öztürk), 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri-18/21 Kasım 1981-İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 275-280.
- ÖNEY, G., Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri, Belleten, C.XXXIII, Sayı. 130 (Nisan 1969'dan ayırbaşım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969, s. 171-192.
- ..... Anadolu Selçuklu Mimarisinde Boğa Kabartmaları, Belleten, C. XXXIV, Sayı. 133 (Ocak 1970'den ayırbaşım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s. 83-100.
- ÖZDOĞRU, N., Meksika'nın Huzur Elçisi Mimar Luis Barragan Mesleğinin Nobel Ödülünü Kazandı, Milliyet Sanat Dergisi/Yeni Dizi, Sayı. 15, 1981, s.32-34.
- ÖZEN, K., Divriği Demirci Esnafının Geleneksel Kapı Süsleme Sanatı, Kültür Folkloru Araştırmaları, Sayı. 1, Ankara, 1985, s. 51-69.
- ÖZGÜNER, O., Köyde Mimari Doğu Karadeniz, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 1970, 91 s.
- POLAT, N., Öğretmen'in araştırmacıya yöresel motif (örge) adları konusundaki mektupları, Rize/Çamlıhemşin: 14.7.1987 ve 21.8.1987.
- RIFAT OSMAN (Düzenleyen: Süheyl Ünver), Edirne Evleri, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1983.
- RİZE VALİLİĞİ, Rize İl Yıllığı, 1973.

- SEVİM, A., Trabzon Ayasofya Müdüresi), ile çevrede mimari açıdan önemli sayılabilecek geleneksel konutların saptanmasıyla ilgili görüşme, Trabzon: 27.7.1987.
- SÜMERKAN, M.R., Halk Dilinde Mimarlık-Doğu Karadeniz, Mimarlık Bülteni, Sayı. 6, Trabzon, 1981, s. 1-50.
- TEPEYRAN, E.H., Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, 160 s.
- TRABZON VALİLİĞİ, Trabzon İl Yıllığı, 1973.
- TUNALI, İ., Estetik, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979, 318 s.
- TUNÇAY, R., Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'nin İkinci Bayezid Camiinin Tahta Oyma Süslemeleri, Edirne/Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965, s. 255-56.
- TURANİ, A., Sanat Terimleri Sözlüğü, Dördüncü Baskı (Birinci Baskı: 1966), Toplum Yayınevi, 1980.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Ev" maddesi, C.XVI, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1968, s. 16-24.
- ÜNAL, H.R., Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982.
- ÜNSAL, B., Mimarî Tarihi, C.I, İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları, İstanbul, 1973.
- ÜNVER, A.S., 50 Türk Motifi, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Y., Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, 372 s.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, F., XVI. yy. Osmanlı Dönemi Yapılarında Görülen Mimari Süsleme Programlarında Mimar Sinan'ın Katkısı Var mıdır?, Mimarlık, Sayı. 5-6, 1982, s. 29-35.
- YETKİN, S.K., Türk Mimarisi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, 244 s.
- ..... İslam Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.
- ..... Selçuklularda Resim Sanatı, Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 127-29.
- YETKİN, Ş., Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, 243 s. ve 106 resim.
- YUSUFAĞAOĞLU, A., Mimar, ile Giresun geleneksel konutlarında mimari açıdan önemli olabilecekler üzerine görüşme, Giresun: 3.8.1987.
- VELİOĞLU, A., Trabzon Taş Konut Mimarisinde Cephe Elemanlarının -Estetik Ağırlıklı- İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1987, 122s.
- WESTERMARCH (Çev. Ş. Nazmi Çoşkunlar), İslâm Medeniyetinde Putperestlik Devrinden Arta Kalan, Yaşayagelen İtikatlar/Kötü Göz, Marifet Basımevi, İstanbul, 1947.

EKLER

EK 1

ÇALIŞMA BOYUNCA SAPTANABİLEN, DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE
SÜSLEMELERİ AÇISINDAN ÖNEMLİ KONUTLAR

GİRESUN

- 1 Osman Feridunoğlu konutu
Giresun, Gazi Cad.
(Kuzey cephesinde dekoratif taş süslemeler)
- 2 Muzaffer Yusufağaoğlu konutu
Giresun, Bekirpaşa Cad.
(Giriş ve oda kapılarında kütsesel ahşap kabartmalar;
yaşama mekanındaki dolapta ahşap kesme süsler; oda ocağı
davlumbazı eteği ve onun yanındaki göz dolapcıklardaki
süslemeler)
- 3 "Abdal Beyler" konutu
Giresun, Bulancak, Piraziz
(Cephesindeki dekoratif taş süslemeler)

TRABZON

- 1 Dr. Celal Bakı konutu
Trabzon, Pazarkapı Mah.
(Kapı, tavan ve ocak süslemeleri)
- 2 Kundupoğlu konutu
Trabzon, Pazarkapı Mah.
(Tavan, kapı ve ocak süslemeleri)
- 3 Çakırağa Konağı
Trabzon, Of, Sıraağaç Köyü
- 4 "99 Pencerele Ev"
Trabzon, Araklı, Küçükdere
- 5 Nemlizade Konağı
Trabzon, Gazipaşa Mah.
(Kütahya'dan getirilen duvar çinileri, baca tepeliği,
dekoratif taş cephe süslemeleri)
- 6 Batmanoğlu konutu
Trabzon, Pazarkapı Mah.
- 7 Şefik Kaleleli konutu
Trabzon, Ortahisar Mah.

- 8 Arif Seymen ("Seymen Ağa") Konutu
Trabzon, Sürmene, Çarşı Mah.
(Kapı ve iç duvarlarda ahşap oyma süslemeler.)
- 9 Kaldırımogulları ("Akrepoğulları") konutu
Trabzon, Çaykara. Ulucami Köyü
(Kapı, tavan, dolap ve yüklükte ahşap oyma bezemeler.)
- 10 "Memiş Ağa" (Kastel) Konağı
Trabzon, Sürmene, Kastel
(Kapı, tavan ve yüklükte ahşap oyma bezemeler;
ocakta taş oyma ve alçı süslemeler; ahşap pencere kafesleri.)
- 11 Atatürk Köşkü
Trabzon, Soğuksu
- 12 Kostaki Konağı
Trabzon, Uzun Sok.
- 13 Mahmut Gelleci seranderi
Trabzon, Vakfıkebir, Çarşıbaşı, Yavuz Köyü
(Duvar ve dikmelerde geometrik yalın ahşap oyma bezemeler.)
- 14 Hasan Erata seranderi
Trabzon, Şalpazarı, Dorukkiriş Köyü
(Kapı ve duvarlarda yalın geometrik ahşap oyma bezemeler.)

RİZE

- 1 "Tuzcuoğlu Konağı"
Rize, Piri Çelebi Mah. üstü.
(Yüklükte ahşap oyma bezemeler, merdiven korkuluğu
ve kapı kemerlerinde süssel öğeler.)
- 2 "Durakoğlu" konutu
Rize, Hemşin, Bilenköy
(Ahşap oyma kapı bezemeleri.)
- 3 İsmail Kahramantürk seranderi
Rize, Pazar, Elmalık Köyü
(Kapıda ahşap oyma ve dikmelerde kesme/yontma süslemeler.)
- 4 Lütfi Topaloğlu seranderi
Rize, Ardeşen, Köprüköy
(Sofa dikmeleri, korkuluk altı bordürü ve kapı üzerinde
ahşap oyma süslemeler.)
- 5 Nazmi Kalkan konutu
Rize, Hemşin, Bilenköy
(“Kapı tacı”, metal kapı menteşeleri.)
- 6 "Şevket Bey" konutu
Rize, Fındıklı, Çağlayan
(Boya ile yapılmış duvar resimleri -kalemişleri-)
- 7 "Macikoğlu" konutu
Rize, Çamlıhemşin, Yolkiy Köyü
- 8 Hamdi Gobol konutu
Rize, Pazar, Yücehisar Köyü

EK 2

ÇALIŞMA BOYUNCA SAPTANABİLEN, DOĞU KARADENİZ'DE GELENEKSEL
KONUT SÜSLEMELERİ AÇISINDAN ÖNEMLİ YERLEŞME BİRİMLERİ

GİRESUN

- 1 Giresun, Zeytinlik Mah.
- 2 Giresun, Kale Mah.
- 3 Giresun, Hacı Hüseyin Mah.
- 4 Giresun, Bekirpaşa Cad.

TRABZON

- 1 Trabzon, Çömlekçi Mah.
- 2 Trabzon, Pazarkapı Mah.
- 3 Trabzon, Gazipaşa Mah.
- 4 Trabzon, Ortahisar Mah.
- 5 Trabzon, Sürmene, Çarşı Mah.
- 6 Trabzon, Sürmene, Kastel
- 7 Trabzon, Sürmene, Aksu Köyü
- 8 Trabzon, Çaykara, Ulucami Köyü
- 9 Trabzon, Akçaabat, Ortamahalle

RİZE

- 1 Rize, Piri Çelebi Mah.
- 2 Rize, Ardeşen, Köprüköy.
- 3 Rize, Hemşin, Bilenköy
- 4 Rize, Çamlıhemşin, Şenköy
- 5 Rize, Çamlıhemşin, Yukarışimşirli Köyü
- 6 Rize, Fındıklı, Çağlayan
- 7 Rize, Kaptanpaşa Nahiyesi

E K 3

S Ö Z L Ü K

Ay, Yıldız, Güneş Şekilleri: Paganist dinlerde tanrı olarak düşünülmüş doğal varlıkların süs, motif ve öğeleri olarak kullanılmış biçimleri.

Baca tepeliği: Sorguç şeklinde, bacanın ucuna eklenen plastik etki içeren biçim.

Baklava şekli: İki ikizkenar ya da eşkenar üçgenin sırt sırta gelmesiyle oluşan biçim (paralelkenar).

Bezeme (Os. Tezyinat): Belli motiflere (örgelere) dayalı süsleme.

Bitkisel süsleme (Os. Hatayi): Bitki biçimine sahip motiflerle yapılan süsleme.

Bordür (Fr. Bordure): Pervaz ve kenar suları olarak düz ya da motifli süsleme; silme.

Çatı tepeliği: Üçgen alınlıklı çatılarda, üst uçtaki plastik şekil. Alt köşelerde olanlara çatı köşeliği denilebilir. Ayrıca, saçak köşelerinde olanları kiremit ağızlığı olarak da adlandırılır.

Daire (Fr. Cercle): Bir noktadan belli uzaklıktaki noktalar kümesinin oluşturduğu biçim. Merkezi noktanın yayılmış şekli olarak da düşünülebilir. Sınırsızlığı (bu nedenle zamanı), bozulmaz hareketi, mükemmelliği, sürekliliği, korumayı (himaye) simgeler (Oğuz/2, 1980, s. 775-82).

Dekoratif süsleme (Fr. Décoration): Belli motiflere dayalı olmayan, çizgi, çıkıntı, renk vb. öğelerle ışık/gölge etkisinden de yararlanan süsleme biçimi.

Eşkenar üçgen (Os. Eşkenarlı müselles): Üç kenarı birbirine eşit olan üçgen. Tanrısalılığı, uyumu, oranı ifade eder (Oğuz/2, 1980, s. 783).

"Hitit motifi" (Rize/Çamlıhemşin): Oklavaya benzer şekilde, iki ucu dairesel, ortası dikdörtgen biçiminde motif (örge).

Geometrik süsleme (Os. Hendsi tezyinat): Geometrik olarak tanımlanabilen motiflerden oluşan bezeme.

Gülçe (Fr. Rosace): Bir daire içine süssel yaprakların yerleştirilmesi, ya da dairenin dilimlere bölünmesi ile oluşan motif (örge) ya da süsleme öğesi. Bir ölçüde güneş simgesi sayılabilir.

Kalemişi: Boya ile yapılan resim şeklinde duvar süslemesi.

Kapı kemeri: Kapının biçiminden bağımsız olarak, kapı üst eşiğinin simetrik biçimde kıvrımlar içermiş şekli; "hutbe başı" (Rize/Çamlıhemşin).

Kapı kuşağı: Kapı tahtalarının düşey olarak üzerlerine yan yana çakıldıkları, taşıyıcı/birleştirici kapı konstrüktif ögesi.

"Kapı tacı" (Rize/Çamlıhemşin): Giriş kapılarının yanına rastlayan çıkmalarda süssel nitelikte, ahşap oymalı konsol ögesi.

Kapı üstlüğü: Kapı yan söğelerinin kapı üst eşiğinden yukarı uzanmasıyla elde edilen dikdörtgen levha niteliğinde, süsleme içeren kapı bölümü.

Kapı yuvası: Kapı kanatlarının ve kasasının duvar boşluğunda içine yerleştirildiği bölüm.

Kaş şekli: Kırık sürekli çizgilerden oluşan biçim. Göz simgesinin bir değişik biçimi olarak da nitelenmektedir.

Kare (Fr. Carré, Os. Murabba): Dört kenarı birbirine eşit dörtgen. Dört köşesinden bağlı, hareketi az bir biçimdir. Durgunluk, tasallüp ifade eder (Oğuz/2, 1980, s. 783).

Kompozisyon (Fr. Composition): Parça biçimlerin ya da motiflerin bir bütün oluşturacak biçimde düzenlenmesi.

Pencere üstlüğü: Pencere üzerine, dıştan yapılan çıkıntılı dekoratif biçim.

Korniş (Fr. Coniche): Bina cephelerinde yatay ve belirli bir kesite sahip sürekli çıkıntılar.

Lale motifi: Lale çiçeğine benzer motif (örge).

Motif (Fr. Motif, Tr. Öрге): Bir süsleme kompozisyonunun ya da düzenlemesinin aslını oluşturan biçim ya da biçimsel öge.

Ocak etekliği: Şömine türü ocaklarda davlumbazın ön yüzü.

Pencere yuvası: Pencere çerçevesinin duvarda içine yerleştirildiği boşluk.

Plastr (Fr. Plastre): Özellikle taş bina cephelerinde, düşey bant çıkıntılar.

Rumi süsleme (Os. Rumi tezyinat): Orta Asya süsleme sanatındaki figür kökenli motiflerin, sonradan, İslam etkisi altındaki Türk topluluklarında, biçim değiştirerek bitkisel bir görünüme dönüşmeleriyle oluşturulan süsleme.

Saçak dantelkesmesi: Saçaklarda kiremitlerin aşağı düşmesini engelleyen yelkovan tahtasının, dantel gibi işlenmiş, ahşap ya da sacdan yapılan türü. "Saçak alınlığı" da denilebilir.

Sembolik motif (Os. Remzi motif): Eski inançlardan kaynaklanan, belli bir durumu ifade eden motif.

Stilize (üsluplandırılmış): Bir nesnenin ana özelliğini biçimsel olarak basitleştirilip, süssel niteliğe büründürme işlemi.

Üçgen (Fr. Triangle): Farklı yöndeki üç çizginin ikişer ikişer kesişmesinden oluşan biçim. Göz simgesi olarak kullanılır. Çoğu kez, ters iki üçgenin birbirine geçmiş şekliyle iki gözü ifade eder ve "kötü göz"e karşı kullanılır (Mühr ü Süleyman).

Yaprak (Fr. Feuille): Bitki yaprağına benzer motif.

"Zirza": El sanatı olarak, sıcak biçimlendirme yoluyla üretilen metal menteşe.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ÖZGEÇMİŞ

1961 Trabzon/Vakfıkebir doğumludur. Vakfıkebir Lisesi'ndeki orta öğrenimden sonra; 1984 yılında KTÜ Mimarlık Bölümü'nde lisans öğrenimini tamamlayıp, 1985-1986 öğretim yılında, aynı bölümde yüksek lisans öğrenimine başladı.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi